ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Institutul de filozofie
Centrul de cercetări sociologice

Ion Andrei Popescu, Ștefan Ștefănescu,
Alin Teodorescu, Lazăr Vlăsceanu,
Elena Zamfir, Cătălin Zamfir

Indicatori și surse de variație a calității vieții

Coordonator:
Cătălin Zamfir

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Indicatori
și
surse de variație
a
calității vieții

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Institutul de filozofie — Centrul de cercetări sociologice

Ion-Andrei Popescu, Ştefan Ştefănescu,
Alin Teodorescu, Lazăr Vlăsceanu,
Elena Zamfir, Cătălin Zamfir

Indicatori şi surse de variaţie a calităţii vieţii

Coordonator: Cătălin Zamfir

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Bucureşti, 1984

Indicators and sources of variation of the quality of life

Показатели и источники вариации качества жизни

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
R 79717, București, Calea Victoriei 125

CUPRINS

INTRODUCERE

Conceptul de calitate a vieții a cunoscut în ultimul deceniu o popularitate fără precedent în istoria științelor sociale. Nu există disciplină socială care să nu își extindă preocupările spre investigarea calității vieții. Conceptul a pătruns, de asemenea, rapid și în sfera programelor ideologice și politice. Calitatea vieții a devenit una dintre ideile-forță ale acestui sfîrșit de mileniu. Într-o anumită măsură, ea este reluarea într-o nouă formă a uneia dintre cele mai vechi și importante întrebări filozofice: *ce este fericirea și cum poate fi ea atinsă?* Atractivitatea sa actuală este însă, fără doar și poate, expresia unor profunde transformări sociale și umane care au avut loc în ultimul timp.

În țara noastră, ideea de calitate a vieții s-a bucurat de la început de un interes special, atît pentru marele public, pentru cercetarea științifică, cît și pentru activitatea politică și ideologică. Este semnificativ că la Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român ideea de calitate a vieții a fost introdusă în însăși definirea obiectivelor fundamentale ale dezvoltării social-economice a țării. Congresul a adoptat un program special — *Programul-directivă de creștere a nivelului de trai în perioada 1981—1985 și de ridicare continuă a calității vieții.* Atractivitatea deosebită de care se bucură în România tematica calității vieții pare să fie justificată de faptul că ea promite a contribui la procesul de dezvoltare a țării noastre în trei puncte cruciale: *definirea obiectivelor*, *lărgirea motivației* și *furnizarea feed-back-ului.*

Socialismul pune, pentru prima oară în istorie, problema *definirii conștiente a obiectivelor* dezvoltării sociale. După cum remarcă numeroși specialiști, reluînd o observație făcută de Marx, în modelul capitalist de organizare a societății nu este posibilă și nici necesară o definire clară a obiectivelor globale ale dezvoltării sociale, sistemul economic bazat pe piață realizînd prin mecanisme spontane de reglare orientarea activității economice. Sistemul socialist este bazat într-o mult mai mică măsură pe mecanismele reglatorii ale pieței. Activi-

tatea de planificare la nivel societal, constînd în principal din formularea obiectivelor majore ale dezvoltării economice, din deciziile politice privitoare la distribuirea resurselor disponibile și din alegerea căilor de realizare a acestor obiective, este aceea care dă orientarea de ansamblu a întregului proces de dezvoltare. Formularea obiectivelor activității colective reprezintă aici un moment crucial. Încă de la începutul revoluției socialiste, în programele de dezvoltare socială se menționează ca obiectiv suprem OMUL CU TOTALITATEA NECESITĂȚILOR SALE. O asemenea formulare este, după cum se poate observa, foarte generală. Analiza necesităților umane este puțin dezvoltată în literatura științifică. Imediat după război, țara noastră, caracterizată printr-o economie predominant agricolă și, în plus, purtînd pecetea distrugerilor cauzate de război, trebuia să se reconstruiască și să se dezvolte pe linia industrializării. În acele condiții părea a se ști destul de bine care sînt obiectivele sociale, și în mod special cele economice, care urmau a fi atinse. Pe de o parte, necesitățile elementare sînt în general mai ușor de definit — alimente, locuințe, capacități productive, școli, spitale etc. Pe de altă parte, în acele condiții de început, practic orice produs era un bun necesar. Pe măsură însă ce se atinge un nivel mai ridicat al dezvoltării social-economice, formularea obiectivelor de atins devine o activitate din ce în ce mai dificilă. Nu este întîmplător faptul că în *Programul de dezvoltare social-economică* adoptat de Congresul al XI-lea al P.C.R. în 1975 se subliniază în mod expres imperativul explorării cu mijloace științifice a necesităților umane, individuale și colective, în vederea unei mai eficace orientări a dezvoltării social-economice.

Calitatea vieții deschide posibilitatea unei definiri mai operaționale a obiectivelor dezvoltării sociale. „Necesitățile" umane reprezintă entități destul de abstracte și, din această cauză, vagi. *O viață de calitate* pare să sune mai concret, mai ușor de determinat. Accentul este deplasat de la omul abstract la condițiile sale particulare de viață. Dacă a determina ce vrea omul în general este un lucru destul de dificil, pare să fie mai ușor a afla ce semnificație au pentru el diferitele condiții de viață și în ce sens ar putea acestea să fie perfecționate. Calitatea vieții se referă la omul concret, care trăiește în anumite condiții social-economice. Un avans în explorarea calității vieții poate deci avea ca rezultat direct definirea mai clară a obiectivelor sociale și, în consecință, o mai eficientă ghidare a întregului proces de dezvoltare socială.

Mai există încă un aspect. Calitatea vieții oferă, pe lîngă posibilitatea unei concretizări a obiectivelor, și o lărgire efectivă a ariei

lor. Necesitățile economice presante ale perioadei de creare a bazei economice a socialismului în țara noastră au făcut ca obiectivele economice să fie accentuate în mod special în activitatea practică. Teoretic s-a afirmat cu claritate necesitatea dezvoltării armonioase. Realizarea acestui deziderat devine din ce în ce mai posibilă pe măsura asigurării unei baze economice adecvate. Această posibilitate nu se realizează însă automat. Intervine aici o „lege" a activității umane: obiectivele mai clar formulate tind să fie realizate într-o proporție mai ridicată decît cele mai vagi, indiferent de prioritatea acordată teoretic. Calitatea vieții promite o lărgire a perspectivei asupra dezvoltării sociale, dînd formulări mai concrete, mai operaționale și obiectivelor noneconomice și asigurîndu-le astfel posibilitatea realizării lor. Se contracarează astfel tendința de promovare a unui economism îngust, animat de interese sectoriale, insensibil la aspirațiile mai largi ale omului și colectivității.

Una dintre problemele-cheie ale organizării de tip socialist este aceea a *motivării performanțelor*. Sistemul capitalist a utilizat cu destul de ridicată eficiență motivatorul economic individual: resursele economice sînt legate de performanțele individuale. În societatea socialistă, acest motivator s-a menținut, el reprezentînd unica modalitate formală de realizare a distribuției sociale a bunurilor. Cu toate acestea, acțiunea sa este limitată de o serie de rațiuni social-politice și ideologice, ca, de exemplu,principiul egalității sociale. În aceste condiții, utilizarea stimulatorilor politico-morali în completarea celor economici individuali reprezintă o cerință fundamentală a dezvoltării societății noastre. Imaginea abstractă, vagă adesea, pe care colectivitatea o are asupra propriilor sale necesități este de natură a face dificilă utilizarea eficace a stimulatorilor politico-morali. În aceste condiții, oamenii cu greu pot să-și imagineze cum munca lor contribuie în mod concret la bunăstarea colectivității. Preocuparea pentru calitatea vieții oferă posibilitatea de a determina mai exact și mai viu consecințele muncii fiecăruia asupra bunăstării colective, începînd cu efectele directe — rolul fiecărui produs în viața individuală și colectivă — și sfîrșind cu consecințele indirecte — impactul producției asupra mediului natural, asupra calității vieții celor care participă direct la actul producției. Exigențele calității vieții pot fi asimilate progresiv în sistemul de valori al colectivității, al diferitelor profesii (în deontologiile profesionale), acționînd pe această cale ca importanți motivatori ai performanței. O nouă responsabilitate a producătorului este pe cale a se constitui, mai clară și mai cuprinzătoare totodată. Considerarea activității proprii în

cadrul mai larg al calității vieții poate deci deveni un important motivator al performanței, completînd motivatorul economic individual.

Eficiența unui proces de dezvoltare este condiționată de prezența unui *feed-back asupra performanțelor obținute*. Societatea actuală deține o serie de date asupra performanțelor sale economice. În ceea ce privește însă performanțele mai largi — sociale, culturale, umane — ale procesului de dezvoltare, datele sînt mult mai rare. Dezvoltarea studiilor de calitate a vieții promite a contribui tocmai în această privință. Indicatorii calității vieții se referă la performanțele globale, *umane*, ale procesului de dezvoltare social-economică: evaluarea efectelor economice, social-psihologice, ecologice, culturale ale activității colective. Mai mult decît atît. Ei se referă în mod direct la *exprienţa umană* a acestor condiții, la modul în care oamenii înșiși evaluează viața lor, la starea de satisfacție față de diferitele sfere particulare ale vieții lor, cît și față de viața lor în ansamblu. Determinarea efectelor multiple ale strategiilor de dezvoltare socială asupra calității vieții oferă, din această cauză, un reglaj mai fin al întregului proces social.

Dezvoltarea cercetărilor în perimetrul calității vieții prezintă o importanță specială și pentru *dezvoltarea științelor sociale și umane*.

În primul rînd, apare posibilitatea corectării unei unilateralități structurale a disciplinelor care se ocupă de om. Cum era și firesc, la început, aceste discipline și-au centrat atenția asupra componentelor mai simple, elementare ale existenței umane, amînînd abordarea problemelor mai complexe pentru o fază ulterioară. Așa se explică faptul că probleme de interes central pentru om — satisfacția vieții, fericirea — nu și-au făcut loc în perimetrul preocupărilor științifice, constituind obiectul exclusiv al speculațiilor filozofice. Noi credem că și acestea reprezintă un obiect legitim de analiză științifică, iar nu numai filozofică. Calitatea vieții introduce în cîmpul științei tocmai aceste probleme. Domeniul calității vieții este stimulativ, de asemenea, pentru că forțează știința să dezvolte metode noi, necesare abordării unor probleme caracterizate printr-un grad ridicat de complexitate.

În al doilea rînd, calitatea vieții aruncă o punte de legătură între științele sociale și științele umane, promițînd să constituie unul dintre punctele lor de sinteză. Absorbite de analiza funcționării sistemelor sociale, științele sociale au neglijat în mod sistematic semnificația ultimă pentru om a acestora. Calitatea vieții readuce în atenție tocmai acest aspect esențial: ce consecințe au *pentru om, pentru viața sa*, organizarea și funcționarea diferitelor sfere ale vieții sociale. Ea oferă un teren comun de cercetare pentru

psihologie, antropologie, sociologie, economie, deschizînd posibilitatea unei perspective totalizatoare.

Să remarcăm, totodată, faptul că interesul pentru calitatea vieții reprezintă o reafirmare practică a vocației umaniste a științelor social-umane. Obiectivul ultim al analizei științifice este găsirea căilor de ridicare a calității vieții, de asigurare a condițiilor realizării umane, de creștere a gradului de satisfacție, plinătate și fericire.

*

Lucrarea de față valorifică rezultatele unei cercetări întreprinse asupra calității vieții de un larg colectiv, desfășurată în anii 1979—1982, cu un obiectiv multiplu : a) să dezvolte cadrul teoretic-general al abordării calității vieții ; b) să investigheze semnificația pentru calitatea vieții a diferiților indicatori sociali existenți ; c) să experimenteze o serie de instrumente sociologice de măsurare a calității vieții ; d) să utilizeze rezultatele obținute în cadrul cercetării empirice pentru determinarea configurației calității vieții în condițiile societății noastre actuale ; e) pe baza datelor empirice să realizeze o îmbogățire a înțelegerii mecanismelor și legilor care guvernează dinamica calității vieții. Analiza configurației calității vieții (ceea ce ar putea fi numită *diagnoza calității vieții*) nu a fost inclusă în această lucrare. O asemenea diagnoză a fost inclusă într-un raport adresat organismelor de decizie. Ea exprimă situația existentă în primăvara anului 1980, cînd investigația empirică a avut loc, situație care, probabil, s-a modificat în multe privințe. Au fost reținute aici doar acele concluzii de valoare științifică mai largă care au fost desprinse din cercetare. Și, în mod special, ne-am oprit asupra unui aspect al întregii problematici : *factorii, sursele variației calității vieții.*

Autorii simt nevoia de a face, de la început, o precizare în legătură cu conținutul acestei cărți. Problema variației calității vieții are multiple componente filozofico-morale și ideologice, teoretico-științifice și metodologice. Intenția noastră nu a fost aceea de a prezenta cititorului o imagine a tuturor acestora. Dimpotrivă, ne-am limitat analiza *doar* la acele aspecte care au reieșit din cercetarea noastră empirică. Așa se explică faptul că, de exemplu, pe lîngă factorii generatori de variație a calității vieții considerați în lucrare, există și alții care nu au fost nici măcar amintiți, pentru simplul fapt că nu au fost înregistrați în cadrul cercetării noastre. Această observație are un caracter general. Cu excepția primului capitol, care face o trecere sumară în revistă a multiplelor aspecte teoretice și metodologice ale problematicii actuale a calității

vieții, în restul volumului analiza se limitează doar la aspectele surprinse empiric și, evident, le privește din perspectiva strictă a instrumentelor de măsură utilizate.

Și, pentru că întreaga lucrare este bazată pe o cercetare empirică, este locul de a face, de asemenea, cîteva considerații în legătură cu *populația investigată.*

Eșantionul utilizat este compus din 1804 persoane. Pornind de la ipoteza că cele mai importante variații ale calității vieții sînt asociate cu categoriile socioprofesionale, am utilizat *acest* criteriu pentru construirea eșantionului. De la început am stabilit cote orientative pentru fiecare categorie socioprofesională în așa fel alcătuite, încît să putem realiza comparații semnificative statistic. Întrucît intelectualii reprezintă categoria socioprofesională cea mai variată, am stabilit un număr mai mare de profesii intelectuale pe care le-am inclus în eșantion: ingineri și economiști din întreprinderi, cadre didactice din învățămîntul primar și mediu, cadre didactice universitare, cercetători științifici, proiectanți, medici, artiști, lucrători din domeniul culturii (edituri, în special). Din această cauză în eșantionul nostru intelectualii sînt *suprareprezentați*. În interiorul fiecărei categorii și subcategorii socioprofesionale selecția a fost aleatoare, întrunindu-se astfel unele exigențe ale reprezentativității. Persoanele investigate au fost selectate dintr-o largă varietate de întreprinderi și instituții, din 59 de orașe mari, mici și mijlocii, din toate zonele României. Cercetarea a fost restrînsă la mediul urban. Respectiv, au fost selectate doar persoanele mature care lucrează în întreprinderi și instituții din orașe. În anexa 2 sînt prezentate principalele caracteristici ale eșantionului nostru.

Structura eșantionului reflectă obiectivele generale ale cercetării noastre. În această fază ne-am propus nu atît a face un *diagnostic* exact („care este calitatea vieții populației urbane din România anului 1980"), ci de a explora teoretic și metodologic posibilitatea unui asemenea diagnostic. Datorită faptului că unele categorii socioprofesionale sînt suprareprezentate în eșantion (intelectualii, și în mod special unele profesii intelectuale – artiștii, cercetătorii științifici), iar altele subreprezentate (muncitorii), rezultatele generale, pe întregul eșantion, nu aproximează decît vag și distorsionat situația calității vieții din mediul urban în România anului 1980. Cine dorește să obțină o aproximare mai bună a acestei situații o poate calcula pornind de la datele pe categorii și subcategorii socioprofesionale și ponderîndu-le cu proporția acestora în populația reală. În întreaga lucrare analizele sînt făcute, dacă nu există vreo altă specificare, pe întregul eșantion. Toate datele sînt din această

cauză doar ilustrative, iar nu reprezentative pentru populația reală. Ele ne ajută, în mod special, să urmărim variațiile calității vieții, sensul și ponderea aproximativă a contribuției diferiților factori la această variație.

*

În final, este nevoie de cîteva precizări în legătură cu modul în care acest volum a fost realizat. Cercetarea a avut loc în cadrul unui colectiv al Academiei de Științe Sociale și Politice pe tema MODUL DE VIAȚĂ ȘI CALITATEA VIEȚII, coordonat de Ion Rebedeu și Cătălin Zamfir. La discutarea proiectului și a instrumentelor acestei cercetări au luat parte mulți colegi în afara autorilor acestei lucrări: Ion Rebedeu, Ioana Smirnov, Septimiu Chelcea, Fred Mahler, Cătălin Mamali, Traian Stoicescu, Paul Caravia, Titus Ștefănescu-Priboi, Georgeta Marghescu, Stela Rusu, Marcela Savu, Sandu Dumitru, Marilena Lunca.

La culegerea datelor empirice au participat: Sorin Borconi, Paul Caravia, Ionel Dorofte, Elena Duțescu, Silvia Florea, Ligia Macoviciuc, Ion-Andrei Popescu, Ion Rebedeu, Stela Rusu, Dumitru Sandu, Traian Stoicescu, Lăzăr Vlăsceanu, Alin Teodorescu, Elena Zamfir, Cătălin Zamfir.

Analiza rezultatelor și redactarea acestui volum au fost asumate de un grup mai restrîns. Elaborarea lucrării este rezultatul a numeroase discuții și redactări parțiale, întinse pe mai bine de un an și jumătate. Ea reprezintă rezultatul efectiv al acestui proces colectiv. Coordonarea cercetării empirice și a analizei datelor a fost asigurată de Cătălin Zamfir, care a dat și formularea finală a textului pe baza redactărilor parțiale ale celorlalți, asigurînd unitatea de conținut și stilistică. Ștefan Ștefănescu a elaborat complexele programe de analiză matematică a datelor, ocupîndu-se, totodată, de realizarea efectivă a acestor analize.

Se cade să mulțumim în final tuturor acelora care, prin diferite moduri — suport moral și material, sugestii, observații critice sau pur și simplu participarea la cercetare în calitate de subiecți — au făcut posibilă realizarea acestei lucrări, fără a fi însă responsabili de nici una dintre eventualele deficiențe ale sale.

În mod special sîntem îndatorați celor care, citind textul lucrării în diferite faze ale elaborării sale, ne-au făcut prețioase sugestii: Achim Mihu, Sorin Mitulescu, Tudorel Postolache, Traian Rotariu, Grigore Vâlceanu.

AUTORII

CAPITOLUL 1

CALITATEA VIEȚII: CONCEPT ȘI MĂSURARE

Poate că mai mult decît în alte cazuri, pătrunderea tematicii calității vieții în preocupările oamenilor de știință a pus în evidență o situație critică în relația dintre știință și colectivitate. Publicul are sentimentul că, intuitiv, știe destul de bine ce înseamnă o viață de calitate. El se așteaptă, pe bună dreptate, ca omul de știință să aducă o înțelegere mai clară și mai simplă a acestui domeniu, pe care dealtfel îl consideră crucial. Numai că există un fel de fatalitate a științei. Orice subiect ce cade în mîna omului de știință, oricît de simplu și de clar ar părea el la nivelul intuiției comune, tinde să se transforme progresiv într-o problemă din ce în ce mai complicată. Vocația omului de știință pare omului obișnuit a fi aceea de a complica excesiv lucrurile. Aceasta s-a întîmplat și cu calitatea vieții. Intrarea sa în cîmpul științei a fost însoțită nu de un plus spectaculos de clarificare, ci mai mult de relevarea unei cantități neașteptat de mari de dificultăți teoretice și metodologice. O mulțime de aspecte tehnice, teoretice și empirice au început să fie investigate, problema globală — *cît de bine și de fericiți trăiesc oamenii* —, de prim interes pentru colectivitate, părînd a se „topi". Un asemenea fenomen este normal, în fapt. Știința, pentru a aduce înțelegerea simplă și clară pe care toată lumea o așteaptă, trebuie mai întîi să disece întreaga problematică în elementele ei componente, să lămurească pas cu pas fiecare amănunt. O asemenea acțiune nu este nici ușoară și nici nu se poate realiza peste noapte. Este nevoie de un efort intens și, în special, de timp pentru ca știința să ofere înțelegerea simplă și certă, rezultat al unui efort de durată. Tot din această rațiune se poate înțelege și reținerea manifestată de unii sociologi față de abordarea calității vieții. Motivul nu este că i s-ar nega interesul uman excepțional. Știința nu se ocupă însă numai de probleme care uman sînt importante, ci de cele care, totodată, sînt, sau par a fi, rezolvabile cu mijloacele de care dispune la un moment dat. Calitatea vieții se dovedește din acest punct de vedere deosebit de dificilă. Ea ridică probleme teoretice și meto-

dologice excepţional de complexe, care nu vor fi învinse decît cu preţul unor eforturi de lungă durată.

În acest capitol, vom încerca să schiţăm atît baza teoretică a tematicii calităţii vieţii, cît şi intrumentele de măsurare posibil a fi utilizate, aşa cum se prefigurează ele în condiţiile sociologiei actuale, punctînd dificultăţile pe care le considerăm a fi critice în procesul de dezvoltare a unei înţelegeri de tip ştiinţific în acest domeniu. Există dificultăţi teoretice majore care nu vor putea fi depăşite decît pe baza unor dezvoltări în multe alte domenii ale ştiinţelor social-umane. Din punctul de vedere al metodologiei de măsurare a calităţii vieţii, problemele ridicate sînt cele mai complexe. Măsurarea calităţii vieţii începe să devină un proiect, în ciuda atractivităţii sale, descurajant în raport cu infinitatea obstacolelor care i se pun în cale. Este foarte probabil ca, după ce entuziasmul stîrnit de apariţia sa pe firmamentul ştiinţelor sociale actuale se va fi stins progresiv datorită conştientizării problemelor în curs de acumulare rapidă, cercetarea calităţii vieţii să cunoască o profundă criză. Avertismentele în legătură cu probabilitatea repetării şi în acest domeniu a unor greşeli făcute şi cu alte ocazii au început să apară deja (A. Teodorescu, 1982). Şi grupul nostru de lucru, în istoria sa, a trecut prin toate aceste faze : de la un debut entuziast la crizele succesive generate de conştientizarea dificultăţilor şi a lipsei instrumentelor teoretice şi metodologice necesare, de la bucuria obţinerii unor rezultate care nu păreau să fie lipsite de importanţă la conştiinţa infimului pas făcut înainte.

Dificultăţile abordării calităţii vieţii nu îşi au sursele numai în starea ştiinţei, ci şi în starea actuală a obiectului de cercetat. Este firesc ca problematica calităţii vieţii cercetate de noi să fie strîns legată de societatea în care trăim, de faza în care procesul de construire a societăţii socialiste în ţara noastră se află în momentul actual. În cazul României, trecerea la socialism a avut loc în condiţiile unei subdezvoltări economice, ce s-a dovedit mult mai greu de depăşit decît se părea la început. Orice pas înainte în producţia industrială sau agricolă, în servicii sau transporturi ducea, la început, la o îmbunătăţire sesizabilă a nivelului de trai. În momentul în care însă activitatea productivă poate, cel puţin în anumite sectoare ale sale, să furnizeze mai multe bunuri decît cele necesare realizării unui nivel minim, decent de viaţă, încep să apară probleme noi legate de căile fundamentale de urmat în continuare. Peste acest minim se pune efectiv problema alegerii între căile de orientare a surplusului de resurse. În activitatea practică apar tot mai frecvent întrebări de tipul acesta : este nevoie de perfecţionarea în continuare

a unui produs, de lărgirea sortimentelor sale, sau de realizarea unor alte obiective? Ar fi însă absolut greşit să considerăm că problema calităţii vieţii se pune *doar* după depăşirea acestui minim. Dacă în condiţii de lipsă orice produs suplimentar este *bun*, nu putem spune că el este totodată şi *cel mai bun posibil*. Nu există o singură cale de dezvoltare, ci mai multe, chiar în condiţii de sărăcie şi raritate, avînd însă eficienţe social-umane diferite. Ca dovadă, preocupările tot mai intense cristalizate în ţările din lumea a treia pentru găsirea unor strategii de dezvoltare mai eficiente uman decît cele pe care ţările capitaliste dezvoltate le-au urmat la timpul lor (I.A. Sabri, 1980; I. Dorofte, 1982; C. Zamfir, 1981 b). Este însă clar că o societate socialistă dezvoltată pune în mod inevitabil probleme, în sfera calităţii vieţii, diferite de cele din primele sale faze. Modelul său de dezvoltare poate şi trebuie să fie sensibil diferit de cel al ţărilor capitaliste. Din perspectiva calităţii vieţii pot fi formulate strategii de organizare şi acţiune colectivă adaptate pentru noua fază de dezvoltare în care trăim.

Calitatea vieţii: structura conceptului

Însăşi denumirea de „calitate a vieţii" sugerează că sîntem în prezenţa unui *concept evaluativ*. El nu se referă la o clasă oarecare de obiecte, cum fac *conceptele descriptive*, ci la evaluarea acestora: cît de bune sau rele sînt ele, care este calitatea, pentru om, a lor. Structura conceptului de calitate a vieţii va fi deci formată din două elemente distincte:

a) *o stare* — „viaţa" oamenilor aşa cum este ea la un moment dat şi

b) *un set de criterii de evaluare* (*valori*) în raport cu care starea vieţii este evaluată ca fiind bună sau nu.

Pentru construirea conceptului de calitate a vieţii este necesar a se lua în considerare atît ambele elemente, cît şi modul în care ele sînt combinate: cum are loc procesul de evaluare, de aplicare a criteriilor de evaluare la starea componentelor vieţii. Să analizăm pe rînd aceste două elemente constitutive.

Obiectul evaluării: starea vieţii. Conceptul de „viaţă" este destul de difuz din punctul de vedere al conţinutului său şi în mod special al graniţelor care îl separă de fenomene învecinate. Viaţa poate fi considerată a fi compusă din totalitatea activităţilor pe care o persoană le realizează. În primul rînd putem distinge în cadrul

ei o serie de *sfere* sau *domenii* mari : familia, munca, timpul liber, participarea la viaţa social-politică şi culturală a colectivităţii. Fiecare dintre aceste sfere sau domenii este constituit din componente mai simple. Este foarte dificil a realiza un inventar al tuturor componentelor simple ale vieţii umane, atît datorită limitelor difuze şi mobile dintre ele, cît şi datorită numeroaselor interferenţe. Viaţa de familie şi petrecerea timpului liber se suprapun într-o mare măsură, de exemplu. Prima operaţie care trebuie deci realizată în estimarea stării vieţii este aceea a *listării* atît a domeniilor ei, cît şi a componentelor mai simple ale acestora.

Viaţa umană se constituie în mod continuu, pornind de la o serie de premise ce pot fi grupate în două mari categorii : *condiţii* şi *iniţiative*. Pe de-o parte, orice activitate umană se desfăşoară în anumite condiţii naturale, sociale, culturale şi umane — *condiţiile vieţii*. Acestea reprezintă matricea de formare a vieţii umane, oferindu-i posibilităţi şi fixîndu-i limite. Pe de altă parte, activităţile umane sînt determinate de obiectivele pe care oamenii şi le formulează, expresie a necesităţilor lor, de strategiile de acţiune imaginate. Reprezentînd aspectul activ al vieţii, acest element va fi numit aici *iniţiativă* sau *înţelepciune*. Activităţile umane sînt deci rezultatul combinării *iniţiativelor* şi a *condiţiilor* (C. Zamfir, 1980).

a. *Condiţiile vieţii* pot fi împărţite, la rîndul lor, în două mari categorii : *cadre* şi *resurse*. Ca orice distincţie, şi aceasta este relativă. Cadrele vieţii surprind acele condiţii naturale (*cadrul natural*), macrosociale (*cadrul macrosocial* — situaţia internaţională, starea societăţii globale din care face parte persoana respectivă), umane (*cadrul uman individual* — totalitatea componentelor biofizice şi psihologice ale individului şi *cadrul uman colectiv* — oamenii cu care fiecare intră în contact : colegii de muncă, membrii familiei, prietenii, oamenii de pe stradă, ceilalţi membri ai colectivităţii), culturale (*cadrul cultural* — totalitatea bunurilor culturale existente). Resursele vieţii se referă la acele bunuri pe care persoana le găseşte în mediul său de viaţă şi pe care le poate utiliza ca instrumente pentru crearea propriei sale vieţi : *resurse economice* — mijloacele financiare şi bunurile economice existente, *resursele sociale* şi *culturale*, *resursele naturale*, *resursele personale* — capacităţile fizice, psihice, intelectuale proprii aşa cum sînt ele constituite la un moment dat. Cadrele reprezintă deci o serie de condiţii date care determină prin mii de fire viaţa fiecăruia, generînd probleme, impunînd limitări şi restricţii, deschizînd posibilităţi. Criminalitatea, de exemplu, reprezintă un cadru de tip negativ ; atitudinea pozitivă, suportivă a celorlalţi oameni, un cadru de tip pozitiv. Resursele sînt materia primă şi instrumentele din care şi cu ajutorul cărora viaţa umană

se constituie. Bunurile artistice disponibile, informațiile, mijloacele de asistență sanitară, cunoștințele științifice, peisajul natural reprezintă resurse ale vieții.

b. *Inițiativa.* Pornind de la totalitatea condițiilor (cadre și resurse), persoana umană își construiește propria sa viață: viață de familie, muncă, pregătire școlară, activități de recreere, participare la cultură, îngrijire medicală, participare socială etc. Viața umană, deși constituită în cadrul unor condiții anume, nu este determinată univoc de acestea. Ea depinde de opțiunile valorice pe care fiecare persoană le face, de modalitățile și direcțiile în care ea caută să-și organizeze viața. Este necesar de aceea să facem o distincție clară între condițiile vieții și activitățile propriu-zise din care se compune viața. De exemplu, una este numărul de cărți existente în biblioteci și librării și alta este activitatea de lectură. Teatrele, sălile de concert, discurile muzicale sînt condiții; mersul la teatru sau concert, audițiile muzicale sînt activități. Este rezonabil să pornim de la presupoziția că viața umană se constituie *în funcție* de condiții. Este deci *determinată* de acestea. Estimarea condițiilor — a cadrelor și a resurselor — este din acest motiv un element esențial în analiza calității vieții. Un asemenea determinism este însă parțial. Omul este o entitate activă, capabilă să-și construiască viața în cadrul condițiilor date după propriile sale proiecte. Fiecare adaugă vieții un *stil*: își construiește viața pe baza opțiunilor proprii, în funcție de capacitățile sale de a utiliza activ și eficace condițiile existente. Inițiativa personală reprezintă deci un factor important și independent în construirea vieții. Capacitatea fiecăruia de intervenție activă în constituirea propriei sale vieți este *înțelepciunea* sa. Alegerea cursului vieții, cît și priceperea de a realiza acest curs în cadrele existente și cu resursele disponibile, reprezintă un factor esențial al calității vieții, pe lîngă condițiile obiective. În aceleași condiții, inițiativa personală este responsabilă de variații substanțiale în calitatea vieții. Să luăm de exemplu o sferă a vieții — munca. Aceasta depinde de condiții — fizice, tehnice, sociale și umane —, dar și de inițiativă personală — o muncă făcută cu pasiune, cu responsabilitate, cu o pricepere mereu cultivată, în raport cu o muncă prost și neglijent făcută, fără interes și dorință de perfecționare. Același tip de profesie — cercetător științific sau muncitor — realizată în aceleași condiții poate prilejui munci foarte diferite în funcție de *ce pune* fiecare în activitatea sa, de modul în care se raportează la condiții. Același lucru este valabil pentru toate sferele vieții — familie, timp liber etc.

Pornind de la aceste considerente, putem schematiza structura vieții umane ca în figura 1.1.

Este de la sine înțeles că toate aceste distincții — cadru, inițiativă, activități etc. — sînt relative, avînd o semnificație mai

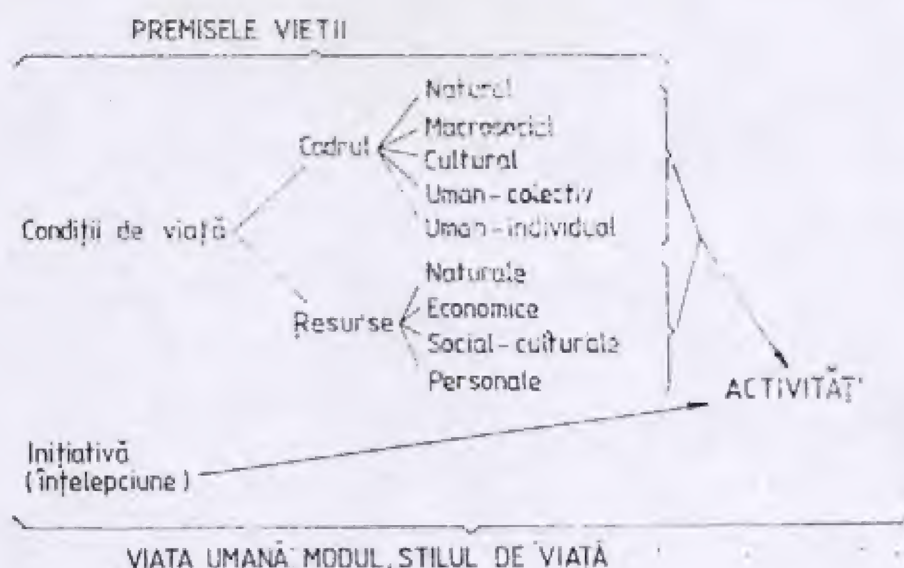

Figura 1.1. — Structura vieții umane.

mult analitică, clasificatorie. Vom lua un singur exemplu. Caracteristicile personale — sănătate, aspect fizic etc. — pot fi dintr-un punct de vedere considerate drept cadru al vieții, iar dintr-altul resursă.

Între condiții și inițiativă există o intensă interacțiune. Condițiile sînt puternic afectate de inițiativa personală. Individul poate contribui și modifica într-o anumită măsură mediul său de viață. Atitudinea celorlalți oameni, de exemplu, depinde, într-o măsură semnificativă, și de modul de comportare al persoanei în cauză. O persoană se poate expune la o serie de factori negativi sau îi poate evita. Resursele pot fi căutate și fructificate sau pot rămîne nedescoperite și neutilizate. Expunerea la cadrele vieții și utilizarea resurselor depind deci de inițiative. Dar și inițiativele sînt în funcție într-o foarte mare măsură de condițiile obiective. Capacitatea oamenilor de a-și organiza viața este într-o largă măsură un produs cultural cristalizat la nivelul colectivității și asimilat de către individ. Stilurile de viață nu sînt invenții individuale, ci, într-o mare măsură, sînt elaborate colective. Existența la nivelul colectivității a unor stiluri de viață cristalizate care pot fi asimilate de către individ reprezintă o resursă. Condițiile obiective favorizează sau inhibă cristalizarea stilurilor de viață, dezvoltarea capa-

cității individuale de organizare a vieții, a înțelepciunii. Ne putem deci întreba de fiecare dată : condițiile favorizează cristalizarea și practicarea uncr stiluri de viață distincte, înalt elaborate sau, dimpotrivă, ele au o influență distructivă, dezorganizatoare? există acumulată la nivel individual și colectiv o experiență de organizare a vieții? În diferitele etape ale evoluției unei colectivități, în diferitele zone ale structurii sociale, condițiile obiective pot afecta pozitiv sau negativ capacitatea umană de organizare a vieții. Cu alte cuvinte, inițiativele, înțelepciunea, capacitatea umană de organizare a vieții nu reprezintă un factor complet independent de cadrul social dat. Condițiile vitrege de viață — război, situație economică dificilă, tensiuni sociale distructive — sînt de natură a nu favoriza dezvoltarea capacității individuale de organizare a vieții.

Pornind de la această structură a vieții umane, ne putem aștepta ca și *indicatorii stării vieții* să fie de tipuri diferite : indicatori ai cadrelor vieții (mediul natural, starea relațiilor internaționale, diferitele caracteristici ale mediului social și uman sau ale stării de sănătate) ; indicatori ai resurselor disponibile (venit pe cap de locuitor, bunuri materiale disponibile, bunuri culturale, științifice, grad de școlaritate) ; indicatori ai inițiativei (orientări de valoare, capacități de organizare a vieții) ; indicatori descriptivi ai diferitelor activități care compun viața (tipuri de profesii, activități culturale, sportive, mod de petrecere a timpului liber). De regulă, condițiile vieții sînt mai ușor de măsurat, fiind mai *vizibile* și totodată mai *generale*, comune unor grupări largi de oameni. Activitățile, avînd o natură mai dinamică și mai individualizată, sînt mai greu de determinat. Există un număr destul de mare de indicatori sociali care sînt relevanți pentru descrierea activităților : frecvența divorțurilor, frecventarea diferitelor manifestări culturale etc. Indicatorii privitori la inițiative sînt cel mai greu de construit. Ei lipsesc aproape complet în momentul de față.

O dificultate majoră în analiza stării vieții o reprezintă *determinarea granițelor* acesteia : ce intră și ce nu intră aici, ce condiții afectează sau nu viața unei persoane anumite și în ce măsură? Problema se pune în mod special în legătură cu acele condiții care sînt mai îndepărtate, care ar putea afecta într-o mică măsură sau eventual deloc viața unui individ. Considerarea influențelor indirecte, mediate, poate lărgi enorm condițiile ce trebuie analizate. Pînă la urmă, printr-un lanț mai lung sau mai scurt de medieri, aproape orice lucru din univers afectează viața omului. Să luăm un exemplu concret : o stare a naturii ca „numărul de copaci pe kilometru pătrat" are sau nu o influență semnificativă pentru viața

omului, trebuie să o considerăm sau nu, în consecință, o condiție a vieții lui? În plus, importantă este nu numai semnificația obiectivă a unei condiții, ci și raportarea subiectivă la ea. *Conștientizarea* impactului unei condiții asupra vieții poate reprezenta o variabilă-cheie aici. O persoană poate fi afectată subiectiv puternic, pînă la obsesie, de amenințarea unui război nuclear, pe cînd o altă persoană nici nu se gîndește la o asemenea eventualitate sau, în orice caz, nu face nici o legătură între un asemenea eveniment și propria sa viață. O persoană „pune la inimă" problemele de organizare ale colectivității din care face parte, se simte direct afectată de proasta organizare a acesteia, pe cînd o alta nici nu se gîndește la așa ceva, nu-și face nici un fel de problemă în această privință. E drept că, în mod obiectiv, o condiție generală afectează prin mii de fire viața fiecărui individ, indiferent dacă el este sau nu conștient de aceasta. Amenințarea unui război nuclear se face simțită prin atitudinea celorlalți, prin activitățile determinate de ea, prin alocarea resurselor colectivității; o proastă organizare socială se manifestă la nivelul existenței fiecăruia printr-o mulțime de neajunsuri și dificultăți, chiar dacă persoana în cauză nu face vreo legătură între micile sale necazuri și procesele sociale mai generale — pentru a folosi termenii lui Mills, nu are „imaginație sociologică". Conștiința unei relații introduce o diferență importantă. Conștiința amenințării și a insecurității este o componentă importantă a vieții fiecăruia, afectînd și alte componente. Dimpotrivă, conștiința securității sau a nerelevanței unei condiții pentru propria viață sau pur și simplu lipsa din cîmpul conștiinței a respectivei condiții creează o altă stare de spirit, o altă raportare.

Conștiința importanței unei condiții generează și o altă diferență: ea poate produce o activitate specifică care reprezintă o parte a vieții. Pentru cel ce vrea să participe activ atît la conducerea întreprinderii din care face parte, cît și a societății în care trăiește, posibilitățile efective de participare sînt, din această cauză, foarte importante; lipsa lor generează o frustrare fundamentală, în timp ce prezența lor prilejuiește o stare de satisfacție și o activitate (participare) care afectează întreaga sa viață. Pentru altul, care nu este însă interesat în participarea la conducerea întreprinderii sau a societății, modul în care întreprinderea și societatea sînt conduse nu este relevant; chiar dacă există posibilități de participare la conducere, el *nu* le utilizează pentru că nu este interesat. Obiectiv, desigur, calitatea conducerii întreprinderii și a societății îi afectează și viața lui, chiar dacă el nu este conștient de aceasta. Dar lipsa de interes, atitudinea sa diferită în această sferă introduc o diferență substanțială între viața sa și viața celui orientat spre o participare activă.

Dificultatea determinării stării vieții stă în faptul că gama fenomenelor ce trebuie luate în considerare este foarte largă : mediul natural, social, uman, cultural, cu varietatea imensă a componentelor lor, trebuie incluse în estimarea calității vieții. Există și limitări într-o asemenea considerare. Este necesar să distingem între ceea ce este și ceea ce nu este *relevant* pentru viața omului.

În fine, trebuie să luăm în considerare încă o dificultate majoră a determinării stării vieții. Atît condițiile de viață, cît și activitățile, nemaivorbind de inițiative, *nu sînt omogen distribuite* în cadrul colectivității. Ele pot varia substanțial de la individ la individ: resursele economice, accesul la bunurile și serviciile rare, tipul de profesie, relațiile interpersonale, mediul natural chiar. Din această cauză este necesar a se considera variațiile componentelor stării vieții în cadrul colectivității, iar nu numai nivelurile lor medii.

Criteriile de evaluare : necesitățile umane. Viața are o calitate numai în raport cu ceva : trebuințe, aspirații, idealuri, valori ale omului. Să numim toate aceste exigențe ale omului cu termenul general de *criterii de evaluare (valori* sau *necesități)*, fără a intra în discuții asupra posibilelor diferențe dintre necesități și aspirații, valori și nevoi etc., nerelevante pentru analiza de aici. Indicatorii de stare a vieții nu spun prin ei înșiși nimic despre cît de bună este viața. Pentru aceasta ei trebuie raportați la criteriile de evaluare. Explicit sau implicit, aceste criterii sînt mereu prezente în determinarea calității vieții. Atunci cînd spunem că din totalul de locuințe 90% au apă curentă, nu mai este nevoie să explicităm nici un criteriu de evaluare. Fiecare are în minte faptul că, în condițiile unei societăți moderne, a avea apă curentă în locuință reprezintă o necesitate. A spune însă că într-o colectivitate există un spațiu de locuit de 15 mp în medie pe persoană este insuficient ; pentru a ști dacă acest lucru este bun sau nu trebuie să-l raportăm la o normă care indică suprafața optimă de locuit în condițiile respectivei colectivități. Altfel, indicatorul de stare nu ne spune nimic despre calitatea acestei componente a vieții. Dacă, de exemplu, în respectiva colectivitate cea mai mare parte a timpului liber se petrece în locuință, s-ar putea ca spațiul respectiv să fie modest. Dacă, dimpotrivă, există o tradiție de petrecere a timpului liber în afara locuinței, în locuri comunitare, s-ar putea ca acest spațiu să fie suficient. Este necesar, de aceea, ca în orice determinare a calității vieții să se formuleze în prealabil criteriile de evaluare.

În legătură cu criteriile de evaluare se pune, de la început, o întrebare crucială : din acest punct de vedere este omul un subiect constant, invariabil sau, dimpotrivă, înalt variabil? În toate tim-

purile și locurile, omul are, în linii generale, același set de criterii de evaluare a calității vieții sau aceste criterii variază substanțial? Este lesne de înțeles că, dacă subiectul valorizator este luat ca invariant sau, dimpotrivă, ca variabil, înțelegerea calității vieții va diferi la rîndul său substanțial.

În această privință există două teorii, uneori implicit, alteori explicit formulate, asupra naturii umane :

— teoria universalistă (teoria U) : în linii generale, sistemul de criterii de evaluare (necesitățile) este universal, același la toți oamenii, în toate timpurile și în toate locurile ;

— teoria particularistă (teoria P) : în funcție de condițiile concret-istorice, sistemul de criterii de evaluare este diferit.

Fiecare dintre aceste două teorii are rațiunile și argumentele sale, avantajele și dezavantajele sale specifice în înțelegerea calității vieții. Este necesar de aceea să analizăm pe scurt conținutul lor pentru a putea urmări implicațiile pe care le au pentru înțelegerea calității vieții.

Teoria universalistă (teoria U) presupune o unitate fundamentală a umanului. Ea se bazează pe ideea de natură umană sau esență umană universală. Cu greu s-ar putea nega faptul că, în ultimă instanță, omul este o ființă identică cu sine însăși și că necesitățile sale fundamentale sînt aceleași în istorie. O asemenea presupunere teoretică este implicată în multe teorii cu privire la societatea umană. De exemplu, una dintre teoriile cele mai frecvente ale progresului social este fundată pe o asemenea presupoziție : în timp, societatea umană asigură într-o măsură tot mai ridicată condițiile satisfacerii necesităților umane ; gradul satisfacerii necesităților umane reprezintă criteriul ultim al progresului. Calitatea vieții devine astfel o măsură a progresului. În istorie, progres înseamnă creșterea calității vieții. În raport cu un set de criterii universale, invariabile, putem stabili *nivelul* atins de calitatea vieții la un moment dat. Diferitele societăți devin comparabile din punctul de vedere al calității vieții pe temeiul criteriilor de evaluare comune. Dacă acestea ar varia, o comparare directă a calității vieții din diferitele societăți nu ar mai avea sens.

Există o variantă a teoriei U : necesitățile fundamentale sînt universale ; pe lîngă acestea, sau în prelungirea lor, pot exista și alte necesități, care sînt variabile. Într-o primă instanță, calitatea vieții poate fi definită în raport cu un asemenea set de criterii fundamentale, universale. În acest sens, de exemplu, au loc multe încercări de a operaționaliza calitatea vieții printr-un număr restrîns de criterii, considerate a fi fundamentale și totodată universale.

Este cazul, de exemplu, al lui Jay Forrester cu modelul său global al dinamicii lumii (J. Forrester, 1974) sau al grupului Bariloche (A. Herrera, 1981).

Teoria particularistă (teoria P) accentuează variația necesităților umane. Această teorie prezintă o mulțime de variante care pot fi înscrise pe un continuum care are la o limită o variantă atenuată a teoriei universaliste — un set de criterii de evaluare universale care au însă o anumită variație în funcție de condițiile particulare —, iar la cealaltă limită o teorie care neagă oricare constanță în natura umană, ca, de exemplu, teoriile diferiților structuraliști francezi (Althusser sau Foucault). În sprijinul teoriei P este invocată adesea *plasticitatea* existenței umane și caracterul ei *deschis*. Determinată de condițiile naturale și sociale, ea poate varia sensibil — plasticitatea naturii umane ; ea ar putea de asemenea evolua în direcții diferite în funcție de deciziile pe care omul însuși le poate lua — caracterul deschis al naturii umane. Următoarele variante ale teoriei P par a epuiza posibilul logic al acestui continuum :

A. *Tipuri de necesități universale, care au însă un conținut variabil.* Întotdeauna omul va avea *aceleași* mari tipuri de necesități : hrană, îmbrăcăminte, adăpost, securitate, relații umane pozitive, actualizarea (realizarea) propriilor capacități, dezvoltare umană etc. Condițiile organizării sociale induc însă largi variații în modalitatea concretă de constituire a acestor necesități. Hrana, de exemplu : în raport cu condițiile naturale și sociale există o largă variație în ceea ce privește cantitatea de calorii, compoziția chimică (vitamine, diferite tipuri de substanțe), în exigențele culturale față de hrană. Sau nevoia de comunicare, de informare asupra a ceea ce se întîmplă în mediul de viață : ea este universală, dar conținutul său este concret-istoric ; într-o comunitate primitivă necesitățile de informare erau foarte reduse datorită gradului scăzut al interdependenței dintre comunități ; în societatea actuală, datorită gradului ridicat de interdependență, este nevoie de o informare rapidă și amplă.

Lista criteriilor de evaluare va fi deci universală. De fiecare dată însă va trebui să fie specificat nivelul sau configurația concretă a fiecărui criteriu în parte : de cîtă informare are nevoie o persoană, de cîte calorii, de ce fel de îmbrăcăminte, locuință etc.

B. *Un model evoluționist al necesităților umane.* Omul nu este o existență constantă, ci evoluează complementar cu societatea. Necesitățile sale vor fi la început mai reduse, evoluînd însă pe măsura evoluției întregii societăți, a condițiilor de viață. Încă Marx formulase în termeni foarte neți acest ciclu al evoluției necesităților umane : necesitate → produs → noi necesități. Creînd noi produse,

omul își creează totodată și noi necesități, care, la rîndul lor, declanșează un nou proces productiv (K. Marx, Fr. Engels, 1958). În *Manuscrisele economico-filozofice*, Marx abordase, de asemenea, acest ciclu evolutiv. Omul nu produce, remarca el, numai bunuri pentru necesitățile sale, dar și necesități pentru bunurile pe care le-a produs. Compunînd un nou tip de muzică, un compozitor produce, totodată, și urechea muzicală corespunzătoare acestei muzici (Marx—Engels, 1968). Această orientare are, la rîndul său, două variante distincte :

a. un set de necesități umane universale, care însă evoluează în timp : se îmbogățesc în conținut, se rafinează ;

b. o evoluție a înseși tipurilor de necesități : evoluția este marcată de apariția a *noi tipuri* de necesități umane.

Pentru primul caz — evoluția în timp a unei necesități — vom cita ca ilustrare analiza făcută de N. Radu dinamicii necesităților culturale (N. Radu, 1981). În satul tradițional, producătorii de artă erau înșiși membrii colectivității. Cei care aveau talente într-un domeniu sau altul produceau pentru uzul colectivității din care făceau parte bunurile artistice necesare (de exemplu, interpreții de muzică populară), gustul publicului, firește, fiind modelat și el de nivelul performanțelor respective. Apariția producătorilor de artă specializați și a mijloacelor de difuzare în masă a acestor produse a dus la ridicarea sensibilă a performanțelor artistice și, în consecință, la o rafinare a gusturilor, a necesităților.

Există multe probleme în legătură cu un asemenea model evoluționist al necesităților umane. În primul rînd, ne putem întreba dacă *toate* necesitățile umane cunosc o asemenea evoluție. În cazul unor necesități, evoluția pare a fi mai clară. Ea devine din ce în ce mai puțin clară în cazul altor tipuri de necesități. Prietenia sau dragostea, de exemplu, pot și ele să fie considerate a avea o evoluție ? Ne-am putea apoi întreba dacă nu există limite ale evoluției unor necesități, praguri de saturație. De exemplu, perfecționarea gustului artistic, nu din punctul de vedere al stilului, care poate varia indefinit și nu în mod necesar evolutiv, ci din cel al fineței mijloacelor de expresie, ar putea fi considerată a fi limitată ? După cum se poate observa, în acest domeniu există foarte puține cunoștințe sistematice.

Dificultăți și mai mari apar în cazul celei de-a doua variante — evoluția a înseși tipurilor de necesități. Conform acestei teorii, omul este o existență aflată în proces de autoconstrucție progresivă, pe măsura evoluției i se formează noi necesități, superioare. Există deci diferențe substanțiale între oameni din punctul de vedere

al gradului lor de evoluţie, corelat, desigur, cu gradul de evoluţie al societăţii din care fac parte.

Şi în cadrul acestei variante există două alternative. Prima am numi-o *potenţialistă*. Multe teorii evoluţioniste pornesc de la ideea unei potenţialităţi care se actualizează treptat în procesul evoluţiei. Necesităţile potenţiale sînt universale, aceleaşi pentru toţi oamenii. În schimb, necesităţile *actuale*, cele manifeste la un moment dat, sînt variabile. Dacă, din punctul de vedere al potenţialităţii lor, oamenii sînt asemănători, din punctul de vedere al actualizării acestora, ei sînt diferiţi. Cea de-a doua variantă poate fi numită *emergentistă*. Prin evoluţie se produc noi tipuri de necesităţi umane care nu erau date potenţial, de la început. Şi în cadrul acestei alternative din urmă s-ar putea accepta o scală unică de evoluţie la care se pot raporta toate colectivităţile, rezultînd o succesiune evolutivă absolută.

C. *Un model pluralist al sistemului necesităţilor umane*. Afirmarea caracterului deschis al existenţei umane poate implica şi o altă viziune asupra variaţiei necesităţilor umane decît cea evoluţionistă descrisă mai sus : omul evoluează într-o *pluralitate* de direcţii în funcţie de condiţiile concrete ale existenţei sale sau de propriile sale opţiuni. În acest caz sîntem în prezenţa unei pluralităţi de sisteme de necesităţi (valori) diferite unele de altele. Pluralitatea criteriilor de evaluare se datorează mai multor factori.

În primul rînd, modul de organizare a societăţii influenţează sensibil organizarea vieţii individului uman, modificîndu-i substanţial sistemul de necesităţi. Din această cauză, analiza calităţii vieţii trebuie făcută cu referire explicită la tipul de societate. Calitatea vieţii din diferite tipuri de societate nu poate fi comparată *în mod direct*, pentru că criteriile de evaluare sînt diferite de la colectivitate la colectivitate. Să luăm ca exemplificare influenţa organizării de tip capitalist asupra orientării individului uman, aşa cum a fost analizată de Marx. Nevoia de acumulare de capital devine aici una dintre cele mai importante nevoi ale individului, de a cărei satisfacere depinde, într-o largă măsură, satisfacerea tuturor celorlalte nevoi. Ea poate deveni chiar, în anumite împrejurări, nevoia centrală în sistemul vieţii individuale, subordonîndu-şi logicii sale proprii logica generală a vieţii umane. În tipurile de organizare socială bazate pe concurenţa pentru obţinerea bunurilor rare, puterea, influenţa, prestigiul social pot reprezenta necesităţi prioritare în sistemul vieţii individuale. După cum în alte societăţi, lipsite de concurenţă, asemenea necesităţi pot dispărea complet. Aceste exemple sînt tipice pentru necesităţile care nu provin din „natura umană", ci sînt induse de o anumită structură socială. Există la

ora actuală o largă literatură care atrage atenția asupra existenței unor nevoi „false" sau „artificiale", induse individului de un anumit mod de organizare socială. Este, de exemplu, cazul sistemului productiv orientat spre obținerea de profit, sistem care încearcă să manipuleze cererea, inducînd nevoi artificiale (B. de Jouvenel, 1983). Sînt, de asemenea, unele nevoi de tip *compensatoriu*, efecte ale unor frustrări sau distorsiuni fundamentale: consum ostentativ, alcool etc. (B. de Jouvenel, 1983 ; I. Dorofte, 1982 ; C. Zamfir, 1982 b).

O mare parte din literatura care se ocupă de problema necesităților induse de organizarea socială pornește de la *teoria alienării* a lui Marx, în special așa cum este dezvoltată în operele sale din tinerețe. În această teorie este implicată o viziune mai generală asupra naturii umane (E. Zamfir, 1983). Marx lăsa să se înțeleagă faptul că este necesară o distincție fundamentală între *necesitățile umane autentice* (atît cele provenite din natura biologică a omului, cît și cele provenite din natura sa socială — necesitatea de relație cu ceilalți oameni, necesitatea de cunoaștere, de participare activă la organizarea mediului său de viață, necesitatea actualizării capacităților sale) și *necesitățile neautentice, înstrăinate*, induse de un anumit mod de organizare socială — necesitatea de proprietate, de acumulare, de putere asupra celorlalți, de dominare, nevoia de compensare religioasă a neputinței sale. Prelungind raționamentul lui Marx, s-ar putea enunța o ipoteză generală asupra calității vieții.

Calitatea vieții nu este definibilă prin raportare la orice necesitate empiric identificabilă (resimțită de o persoană la un moment dat), ci prin raportare doar la necesitățile autentic umane, care asigură un cadru armonios și adecvat realizării umane. Existența abundentă a alcoolului sau a drogurilor, deși poate să corespundă unor necesități efective ale unor persoane, nu reprezintă condiția pozitivă a ridicării calității vieții. S-ar putea chiar argumenta că lucrurile stau invers. Este cazul tuturor necesităților de tip compensatoriu. Același lucru se referă și la alte necesități „alienate" : puterea nu duce în mod necesar la fericire, după cum nici acumularea de capital sau de bunuri cerute de un consum ostentativ. *Calitatea vieții este asigurată de totalitatea acelor condiții care oferă persoanei umane posibilitatea unei dezvoltări armonioase, a realizării unei vieți pline, satisfacătoare*. Fuziunea teoriei marxiste a alienării cu teoria calității vieții presupune formularea unui *model normativ* al existenței umane. Existența umană, în calitatea ei de existență deschisă, este asociată cu un set larg de posibilități de evoluție, de structurare, diferite din punctul de vedere al valorii lor pentru om. Sînt moduri de viață care duc la o dezvoltare a ființei umane, echili-

brată, înalt satisfăcătoare, în timp ce altele generează dramatice contradicții, blocînd împlinirea umană. Fiecare mod de viață are propriul său sistem de necesități, cu logica sa specifică. Calitatea vieții nu este însă dată de existența condițiilor favorabile satisfacerii acestor necesității, ci de condițiile care asigură calea cea mai bună dezvoltării umane. Atît fundamentele teoretice, cît și implicațiile acestei perspective sînt departe de a fi elaborate. Ea este însă adînc implicată în reflexia filozofică și sociologică actuală asupra calității vieții.

O altă sursă a variațiilor sistemelor de necesități o reprezintă opțiunile individuale. În limitele posibilităților determinate de condițiile obiective, individul poate alege un curs sau altul al vieții sale, în ultimă instanță un stil sau altul de viață. O persoană își poate centra cea mai mare parte a energiei sale asupra vieții de familie, o alta asupra participării la activități social-politice sau asupra activităților profesionale. Modurile de viață, așa cum sînt ele determinate de condițiile obiective și de opțiunile individuale, pot fi diferite din punctul de vedere al valorii lor pentru om sau pot fi echivalente.

Cîteva exemple ne vor lămuri mai mult asupra variațiilor impuse sistemului de necesități de către sistemul de condiții și de către opțiunile individuale. O persoană care depune o muncă fizică grea are nevoie de mai multe calorii decît o altă persoană care depune o muncă ușoară. O femeie care și-a ales ca stil de viață orientarea spre familie — creșterea copiilor, crearea unei ambianțe familiale favorabile — va avea alte necesități decît o femeie care se orientează spre înalte performanțe profesionale. Un sportiv, un cercetător științific sau o asistentă medicală, datorită înseși profesiilor, vor avea moduri de viață relativ diferite și, în consecință, sisteme de necesități distincte.

Din această analiză se desprinde o concluzie crucială pentru abordarea calității vieții : indiferent pe care dintre teoriile asupra naturii umane, din cele schițate înainte, o adoptăm, este inevitabil să acceptăm o anumită variație a criteriilor de evaluare. Pentru fiecare societate, cultură, tip de poziție socială (clasă, grup social) sau pentru fiecare mod sau stil de viață este nevoie să se specifice criteriile de evaluare proprii. Analiza variației calității vieții trebuie, în consecință, să se desfășoare atît într-un plan *cantitativ* — gradul în care starea vieții corespunde cu necesitățile umane, cît și într-un plan *calitativ* — evaluarea modurilor de viață, cu sistemele lor specifice de necesități.

Diferențe sensibile în criteriile de evaluare apar atît între colectivități, cît și în cadrul aceleiași colectivități. Ceea ce este

satisfăcător pentru o persoană sau pentru un grup nu mai este satisfăcător pentru o altă persoană sau grup. Necesităţile de participare culturală, de participare socială etc. pot varia foarte mult în cadrul unei colectivităţi. Există factori responsabili de largi variaţii în ceea ce priveşte criteriile de evaluare : tipul de profesie, nivelul de şcolaritate, stilul de viaţă etc. Conceptul de *nivel de aspiraţii* se referă tocmai la diferenţele de intensitate, de evoluţie a necesităţilor în cadrul unei colectivităţi. Nivelul de aspiraţii reprezintă, din această cauză, un constituent esenţial al unei teorii a calităţii vieţii. Indiferent de factorii care generează variaţiile în nivelul de aspiraţii sau în configuraţia necesităţilor, trebuie să se ţină seama de acestea în evaluarea calităţii vieţii unei persoane, grup sau colectivităţi.

În momentul de faţă nu există o teorie mai generală care să absoarbă unificator această mulţime de puncte de vedere posibile asupra sistemului necesităţilor umane. După cum se poate lesne observa, fiecare se sprijină pe o anumită evidenţă. Din această cauză este probabil că o asemenea teorie generală a naturii umane şi a necesităţilor sale va trebui să unifice perspectiva universalistă cu cea particularistă. În orice analiză a calităţii vieţii trebuie să fie luate în consideraţie ambele perspective. În funcţie de obiectivele cercetării, este firesc să ne aşteptăm ca o perspectivă sau alta să fie accentuată. Impresia noastră este că, de fapt, aceste perspective au justificarea lor. Cel mai adecvat ar fi un *model stratificat* al naturii umane, în care să fie incluse mai multe structuri de necesităţi :

a) necesităţi universale constante ; acestea, cu excepţia celor biologice, sînt probabil puţine la număr ;

b) necesităţi universale care prezintă o anumită variaţie a conţinutului, ca rezultat al influenţei variaţiei condiţiilor de viaţă ; de exemplu, o anumită variaţie apare în necesităţile de hrană, de informare etc. ;

c) necesităţi umane evolutive, atît potenţiale, cît şi emergente, care se constituie pe parcursul istoriei umanităţii ;

d) necesităţi variabile, expresie a unor condiţii de viaţă particulare — efectul tipului de organizare socială sau al opţiunilor individuale pentru un stil sau altul de viaţă.

Un lucru este însă cert. De fiecare dată este necesar să se specifice sistemul criteriilor de evaluare în raport cu care calitatea vieţii este estimată.

Analiza structurii conceptului de calitate a vieţii evidenţiază faptul că dificultăţile teoretice cele mai serioase apar în sfera criteriilor de evaluare. Cele două teorii asupra acestora — teoria U

și teoria P — au consecințe diferite asupra modului în care sînt concepuți indicatorii calității vieții. Acestui aspect îi este dedicat paragraful următor.

Indicatorii calității vieții

Indicatori absoluți și relativi. Din definirea structurii calității vieții sugerată în paragraful anterior — un concept evaluativ — decurge că orice indicator al calității vieții va trebui să reprezinte sinteza a doi indicatori : un *indicator de stare* și un *indicator al criteriilor de evaluare, al necesităților umane*. În consecință, structura indicatorilor de calitate a vieții poate fi exprimată în următorul fel :

$$I_{cv} = \frac{I_s}{I_v},$$

unde I_{cv} reprezintă indicatorul calității vieții ; I_s, indicatorul stării vieții (în general sau al unui component al vieții) ; I_v, indicatorul criteriului(ilor) de evaluare referitor(oare) la viață în globalitatea ei sau la respectiva componentă a vieții.

În funcție de tipul criteriilor de evaluare, vom avea indicatori ai calității vieții *absoluți* sau *relativi*. Dacă sînt utilizate criterii de evaluare universale, vom avea indicatori ai calității vieții absoluți ; criteriilor de evaluare particulare, variabile, le vor corespunde indicatori relativi ai calității vieții. Această distincție este foarte importantă în mod special atunci cînd vrem să comparăm calitatea vieții a diferitelor colectivități, grupuri sociale sau chiar persoane. Este necesar de aceea să analizăm mai cu atenție aceste două tipuri de indicatori.

Să notăm cu I_{vu} indicatorii criteriilor de evaluare universale. Presupunem că dorim să măsurăm calitatea vieții în mai multe colectivități umane. Din măsurători va rezulta o mulțime de indicatori ai calității vieții :

$$\frac{I_{s1}}{I_{vu}}, \frac{I_{s2}}{I_{vu}}, \ldots, \frac{I_{sn}}{I_{vu}},$$

unde 1,2..., n reprezintă indicii colectivităților cercetate. După cum se poate observa, numitorul raportului este invariabil ; ceea ce variază este numărătorul — starea vieții. Din această cauză indi-

catorii absoluţi ai calităţii vieţii, indiferent de tipul colectivităţii la care se referă, pot fi comparaţi. Utilizînd asemenea indicatori, putem ordona comunităţile umane pe un continuum, de la cele cu un nivel foarte scăzut al calităţii vieţii pînă la cele cu un nivel foarte ridicat. Deoarece numitorul raportului – indicatorii criteriilor de evaluare – este invariabil, se poate considera că indicatorul de stare (numărătorul) coincide de fapt cu indicatorul de calitate a vieţii. Colectivităţile umane pot fi comparate între ele utilizînd *doar* indicatorul de stare, întrucît cel al criteriilor de evaluare, fiind constant, este subînţeles.

Există destul de mulţi indicatori ai calităţii vieţii care se apropie de modelul indicatorilor absoluţi de calitate a vieţii; de exemplu, durata medie a vieţii. Criteriul de evaluare – o viaţă lungă – este universal. În consecinţă, colectivităţile pot fi comparate între ele utilizînd media de viaţă. Un alt exemplu: indicatorii stării de sănătate a populaţiei sau structura de substanţe şi cantitatea de calorii a hranei. După cum se poate remarca, chiar şi la aceşti indicatori există o anumită variaţie a criteriilor de evaluare, de care se face abstracţie. De exemplu, într-o colectivitate, nivelul de aspiraţii privitor la „lungimea vieţii", datorită condiţiilor particulare, poate fi mult mai ridicat decît într-o altă colectivitate.

Indicatorii relativi ai calităţii vieţii au în compoziţia lor criterii de evaluare particulare (I_{vp}). Ei vor avea în consecinţă următoarea formă:

$$\frac{I_{s1}}{I_{vp1}}, \frac{I_{s2}}{I_{vp2}}, \ldots, \frac{I_{sn}}{I_{vpn}},$$

unde $I_{vp1,\ldots,n}$ sînt indicatorii criteriilor de evaluare specifice colectivităţilor $1, \ldots, n$. Pentru obţinerea unor asemenea indicatori, înregistrarea doar a stării vieţii este puţin relevantă. Aceasta trebuie raportată la criteriile de evaluare particulare ale respectivei colectivităţi, grup social sau chiar persoană. Variaţia indicatorilor de calitate a vieţii, in acest caz, este explicată atît de variaţia stării vieţii, cît şi de variaţia criteriilor de evaluare. Să considerăm ca ilustrare indicatorul privitor la suprafaţa de locuit pe cap de locuitor. În acest caz nu se poate indica o suprafaţă optimă valabilă pentru toate condiţiile de locuit. Spaţiul necesar de locuit poate varia larg în raport cu condiţiile de climă, organizarea vieţii în respectiva colectivitate, organizarea activităţilor productive, stilul de viaţă. Din aceste cauze, ceea ce pentru o colectivitate poate apărea a fi prea mult, pentru o alta constituie prea puţin. În aceste

condiții este clar să suprafața locuibilă pur și simplu nu spune nimic despre calitatea vieții, decît spre limitele ei extreme — un spațiu absolut prea mic sau prea mare. Să presupunem că în colectivitatea X, media suprafeței locuibile pe persoană este de 20 mp, iar în colectivitatea Y de 15 mp. Din punctul de vedere al calității vieții, aceste date nu sînt comparabile atît timp cît nu știm care este necesarul de spațiu locuibil specific celor două colectivități. Presupunem că și acestea sînt date: în colectivitatea X necesarul optim este de 40 mp, iar în colectivitatea Y de 15 mp. (Cifrele sînt absolut arbitrare, singura lor funcție fiind de a exemplifica situația discutată.) Calculînd indicatorii relativi ai calității vieții în cele două colectivități, rezultatul va fi următorul: colectivitatea $X = \frac{20}{40} = 0{,}5$, iar colectivitatea $Y = \frac{15}{15} = 1$.

Să luăm un alt exemplu: numărul paturilor din spital la 10 000 de locuitori. Este clar că nu putem merge, decît cu multă prudență, în evaluarea acestei condiții în conformitate cu preceptul „cu cît mai mult, cu atît mai bine". Este necesar să utilizăm un standard care să exprime necesarul real al colectivității. Acesta însă variază larg în raport cu mijloacele medicale de prevenire și tratare rapidă a bolilor. Acolo unde aceste mijloace sînt eficiente, necesarul de paturi de spital este mai mic decît acolo unde ele sînt mai ineficiente. Numărul de paturi de spital în sine poate constitui un termen de comparație doar în cazul colectivităților aflate la același nivel al tehnicii medicale.

Indicatorii relativi ai calității vieții ne indică deci *gradul* în care sînt satisfăcute necesitățile specifice ale unei colectivități sau persoane.

Putem conclude că în cazul indicatorilor relativi ai calității vieții compararea stărilor vieții nu este decît parțial semnificativă. În primul exemplu dat, cele două colectivități diferă atît din punctul de vedere al suprafeței de locuit, cît și din cel al necesarului de suprafață. Situațiile devin comparabile doar prin raportarea suprafeței de locuit la necesar. Comparația are loc deci în cazul indicatorilor relativi ai calității vieții între *gradele de satisfacere a necesităților particulare, indiferent de nivelul și tipul acestora.* Ca termeni de comparație nu figurează valori absolute, ci „plinătatea vieții". *Indicatorii de satisfacție* a vieții, foarte des utilizați în cercetările asupra calității vieții, par să reflecte tocmai acest grad de plinătate a vieții. Satisfacția cu o componentă sau alta a vieții exprimă gradul în care respectiva componentă satisface necesitățile particulare ale subiectului în cauză.

Utilizarea în comparații a indicatorilor relativi ai calității vieții poate să ducă la unele răsturnări surprinzătoare : în unele privințe colectivitățile arhaice pot prezenta un grad de satisfacere a necesităților lor specifice (de „plinătate a vieții") mai ridicat decît colectivitățile dezvoltate social și economic.

Din această cauză, atunci cînd lucrăm cu diferiți indicatori ai calității vieții pot rezulta concluzii eronate. Să luăm un exemplu imaginar. Colectivitatea X într-un moment de timp t_n, caracterizată prin condiții de viață relativ sărace, dar și printr-un nivel scăzut de necesități, va prezenta valori ridicate la indicatorii relativi ai calității vieții (gradul de „plinătate" a vieții, de satisfacție a vieții este ridicat). Într-un moment ulterior, t_{n+10}, datorită dezvoltărilor tehnologice, condițiile de viață își cresc substanțial calitatea. Totodată însă, ca rezultat al aceluiași proces, crește și nivelul necesităților, într-un ritm chiar mai rapid. Indicatorii relativi ai calității vieții, în consecință, vor lua valori mai scăzute. Gradul de plinătate a vieții, de satisfacție a vieții va fi mai scăzut. Din punct de vedere relativ calitatea vieții a scăzut. Din punct de vedere absolut ea a crescut însă în mod evident.

Anticipînd analizele din capitolele următoare, vom da de astă dată un exemplu real. Cu această ocazie vrem totodată să punem cititorul în gardă în legătură cu semnificația corectă a unor formulări cu care se va întîlni frecvent în această lucrare. Vom observa astfel că nivelul de școlaritate are o influență negativă asupra unor indicatori ai calității vieții. Cu cît crește nivelul de școlaritate, calitatea vieții măsurată prin respectivii indicatori scade. Explicația este, pe scurt, următoarea : creșterea nivelului de școlaritate influențează calitatea vieții pe două căi. În primul rînd influențează *starea vieții* : nivelul de școlaritate generează profesii mai calificate și, prin aceasta, venituri mai ridicate, muncă mai interesantă, statut social mai ridicat. Această influență este deci pozitivă. În al doilea rînd însă, el determină și o creștere a nivelului necesităților, a nivelului de aspirații. Crescînd exigențele, calitatea stării vieții va fi estimată a fi mai scăzută. Pe această cale, deci, influența nivelului de școlaritate va fi negativă. Dacă creșterea nivelului de necesități va fi mai mare decît îmbunătățirea stării vieții, atunci nivelul de școlaritate va produce o *scădere* relativă a calității vieții : persoanele cu studii mai ridicate vor prezenta valori mai scăzute la respectivii indicatori ai calității vieții. Atunci cînd concludem, pe această bază, că școlaritatea influențează negativ calitatea vieții se va subînțelege, evident, că acest lucru este valabil *relativ*, iar *nu absolut*. Absolut, în cazul nostru, școlaritatea poate duce chiar la o creștere a calității vieții.

Dacă acceptăm perspectiva modelului evoluționist al nevoilor umane, atunci putem considera indicatorii absoluți și relativi ai calității vieții ca fiind *complementari*. Ținînd seama de dinamica corelată a condițiilor de viață și a necesităților, putem să ne imaginăm evoluția calității vieții ca un ciclu ascendent : satisfacerea necesităților existente→generarea de noi necesități→ o nouă echilibrare a posibilităților cu necesitățile. O stare a vieții o putem deci raporta, în acest caz, atît la criteriul de evaluare particular, așa cum există el constituit la nivelul unei colectivități (indicator relativ), cît și la un criteriu absolut, care operează doar *potențial*, spre satisfacerea căruia tinde evoluția socială. Să luăm ca exemplu evoluția formelor de participare la conducerea întreprinderii. În raport cu aspirațiile, pe care le presupunem relativ limitate, de participare caracteristice unei colectivități la un moment dat, posibilitățile existente pot fi foarte ridicate, satisfăcătoare. Aceleași posibilități, raportate la aspirații mai ridicate, pot apărea, dimpotrivă, a fi nesatisfăcătoare. Considerînd ciclul evolutiv posibilități/necesități, avem de-a face cu o trecere de la o calitate a vieții inferioară la una superioară. Criteriul existenței unui echilibru între necesități și posibilități nu mai este suficient. Este nevoie să se considere și un criteriu absolut, care există ca potențialitate și spre care întreaga evoluție se îndreaptă. În această perspectivă cele două tipuri de indicatori ne oferă informații diferite, dar complementare : indicatorii relativi ai calității vieții se referă la gradul de satisfacere a necesităților așa cum există ele în mod real într-un moment dat de timp la nivelul unei colectivități, grup social sau persoane, în timp ce indicatorii absoluți ai calității vieții implică gradul în care necesitatea universală actuală sau potențială este satisfăcută la un moment dat. Dacă evoluția are loc simultan la nivelul stării și al criteriului de evaluare, raportul dintre ele (indicatorul relativ) se va menține constant cu toate că din punctul de vedere al unui criteriu absolut de evaluare vom înregistra o creștere continuă.

Probleme ale măsurării calității vieții. Am pus pînă acum în evidență structura și tipurile indicatorilor de calitate a vieții. Aici vom merge mai departe, analizînd unele aspecte legate de fezabilitatea, în actualele condiții de dezvoltare a științei, a diferitelor tipuri de măsurători ale calității vieții.

Pentru a măsura calitatea vieții, cercetătorul poate utiliza indicatorii sociali existenți la nivelul colectivității sau poate crea noi indicatori. Să vedem care sînt principalele probleme atît în utilizarea indicatorilor sociali, cît și în construirea de noi indicatori.

A. *Indicatorii de stare.* Deși, după cum s-a văzut, măsurarea stării vieții, a stării componentelor acesteia, este mai puțin problematică, există totuși o serie de dificultăți substanțiale în calea realizării unui repertoriu satisfăcător de indicatori de stare.

În „contabilitatea socială" pe care o țin colectivitățile există o mulțime de indicatori sociali care ar putea fi utilizați drept indicatori ai stării : indicatori demografici, ai stării de sănătate a populației, ai școlarității, indicatori economici, social-culturali, ai condițiilor de locuit, ai consumului etc. Există însă dificultăți substanțiale în utilizarea lor în contextul măsurării calității vieții. Aici vor fi examinate trei tipuri de asemenea dificultăți.

Primul tip de dificultate provine din însuși scopul în care ei au fost construiți. Nefiind construiți pentru a realiza evaluări ale calității vieții, ci în alte scopuri, mai particulare și mai practice, ei oferă de regulă doar o imagine parțială, adesea nespecificată pentru starea vieții. Atunci cînd îi utilizăm trebuie să fim atenți la particularitățile construcției lor care le afectează semnificația. Un exemplu devenit clasic în această privință îl constituie PNB (produsul național brut). Este de la sine înțeles că starea vieții unei colectivități este determinată în mod esențial de cantitatea de produse (bunuri și servicii) create. Cu cît vor fi produse mai multe bunuri economice, cu atît ne vom putea aștepta să fie mai ridicată și calitatea vieții. Ne așteptăm deci la o corelație pozitivă substanțială între PNB și calitatea vieții. Procedura de calcul a PNB include însă în indicator și o serie de elemente care corelează *negativ* cu calitatea vieții. Astfel, pe lîngă producerea bunurilor necesare colectivității, în PNB intră și serviciile de reparații ale acestora. Desigur că și această sferă este deosebit de importantă. Dincolo de un anumit nivel însă, volumul total al reparațiilor corelează negativ cu calitatea vieții : cu cît bunurile produse vor fi de mai proastă calitate, mai puțin fiabile, se vor strica mai repede, cu atît costul reparațiilor va fi mai ridicat și prin aceasta și PNB va fi mai mare. O întreprindere, de exemplu, ca rezultat al procesului de producție, poluează mediul. Pentru a se reduce poluarea se întreprind acțiuni costisitoare care contribuie și ele la creșterea PNB. Dacă s-ar găsi o tehnologie nepoluantă, rezultatul acesteia ar fi scăderea PNB prin eliminarea activităților (tot economice) de depoluare. Aici nu se pune problema corectitudinii calculului acestui indicator economic. Ceea ce vrem să demonstrăm este că scopul construirii sale nu a fost determinarea contribuției activității economice la bunăstarea colectivității, ci alte aspecte importante pentru evaluarea sistemului economic. Există o largă literatură de analiză critică a indicatorilor sociali. Citām

cu titlul de exemplificare doar două lucrări foarte cunoscute : R. Bauer, 1966, și *Toward a Social Report*, 1970.

Un al doilea tip de dificultăți apare din faptul că indicatorii sociali se referă de regulă la activități sociale sau la produse ale acestora și într-o măsură mult mai redusă la *eficiența* lor pentru satisfacerea necesităților colectivității, pentru calitatea vieții. Să reluăm exemplul de mai înainte : numărul paturilor de spital. Este clar că un număr scăzut de paturi de spital indică posibilități reduse de îngrijire medicală. Dar un număr ridicat exprimă el o îngrijire medicală mai bună? S-ar putea să fie așa sau nu. El poate indica și o ineficiență a îngrijirii medicale (mai multe zile de tratament necesare vindecării) sau o organizare birocratică care generează o utilizare deficientă a lor (multe paturi neocupate, deși există necesități ridicate de tratament) sau, în fine, ineficiența măsurilor profilactice care produce o necesitate mult mai costisitoare, atît economic, cît și uman, de a se trata bolile ce nu au fost evitate. În această perspectivă am sugera existența unei legi a semnificației indicatorilor referitori la activități sociale sau produse ale acestora pentru calitatea vieții — *legea corelației descrescînde dintre indicatorii activităților și produselor acestora, pe de o parte, și indicatorii calității vieții, pe de alta*. Această lege afirmă : *cu cît valorile indicatorilor referitori la activitățile umane și produse sînt mai scăzute, cu atît corelația dintre ei și calitatea vieții este mai ridicată ; cu cît valorile pe care le iau vor fi mai ridicate, cu atît ca-*

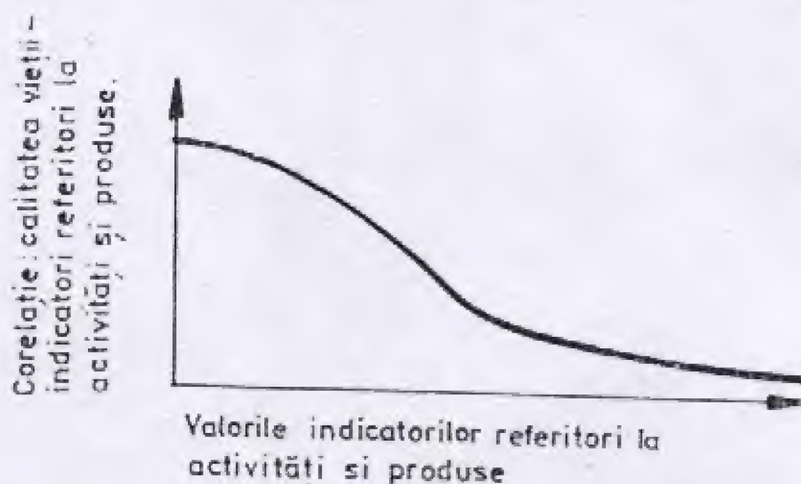

Figura 1.2. — Relația dintre calitatea vieții și indicatorii referitori la activități și produse.

pacitatea lor de a indica calitatea vieții tinde să scadă. Ea pote fi înfățișată grafic ca în figura 1.2.

Această lege se întemeiază pe o observație simplă. În condiții de *lipsă*, de *raritate*, orice plus de activitate sau produs este

prețios. El contribuie semnificativ la creșterea bunăstării. Peste un anumit nivel de acumulare încep să se pună în mod necesar tot mai multe probleme referitoare, pe de o parte, la eficiența umană a respectivelor produse sau activități, în raport cu costurile antrenate, iar pe de altă parte, la consecințele negative eventual implicate. În condițiile rarității facilităților de tratament medical, orice pat suplimentar de spital reprezintă un plus cert la calitatea asistenței sanitare și deci și la calitatea vieții. Peste un anumit nivel, contribuția fiecărei unități suplimentare scade, putînd deveni chiar discutabilă. Același lucru este valabil și cu privire la nivelul de școlaritate. Creșterea în ultimele decenii a școlarității (inclusiv perioadei obligatorii) este un fapt indiscutabil pozitiv pentru calitatea vieții. Există însă și aici o limită dincolo de care adăugarea de încă unul sau mai mulți ani de școală aduce o contribuție descrescîndă la calitatea vieții, putînd chiar induce numeroase consecințe negative. În sfera economiei exemple de acest fel sînt foarte frecvente. În perioadele de subdezvoltare, creșterea economică corelează ridicat cu calitatea vieții. Peste o anumită limită însă, efectele creșterii economice încep să fie nu numai mai reduse, dar și mai incerte. De aici criticile formulate în ultimele decenii în legătură cu societatea de consum: creșterea consumului nu duce neapărat la o creștere echivalentă a calității vieții. Se poate conclude că, pe măsura dezvoltării sociale și culturale, indicatorii referitori la diferitele activități sociale și produse ale acestora au o capacitate din ce în ce mai scăzută de a fi utilizați pentru estimarea calității vieții. Accentul se deplasează treptat de la înregistrarea diferitelor condiții, activități, disponibilități spre estimarea eficienței utilizării acestora pentru satisfacerea necesităților colectivității.

O a treia dificultate referitoare la utilizarea indicatorilor sociali ca indicatori ai stării vieții se referă la *numărul* lor. Acoperirea diversității componentelor vieții cu indicatori sociali este încă foarte redusă. Multe dintre acestea rămîn nemăsurate: sînt oamenii binevoitori unii cu ceilalți, sinceri, deschiși, interesați în bunăstarea celorlalți? dar instituțiile colectivității, rezolvă ele corect și eficient sau birocratic și lent problemele oamenilor? legile sînt aplicate cu grijă pentru respectarea particularităților unice ale fiecărei situații în parte sau nediferențiat și din această cauză eronat? există un cadru organizatoric adecvat pentru multiplele activități sociale? Este greu în momentul de față a întocmi o listă a tuturor componentelor vieții relevante pentru evaluarea calității vieții. Orice asemenea listă însă ar fi de natură să pună în evidență că cele mai multe dintre componentele vieții nu sînt

acoperite de nici un fel de informaţie statistică la nivelul colectivităţii, fără a mai pune problema calităţii acestei acoperiri. Dînd o estimare destul de generoasă, cel puţin 75% dintre aceste componente nu au nici o acoperire în indicatori sociali.

Constituirea de indicatori pentru măsurarea stării vieţii şi a componentelor sale ridică şi ea dificultăţi numeroase. În primul rînd, în destul de multe cazuri nu avem încă o idee suficient de clară asupra modului în care diferitele componente ale vieţii pot fi măsurate. Cum s-ar putea măsura, de pildă, „dragostea" în familie sau calitatea relaţiilor interpersonale la locul de muncă? Ce anume fapte ar trebui să înregistreze un „observator" (şi cum ar putea el să o facă) pentru a determina gradul de afecţiune dintr-o familie? Vor trebui probabil cîteva decenii de cercetări intense pentru a se putea rezolva aspectele tehnice ale măsurării multor componente importante ale vieţii. Se mai adaugă şi aspectul fezabilităţii unor asemenea măsurători. Costul înregistrării la nivelul unei colectivităţi destul de largi a unei componente a vieţii pare să fie atît de ridicat, încît devine prohibitiv. Din această cauză, înregistrarea *directă* a diferitelor componente ale vieţii (ceea ce în mod curent este desemnat prin termenul de *indicatori obiectivi)* nu este în cea mai mare parte a cazurilor posibilă la ora actuală, nici din punct de vedere tehnic şi nici economic.

După cum se poate observa, dificultăţile de măsurare a stării vieţii par a fi la ora actuală insurmontabile. În fapt, această problemă nu este specifică numai domeniului calităţii vieţii, ci apare în marea majoritate a temelor de care sociologia se ocupă. Pentru a-i face faţă, sociologia a elaborat o procedură care, deşi mai puţin exactă, are avantajul fezabilităţii tehnice şi economice: *indicatorii subiectivi* obţinuţi prin tehnica utilizării observatorului natural (C. Zamfir, 1976). Oamenii percep continuu, nu cu instrumente ştiinţifice elaborate, ci cu instrumentele constituite la nivelul conştiinţei comune, practic toate componentele relevante ale vieţii lor. În mod „natural" ei îşi fac o imagine despre afecţiunea din viaţa lor de familie, despre calitatea relaţiilor lor cu colegii de muncă, despre frumuseţea mediului natural în care trăiesc. Aceste imagini sînt foarte aproximative. Ele sînt similare ca fineţe şi exactitate cu perceperea prin intermediul organelor noastre de simţ a temperaturii („fierbinte/cald/rece"), în raport cu estimările realizate cu ajutorul unui termometru. În lipsa unor măsurători mai adecvate, putem utiliza bogata informaţie stocată în mintea oamenilor. Obţinem pe această cale ceea ce pot fi denumiţi *indicatori subiectivi ai stării vieţii*.

Între „indicatorii obiectivi de stare" și „indicatorii subiectivi de stare" nu există în realitate o opoziție netă, așa cum terminologia utilizată (obiectiv/subiectiv) sugerează. Indicatorii obiectivi, în sociologie, sînt și ei rezultatul *percepției* realității de către subiect. Această percepție se face însă cu garanții ridicate de corectitudine. Din punctul de vedere al modului în care se realizează înregistrarea informațiilor ce stau la baza indicatorilor obiectivi de stare pot fi desprinse trei situații distincte : a) starea de înregistrat este atît de clar dată în experiența subiecților naturali, încît riscul erorii este practic nul — sexul, numărul de copii ai familiei, numărul de camere ale locuinței, vîrsta etc. Corectitudinea înregistrării și în acest caz este condiționată de lipsa unor factori distorsionanți ; b) înregistrarea se face printr-o procedură social-instituționalizată — recensăminte, rapoarte, situații etc. Critica indicatorilor sociali întreprinsă în ultimele decenii a scos în evidență și în acest caz distorsiuni importante ; c) înregistrarea se face de către omul de știință cu instrumente elaborate special, avînd o validitate ridicată (observații sistematice bazate pe grile înalt elaborate, teste, chestionare). Nici datele obținute pe această cale nu sînt lipsite de distorsiuni, obiectivitatea deplină rămînînd mai mult un ideal la care se aspiră.

În ultimă instanță, deosebirea dintre indicatorii obiectivi și indicatorii subiectivi de stare rezidă deci în *subiectul care face înregistrarea*. Indicatorii subiectivi sînt realizați nu de către observatori special antrenați care utilizează grile de înregistrare instituționalizate sau elaborate de știință, ci de către observatori naturali care folosesc schemele observaționale preexistente la nivelul conștiinței comune. O terminologie mai exactă, dar mai complicată, care să reflecte această diferență ar fi deci următoarea : indicatori realizați cu schemele observaționale ale științei sau instituțiilor sociale și indicatori realizați cu schemele cunoașterii comune.

Imaginea pe care fiecare dintre noi și-o face despre viața sa și a celor din jur, avînd la bază scheme difuze, insuficient elaborate, are și ea, inevitabil, un caracter difuz, fluctuant. Ea este supusă unor numeroase distorsiuni, acțiunii unor factori disturbatori, unii sistematici pe care îi putem controla, alții întîmplători. Apar, în fine, distorsiuni importante în procesul comunicării dintre observatorul natural și sociolog.

Indicatorii subiectivi de stare prezintă, dincolo de deficiențele lor structurale, o serie de avantaje importante. În primul rînd, costul redus al măsurării. Cu resurse rezonabile putem să măsurăm starea componentelor vieții la nivelul unei largi colectivități. În al doilea rînd, devine posibil să măsurăm practic toate

componentele vieţii, chiar dacă nu avem scheme conceptuale suficient de elaborate la nivelul ştiinţei. Pentru a măsura cu un instrument ştiinţific, de exemplu, prietenia, este nevoie să avem mai întîi o teorie satisfăcătoare a ei. Să ştim sistematic în ce constă ea şi cum se manifestă. O asemenea teorie nu există încă. La nivelul conştiinţei comune există însă scheme de cunoaştere rezonabil de adecvate care stau la baza estimării pe care fiecare o face relaţiilor sale ; fiecare dintre noi poate distinge, chiar dacă nu ştie foarte clar cum, între existenţa sau inexistenţa sentimentului de prietenie ; poate da estimări chiar şi intensităţii acestuia. În fine, există şi un alt avantaj de principiu al folosirii indicatorilor subiectivi. Viaţa, a cărei stare dorim să o determinăm cu mijloace cît mai precise, mai obiective cu putinţă, nu este o realitate strict obiectivă. Ea are o importantă componentă subiectivă. Dacă o persoană este simpatizată în mod obiectiv de către cei din jur, dar ea percepe subiectiv eronat că nu este, atunci o măsurare doar obiectivă a atitudinilor celorlalţi este clar că nu oferă o imagine completă. Ea trebuie completată cu măsurarea perceperii subiective a realităţii. Reluînd o teză a lui Thomas, Merton atrăgea atenţia asupra acestui principiu fundamental al sociologiei : oamenii nu trăiesc în situaţii strict obiective, ci în situaţiile aşa cum sînt ele definite de către ei. Din această cauză, indicatorii subiectivi nu pot fi trataţi ca simple „surogate", înlocuitori primitivi, „de nevoie" ai celor obiectivi, ci drept complemente necesare ale acestora. Ei redau perceperea, estimarea făcută de către indivizi situaţiei lor şi care reprezintă un element component important al vieţii lor.

B. *Indicatorii criteriilor de evaluare.* În ştiinţele sociale problema determinării empirice a *necesităţilor* diferitelor sisteme prezintă un grad de complexitate foarte ridicat (C. Hempel, 1965). Necesitatea reprezintă o *stare* a unui sistem. Determinarea ei presupune o cunoaştere suficient de bună a structurii respectivului sistem şi a legilor care îi guvernează dinamica. Această afirmaţie este cu atît mai valabilă în privinţa necesităţilor umane, a criteriilor pe care oamenii le utilizează în evaluarea vieţii lor. Ele sînt stări complexe ale sistemului vieţii umane, ale modului de viaţă. Cunoştinţele încă primitive pe care le avem nu ne oferă o bază de elaborare a instrumentelor de determinare empirică a criteriilor de evaluare ale diferitelor colectivităţi, grupuri sociale sau persoane.

Şi în legătură cu criteriile de evaluare (necesităţile) există indicatori obiectivi şi indicatori subiectivi. Indicatorii obiectivi se constituie pe baza analizei cu mijloacele puse la dispoziţie de ştiinţă. Drept ilustrare, putem considera cantitatea de calorii necesară pentru un anumit tip de activitate, care poate fi stabilită în

mod obiectiv, pe baza analizei stării organismului uman și funcționării sale în diferite condiții. În ceea ce privește însă necesitățile de tip nonbiologic, specifice existenței umane, posibilitățile actuale de determinare obiectivă, riguroasă sînt sensibil mai reduse. Există, desigur, asemenea analize. De exemplu, stabilirea necesarului de spațiu locuibil în funcție de tipul de familie, de tipul de activități sociale și profesionale ale membrilor acesteia, de stilul lor de viață. Majoritatea criteriilor de evaluare implicate în estimarea calității vieții nu sînt însă determinabile încă cu mijloacele obiective ale științei. În aproximarea lor este necesar a se recurge de asemenea la procedeul „observatorului natural". Fiecare persoană are o anumită imagine asupra necesităților sale, a aspirațiilor pe care le nutrește. Pe această bază se pot constitui *indicatori subiectivi ai criteriilor de evaluare*. Și în acest caz, indicatorii subiectivi nu trebuie priviți ca simpli înlocuitori ai celor obiectivi, ci ca fiind complementari acestora. Fiecare persoană este caracterizată printr-o configurație unică a necesităților și aspirațiilor sale, care nu este integral determinată de factori obiectivi. Dinamica subiectivă, interioară aduce și ea o contribuție importantă. Analiza tehnicilor de realizare a indicatorilor subiectivi ai necesităților umane este încă la începuturile sale.

C. *Indicatorii calității vieții*. Se impune de la început să distingem între *indicatorii parțiali ai calității vieții* — indicatori referitori la calitatea diferitelor componente sau domenii ale vieții — și *indicatorii globali ai calității vieții* — indicatori care se referă la calitatea în general a vieții. Construirea acestor două tipuri de indicatori pune probleme comune, dar și diferite.

După cum am văzut într-un paragraf anterior, indicatorii de calitate a vieții reprezintă sinteza a două tipuri de indicatori : indicatorii de stare a vieții și indicatorii privitori la criteriile de evaluare. Ei sînt, deci, rezultatul raportării stării vieții la criteriile de evaluare, la necesitățile umane. În literatura de specialitate există o largă varietate de indicatori ai calității vieții. În funcție de modalitatea de constituire a lor, pot fi formulate următoarele tipuri mari de indicatori :

— *Indicatorii obiectivi ai calității vieții*, compuși din indicatorii obiectivi de stare și indicatorii obiectivi ai criteriilor de evaluare. Această categorie este foarte restrînsă în momentul actual. În general sînt indicatorii care se referă mai mult la aspectele biofizice ale vieții : structura hranei, unele caracteristici ale mediului natural.

— *Indicatori ai calității vieții în care una sau ambele componente sînt de tip subiectiv*. De regulă, dispunem mai frecvent de

măsurători obiective ale stării, decît ale criteriilor de evaluare, ale necesităților. În acest caz, starea vieții, exprimată printr-un indicator obiectiv, este raportată la criteriile de evaluare determinate subiectiv (așa cum sînt ele cristalizate la nivelul conștiinței comune). De exemplu, venitul mediu lunar obținut de o familie (indicator obiectiv de stare) și venitul mediu lunar considerat de fiecare persoană a fi satisfăcător (indicator subiectiv al necesității, al criteriului de evaluare) formează împreună un indicator de calitate a vieții (o componentă obiectivă și una subiectivă). Sau numărul de camere din care se compune locuința/numărul de camere considerat a fi satisfăcător. Cazul în care indicatorul calității vieții este compus dintr-un indicator de stare subiectiv și un indicator obiectiv al criteriului de evaluare, deși posibil, pare a fi mai mult o excepție. Mai frecvenți sînt indicatorii calității vieții cu ambele componente subiective. De exemplu : Măsura în care aveți posibilitatea de participare efectivă la conducerea întreprinderii în care lucrați (indicator subiectiv de stare)/Măsura în care ați dori să participați la conducerea întreprinderii în care lucrați (indicator subiectiv al criteriului de evaluare). În acest caz tehnica de compunere este simplă : se reportează pentru fiecare caz în parte starea componentei vieții în cauză, așa cum este ea estimată de către persoana *X*, la criteriul de evaluare așa cum este el estimat de aceeași persoană. Adesea, starea unei componente a vieții (determinată obiectiv sau subiectiv) este raportată la un criteriu de evaluare *subînțeles*. Sînt unele criterii de evaluare care pot fi aproximate satisfăcător, prin formula primitivă : „cu cît mai mult, cu atît mai bine" : durata vieții, timpul liber disponibil, starea de sănătate, resursele economice, dragostea, prietenia, lipsa de conflicte, spațiile verzi etc. În aceste cazuri, indicatorul de stare este utilizat ca indicator al calității vieții, raportarea la criteriul de evaluare fiind subînțeleasă.

— *Indicatori subiectivi sintetici de calitate a vieții (de evaluare)*. Sînt constituiți pe baza evaluării de către fiecare persoană a calității vieții sale. De exemplu : „cum evaluați venitul familiei dv. în raport cu necesitățile?", „cum apreciați calitatea mediului natural în care trăiți?". Toți „indicatorii de satisfacție" („cît de satisfăcut sînteți de ...") sînt de acest tip. Omul raportează în mod natural și continuu starea vieții la criteriile sale de evaluare, la propriile sale necesități, aspirații, idealuri, elaborînd o *evaluare proprie*. Cercetătorul înregistrează deci rezultatul procesului natural de evaluare. În cazul indicatorilor din categoriile anterioare, raportarea stării la criteriile de evaluare era făcută de către cercetător ; aici ea este făcută de către „observatorul natural", de către omul care trăiește

în respectiva situație. Indicatorii rezultați nu se vor mai referi deci la starea propriu-zisă a vieții, ci la calitatea *estimată* a acesteia. Există o deosebire între, să zicem, indicatorul referitor la cantitatea de timp liber de care o persoană estimează că dispune (indicator subiectiv de stare) și un indicator referitor la gradul de satisfacție cu cantitatea de timp liber disponibil (indicatorul subiectiv de calitate a vieții). În cele mai multe studii se utilizează direct acest tip de indicator, considerîndu-se că el este cel puțin la fel de bun ca și indicatorul compus de către cercetător din estimările stării și ale criteriului de evaluare. În plus, acest indicator se potrivește cel mai bine modului de gîndire al observatorului natural: acesta nu estimează distinct starea vieții, criteriile de evaluare ca apoi să le compare, ci evaluează direct o stare difuz percepută.

Totuși, în destul de multe cazuri nu este posibilă constituirea unui indicator subiectiv de stare (C. Zamfir, 1976). Acest lucru se datorează faptului că pentru realizarea acestuia observatorul natural trebuie să aibă în minte o *scală* adecvată estimării stării. Unele scale de acest gen sînt prezente la nivelul conștiinței comune — numărul de camere dintr-o locuință, existența diferitelor instalații sanitare etc. Alte scale nu există în mod natural în conștiința comună. În aceste din urmă situații, oamenii pot avea doar o *percepere difuză a calității* respectivului fenomen („bun/rău", „satisfăcător/nesatisfăcător", „prezent într-o măsură suficientă, apropiată de așteptări/prezent într-o măsură insuficientă"), percepere asociată cu o imagine puțin structurată a stării sale propriu-zise. Conștiința comună tinde să formuleze mai clar acele caracteristici ale vieții puternic colorate valoric — dezirabile sau indezirabile. De exemplu, în mod normal, oamenii nu au în minte o tipologie a stilurilor de conducere practicate de șefii lor direcți, ci doar o serie de caracteristici care le par în mod special a fi dezirabile sau indezirabile — înțelegător, corect, să respecte subordonații, capabil profesional. Pe baza acestor caracteristici, care nu se încheagă într-o imagine structurată, stilul de conducere este evaluat ca bun sau rău. În acest caz estimarea stării este dependentă de evaluare. Să luăm un alt exemplu. Presupunem că se dorește estimarea posibilităților de participare la conducerea unei întreprinderi, *independent* de aspirațiile de participare ale celui care face estimarea. Aceasta ar presupune că observatorii în cauză, care nu sînt specialiști, au în minte o imagine clară și identică a mecanismelor posibile de participare și a gradului în care ele există în respectiva întreprindere. Ambele presupoziții sînt însă neîntemeiate. Pe de o parte, cunoașterea comună nu conține o imagine clară a tuturor tipurilor de mecanisme

de participare și a stărilor pe care acestea le pot lua. Pe de altă parte, vor exista diferențe mari de percepție între persoane : o persoană neinteresată în a participa la conducerea întreprinderii va avea o imagine mai confuză a posibilităților existente decît o persoană interesată. Estimarea realizată va fi deci mereu strîns legată de aspirațiile respectivei persoane. Dacă aspirațiile sale în această privință sînt reduse, în experiența sa intră o serie de posibilități pe care, deoarece oricum nu le utilizează, cu greu le poate estima. În această situație, ea ar putea fi tentată să supraestimeze aceste posibilități. Dacă însă este o persoană orientată spre participare activă, atunci în experiența acelorași posibilități poate intra și o serie de limitări de care s-a izbit în mod practic și, în consecință, ar putea să estimeze aceste posibilități ca fiind mai scăzute. În plus, fiecare, în funcție de preferințele sale, va detecta existența unor posibilități sau limite și nu le va detecta pe altele. În estimarea unei stări va exista mereu deci o coincidență, mai mare sau mai mică, între *scala descriptivă* (a stării) și *scala evaluativă*. Chiar cînd subiectul natural dorește să estimeze o stare, el va utiliza adesea metrica criteriilor sale de evaluare, a aspirațiilor și idealurilor sale. Starea vieții este descrisă deci prin grila aspirațiilor și dorințelor. Diferitele date ale cercetărilor empirice susțin o asemenea interpretare. De exemplu, muncitorii cu un nivel mai scăzut de școlaritate (deci, probabil, și cu un nivel mai scăzut al aspirațiilor de participare la conducere) estimează posibilitățile de participare la conducerea întreprinderii a fi mai ridicate decît o fac muncitorii din aceeași întreprindere care au un nivel de școlaritate mai ridicat (și deci cu aspirații de participare mai ridicate). Este însă clar că posibilitățile obiective de participare sînt cel puțin egale pentru toți, dacă nu chiar mai ridicate pentru muncitorii cu un nivel de școlaritate superior. Aceștia din urmă, avînd însă un nivel de aspirații mai ridicat, estimează aceleași posibilități a fi mai reduse decît colegii lor cu un nivel de școlaritate mai scăzut.

Se desprinde de aici o concluzie mai generală : *indicatorii subiectivi nu sînt de regulă indicatori puri de stare ; ei sînt, chiar cînd se intenționează să fie de acest tip, contaminați de proiecția criteriilor de evaluare ale subiecților în cauză ; cu alte cuvinte, ei sînt un amestec dificil de determinat de indicatori de stare și indicatori de evaluare.* Prin formulare, ei pot fi mai apropiați de indicatorii de stare sau de cei de evaluare. De exemplu „frecvența în care persoana a fost consultată în ultima lună în problemele legate de munca sa" relevă informații mai apropiate de indicatorul de stare : un răspuns de tipul „de două ori" indică o stare distinctă care pare a nu fi contaminată de criteriile evaluative. O analiză mai atentă

evidențiază că și în acest caz pot interveni criteriile evaluative. O persoană cu un nivel ridicat de aspirații în ceea ce privește participarea va considera probabil solicitarea părerii într-o chestiune minoră a nu reprezenta în realitate o consultare, fapt interpretat ca atare de o altă persoană cu un nivel scăzut de aspirații. Din această cauză, cei mai mulți indicatori utilizați în cercetările de calitate a vieții sînt de tipul indicatorilor evaluativi sau apropiați de acesta. În cercetarea ale cărei rezultate vor fi prezentate în această lucrare sînt utilizați tocmai asemenea indicatori de estimare a stării diferitelor componente ale vieții care au însă în mod evident o puternică tentă evaluativă. Din acest motiv ei vor fi denumiți *indicatori ai calității percepute a vieții* (CPV).

Pe lîngă avantajele enumerate mai sus — fezabilitate tehnică și economică, redarea trăirii, atitudinii subiective față de diferitele situații obiective, în calitate de constituent esențial al calității vieții — indicatorii subiectivi ai calității vieții au și un alt avantaj principial față de indicatorii sintetizați din componente strict obiective. Acest avantaj provine din însuși specificul calității vieții : acest concept se referă la *viața persoanei umane individuale*. Obiectivul său este în mod direct individul, iar nu colectivitatea. Se poate vorbi despre calitatea vieții unei colectivități sau a unui grup social *doar* ca medie a calității vieții membrilor individuali ai acestora, iar nu ca despre ceva ce ar putea fi asociat în mod general respectivei colectivități sau grup social. Indicatorii subiectivi au avantajul că, prin natura lor, reflectă tocmai situațiile individuale. Observatorul natural se referă la starea unică a vieții *sale* și la criteriile *sale* de evaluare, la modul în care *el* evaluează calitatea vieții sale. Utilizarea unor indicatori sociali poate introduce distorsiuni tocmai din acest punct de vedere : ei tind să se refere la caracteristicile oarecum medii, generale, iar nu individuale.

În fine, o ultimă problemă pe care o vom analiza se referă la *asamblarea* indicatorilor parțiali ai calității vieții într-un indicator global de calitate a vieții.

Indicatorii parțiali de stare *nu* pot fi agregați în indicatori globali de stare a vieții pentru simplul motiv că ei au metrici diferite : venitul economic al familiei nu poate fi cumulat cu gradul de consens al colectivului de muncă, cu dragostea din familie și numărul de spectacole vizionate anual. Nu există deci indicatori globali ai stării vieții. Aceasta din urmă poate fi descrisă doar de o pluralitate distinctă și ireductibilă de indicatori. Indicatorii parțiali ai calității vieții *pot* fi cumulați într-un indicator global de calitate a vieții. Ei au o metrică comună : cît de bună, de satisfăcătoare este starea fiecărui component al vieții în raport cu crite-

riile de evaluare. Desigur că și aici există probleme referitoare la modalitatea de asamblare. În literatura științifică sînt utilizate două modalități distincte de asamblare a unor asemenea indicatori : a) media aritmetică simplă a componentelor și b) media aritmetică ponderată. Utilizarea mediei aritmetice simple se bazează pe presupoziția că toate elementele componente aduc o contribuție aproximativ egală la constituirea calității globale a vieții. Utilizarea mediei aritmetice ponderate presupune o contribuție inegală a componentelor. În consecință, se recurge la utilizarea unor ponderi diferențiatoare. Există multe discuții în legătură cu adecvarea acestor metode. Unele analize sugerează faptul că pentru indicatorii subiectivi de calitate a vieții metoda cea mai simplă — media aritmetică neponderată — este cel puțin la fel de bună ca cealaltă metodă, mai laborioasă (R. Quinn și Th. Mangione, 1973).

Constituirea unui indicator global al calității vieții reprezintă însă la ora actuală mai mult un deziderat decît o posibilitate fezabilă. De regulă sînt utilizați mai mulți indicatori care să aproximeze din perspective diferite calitatea globală a vieții. Aceasta a fost și opțiunea cercetării de față. Nu am avut ambiția de a construi un indicator unic al calității vieții, ci am utilizat un sistem de indicatori globali ai calității vieții, fiecare dintre ei aducînd o contribuție proprie, complementară cu a celorlalți. În capitolele următoare vor fi prezentați pe larg indicatorii utilizați în cercetarea ale cărei rezultate fac obiectul acestei cărți.

CAPITOLUL 2

VARIAȚIA CALITĂȚII VIEȚII

Am considerat necesar ca în primul capitol să prezentăm mai pe larg problematica teoretică și metodologică generală a calității vieții. Lucrarea noastră însă își concentrează atenția asupra unui aspect, și anume *variația calității vieții*. În această perspectivă avem de răspuns la o serie de întrebări de tipul: cît de omogen sau de diferențiat este distribuită calitatea vieții în cadrul unei colectivități? care sînt factorii care produc variația calității vieții? cît de mare este contribuția fiecărui factor la variația calității globale a vieții, cît și a calității diferitelor sfere componente ale acesteia?

Înainte de a intra în tratarea propriu-zisă a variației calității vieții și a factorilor ei determinanți, sînt necesare cîteva considerații preliminare. În primul rînd, *teoretic*, este necesar să clarificăm un aspect crucial: cum se prezintă problema egalității și a inegalității sociale în perspectiva calității vieții? În al doilea rînd, *metodologic*, ce strategie de cercetare poate fi adoptată pentru a ataca problema variației calității vieții? Aceste două probleme sînt tratate în capitolul de față.

Egalitatea socială în perspectiva calității vieții

Egalitatea socială reprezintă un deziderat major al societății contemporane. Există însă multe discuții în ceea ce privește sensul ideii de egalitate socială. Perspectiva calității vieții deschide posibilitatea de a considera mai diferențiat problema egalității sociale, clarificînd o serie de aspecte mai obscure în abordările de pînă acum. Ideea de la care pornim este că putem defini egalitatea socială ca o *distribuție omogenă a calității vieții în cadrul colectivității*. O asemenea definiție prezintă cîteva avantaje nete. În primul rînd, ea subliniază în mod explicit faptul că egalitatea socială nu poate fi redusă la egalitatea dintr-o sferă sau alta a vieții — egalitatea

în fața legii, egalitatea șanselor sau egalitatea economică. Egalitatea deplină trebuie gîndită ca egalitate în *toate* sferele vieții : muncă, poziție socială, resurse economice, resurse culturale, condiții de realizare și dezvoltare personală, participare la conducerea societății.

În al doilea rînd, calitatea vieții ne oferă o măsură mai exactă a egalității/inegalității. Există o mare *varietate* a modului în care trăiesc oamenii. O asemenea varietate (diferențele pe „orizontală" între oameni) reprezintă o caracteristică normală a societăților care au depășit un anume stadiu de complexitate. Și societatea socialistă va fi în mod necesar bazată pe o largă diversitate a modurilor de viață. Inegalitatea se referă doar la diferențele pe „verticală", la *decalajele* de calitate a vieții, indiferent de modul concret al organizării ei. Viețile umane, foarte diferite datorită condițiilor în care se constituie și opțiunilor pe care le antrenează, pot fi comparate cantitativ *doar* în ceea ce privește *calitatea* lor globală, gradul în care ele sînt sau nu satisfăcătoare.

În al treilea rînd, egalitatea socială nu poate fi redusă la egalitatea condițiilor obiective. O asemenea egalitate ar fi efectivă doar dacă subiectul, omul care trăiește în respectivele condiții, *ar fi invariant*, dacă toți membrii colectivității ar avea același sistem de necesități, același nivel de aspirații. Societatea contemporană este însă caracterizată prin inegalități atît obiective, cît și subiective. Despre inegalitățile din sfera condițiilor obiective de viață s-a scris destul de mult pînă acum. Mult mai puțin au fost însă analizate inegalitățile subiective, din sfera sistemului de necesități și aspirații. Oamenii se deosebesc între ei atît din punct de vedere al *configurației necesităților* (calitativ) — determinate de condițiile lor concrete de viață și de stilul de viață pentru care au optat —, cît și din punctul de vedere al *nivelului necesităților lor* (cantitativ). Acest din urmă aspect este frecvent întîlnit în literatura sociologică sub denumirea de „nivel de aspirații". Idealul socialist al egalității umane se referă la ambele aspecte : lichidarea decalajelor atît obiective, dintre condițiile de viață, cît și a celor subiective, din sfera sistemului de valori al colectivității. Cele două aspecte sînt strîns interpătrunse, avînd însă și o anumită autonomie și o dinamică proprie. Obiectivul creșterii gradului de egalitate umană trebuie, în mod firesc, să pornească de la realitatea actuală a inegalității, atît obiective, cît și subiective. Inegalitatea nivelurilor de aspirații reprezintă un fapt suficient de evident la nivelul experienței comune, așa încît nu mai trebuie sprijinit cu argumente suplimentare. Sînt persoane care au aspirații sau necesități nu numai diferite, dar și mai ridicate sau mai scăzute decît alte per-

soane. Care este explicaţia acestor inegalităţi subiective şi care este impactul lor asupra analizei dinamicii calităţii vieţii? Asupra acestei întrebări este necesar să ne oprim mai larg.

Există în societatea noastră două surse majore ale inegalităţii subiective: o sursă *istorică* şi una *structurală*.

a. *Sursa istorică a inegalităţii subiective.* Inegalităţile actuale, în ceea ce priveşte nivelul nevoilor şi al aspiraţiilor individuale, reprezintă într-o largă măsură produsul istoriei, rezultatul sedimentat social şi cultural al unei îndelungi tradiţii de organizare socială bazată pe inegalitate şi exploatare. Inegalitatea socială a constat în faptul că unele categorii sociale — clasele dominante, elitele economice şi politice — şi-au multiplicat rapid necesităţile, în timp ce masa exploatată a colectivităţii a fost determinată să-şi menţină necesităţile şi aspiraţiile la niveluri scăzute, în cadrul unui mod de viaţă modest. Tradiţional, ţăranii şi muncitorii se caracterizau printr-un nivel de aspiraţii de consum substanţial mai scăzut decît al celorlalte categorii sociale, nivel adaptat condiţiilor economice, sociale, culturale precare în care erau forţaţi să trăiască. Această situaţie obiectivă tinde, în virtutea unei inerţii a modului de viaţă, să se menţină într-o oarecare măsură şi în primele faze ale evoluţiei societăţii socialiste, prin două mecanisme distincte. Primul mecanism este *direct reproductiv*. Oamenii obişnuiţi să trăiască „cu puţin", să nu dorească mai mult decît le poate oferi „condiţia lor socială" tind, chiar în condiţii favorabile, să-şi modifice mai puţin nivelul lor de aspiraţii, modul lor efectiv de viaţă. Acest nivel de aspiraţii mai modest se transmite într-o oarecare măsură şi copiilor: crescuţi într-un mediu cu posibilităţi obiective mai reduse şi cu aspiraţii corespunzător mai scăzute, şi aceştia vor tinde să aibă o dinamică mai puţin rapidă a necesităţilor lor. Este însă clar că acest mecanism este din ce în ce mai puţin responsabil de variaţiile actuale ale nivelului de aspiraţii. El a acţionat probabil semnificativ în cazul generaţiei formate în anii '50, influenţa sa devenind mai scăzută la generaţia următoare. El se va stinge probabil complet în viitor. Desigur, aceste afirmaţii au un caracter pur ipotetic.

Cel de-al doilea mecanism este *cultural*. Inegalitatea socială a fost consfinţită ideologic de o „cultură a inegalităţii". Diferitele poziţii sociale — de exemplu cele asociate cu munca fizică, cu funcţiile de execuţie, cu un grad scăzut de calificare — au fost asociate în concepţia societăţii tradiţionale cu un mod de viaţă mai modest şi deci şi cu nevoi şi aspiraţii mai scăzute. Şi, invers, poziţiile sociale asociate cu munci intelectuale, cu funcţii de conducere, cu califi-

care înaltă au fost asociate cu un nivel de viață mai ridicat, cu așteptări și aspirații mai înalte. Conform acestei „culturi a inegalității", fiecare trebuie să-și modeleze sistemul său de aspirații în funcție de poziția socială ocupată. Un asemenea sistem cultural de necesități și aspirații este mult mai persistent decît obișnuințele fixate prin experiența individuală (primul mecanism). Sursa culturală a diferențierii subiective pare a fi încă destul de puternică, deși „cultura inegalității" generată de societatea tradițională s-a erodat ideologic rapid în noile condiții social-politice și economice. Ei i s-a opus un proiect de organizare socială mai omogenă, bazat pe idealul egalității sociale. Ne putem aștepta ca la generațiile mai vîrstnice cultura inegalității să fie mai influentă decît la generațiile mai tinere.

b. *Sursa structurală a inegalității subiective.* O anumită diferențiere subiectivă este generată și de o serie de particularități structurale ale societății noastre în stadiul actual de dezvoltare. Unul dintre principiile pe care se fundează organizarea societății socialiste, fapt valabil și pentru societatea noastră, este acela al distribuirii bunurilor în funcție de cantitatea, calitatea și importanța socială a muncii. Acest principiu, după cum Marx remarca (K. Marx, 1967), este de natură a menține și în condițiile societății socialiste o anumită inegalitate. Diferența dintre inegalitatea din societatea socialistă și inegalitatea din societățile precedente stă atît în *sursa* ei — propria muncă, față de exploatarea muncii străine —, cît și în *mărimea* sa — există în toate societățile socialiste o grijă continuă de a menține diferențele sociale între anumite limite considerate a fi acceptabile. Remunerația după muncă nu reprezintă doar un stimulent pragmatic al performanțelor, ci totodată o condiție necesară impusă de modul de viață complementar diferitelor profesii. Pentru a se desfășura în condiții normale, diferite tipuri de muncă presupun necesități specifice, condiții de viață complementare. Mai pe larg, argumentarea acestei teze poate fi găsită într-un alt studiu (C. Zamfir, 1982 b). Pentru a face evidentă această afirmație vom utiliza aici doar cîteva exemple. Cel care depune o muncă intelectuală are nevoie de o mare cantitate de bunuri cultural-științifice care să-i întrețină capacitățile intelectuale. Consumul cultural reprezintă pentru el o *precondiție* esențială a performanțelor profesionale. Totodată, consumul cultural reprezintă și un *produs secundar* al profesiilor de tip intelectual. Exercitarea unei munci intelectuale generază, la rîndul său, o creștere a capacităților intelectuale și prin aceasta o creștere a necesităților de consum cultural-științific. Să luăm ca ilustrare două situații voit diferite din punctul de vedere al tipului de solicitări profesionale : un

profesor de limbă română și un funcționar la C.E.C. Prin profesia lor cele două persoane vor avea necesități de informare literară diferite. Condiții obiective egale de informare literară ar reprezenta în fapt, aici, o inegalitate. Ceea ce pentru funcționarul de la C.E.C. (și, desigur, pot exista funcționari la C.E.C. cu un nivel foarte ridicat al necesităților de consum artistic, aici interesîndu-ne doar relația dintre tipul de muncă și nevoia de consum artistic) poate constitui un nivel satisfăcător de informare, pentru un profesor de română ar putea reprezenta un nivel complet nesatisfăcător.

Decalajele subiective între sistemele de necesități și aspirații asociate cu poziții sociale și profesionale diferite se manifestă cu claritate în situațiile de surplus relativ al resurselor economice. Nicolae Radu face o analiză excelentă unei asemenea situații (T. Herseni, coord. 1970). Între cele două războaie mondiale, locuitorii unui sat sărac de pe Valea Prahovei s-au îmbogățit brusc ca urmare a descoperirii petrolului în zona în care își aveau pămînturile. Surplusul financiar, considerabil pentru localnici, a fost de natură a genera un consum „aberant", iar nu o dezvoltare „normală" a necesităților. Asemenea efecte sînt vizibile și într-o serie de situații actuale în care unele grupuri sau persoane, caracterizate inițial printr-un mod de viață relativ moderat, beneficiază la un moment dat de resurse economice superioare, deși nu neapărat mai înalte decît cele ale altor grupuri sociale. Apar aici în mod inveriabil manifestări de consum „aberant", tipice pentru situația de surplus de resurse în raport cu necesitățile concrete.

Există și alte efecte structurale legate de procesul de geneză a necesităților. Marx argumenta pe larg (Marx – Engels, 1958, 1968) că necesitățile umane sînt dinamice. Crearea de noi produse este de natură a genera și necesități pentru acele produse. Relația „produs→necesitate" se realizează prin mecanisme cognitive. Contactul cu un nou produs este de natură a genera o nouă necesitate, chiar dacă respectivul produs nu este totodată și disponibil în mod efectiv. Necesitățile tind, de aceea, să se difuzeze mai rapid decît disponibilitățile efective de satisfacere a lor. Unele profesii, prin specificul muncii (în special profesiile intelectuale), sînt angajate mai activ (efectul profesiei) în sistemul de comunicații și, de aici, mai expuse procesului de generare de noi necesități. Și acesta este un efect structural. O societate bazată pe mijloace tehnice și economice limitate va fi, se pare, inevitabil acompaniată de o anumită inegalitate în distribuția bunurilor și, în consecință, și de o accentuată inegalitate subiectivă.

Sursele structurale ale inegalității subiective produc efecte mai durabile. Eliminarea lor presupune un proces de mai lungă

durată, care include mai multe componente : pe de-o parte, eliminarea decalajelor structurale dintre sate și orașe, dintre munca intelectuală și munca fizică, dintre munci înalt calificate și munci slab calificate, dintre munci de conducere și munci de execuție ; pe de altă parte, creșterea resurselor de care societatea dispune, inclusiv cea de timp sub forma timpului liber dedicat dezvoltării umane, în așa fel încît, indiferent de poziția în sistemul diviziunii sociale a muncii, oamenii să aibă șanse egale de dezvoltare.

Cele două surse, istorică și structurală, ale inegalității sociale tind să se întărească reciproc. „Cultura inegalității", de exemplu, tinde nu numai să consfințească diferențele structurale, dar să le și amplifice. Ea tinde să scadă aspirațiile la categoriile sociale caracterizate, de exemplu, printr-un nivel profesional mai scăzut și să le ridice, mai accentuat, la categoriile profesionale cu un înalt nivel de calificare. În societatea noastră actuală există puternice forțe care acționează, atît la nivel ideologic, cît și la nivel practic, în sensul diminuării sau chiar înlăturării „culturii inegalității." Noile generații sînt din ce în ce mai puțin dispuse să accepte o societate stratificată și elitară bazată pe drepturi diferențiate și privilegii. Mai mult decît atît. Dacă poziția socioprofesională tinde să genereze o serie de diferențieri structurale, alte procese sociale acționează în sensul omogenizării. Doar o societate stabilă și închisă, ca aceea bazată pe caste strict delimitate, reușea să conserve diferențele dintre pozițiile sociale. Societatea noastră este deosebit de dinamică din acest punct de vedere. Procesul de egalizare și democratizare la nivelul modului de viață este foarte puternic, limitînd diferențele structurale generate de actualele condiții social-economice.

Configurația necesităților și a aspirațiilor nu este determinată numai de poziția socioprofesională (acest factor nu trebuie însă în nici un caz subestimat), ci și de alți factori cu tendințe egalizatoare : școlarizarea, comunicațiile de masă, influențele sociale reciproce. Necesitățile umane nu sînt entități abstracte, ci reprezintă manifestările unor stiluri și moduri de viață impuse de logica organizării sociale la un moment dat. Acceptînd ipoteza existenței inegalităților subiective, ajungem la o concluzie importantă : în situația în care există asemenea inegalități de ordin subiectiv, indiferent de sursa lor, egalitatea condițiilor obiective ar reprezenta în fapt o inegalitate socială. În această perspectivă se impune o diferențiere de principiu între *egalitatea absolută* și *egalitatea relativă*. Egalitatea absolută presupune inexistența decalajelor, atît a celor obiective, cît și a celor subiective. O asemenea egalitate reprezintă un ideal posibil de atins într-o societate viitoare. Egalitatea relativă poate fi definită ca un *raport constant între condițiile obiective*

de viață ale diferitelor grupuri sociale sau persoane și necesitățile, aspirațiile subiective ale acestora. De multe ori ideea de egalitate este concepută ca o egalitate strict obiectivă, ignorîndu-se inegalitățile subiective, inevitabile la un moment dat. Conceptul de egalitate relativă consideră și acest din urmă aspect. În perspectiva sa putem considera că o societate este egalitară în mod relativ atunci cînd se asigură o satisfacere diferențiată și proporțional constantă a cerințelor specifice diferitelor grupuri sociale avînd moduri și stiluri proprii de viață. Cu alte cuvinte, atunci cînd următoarea condiție este satisfăcută :

$$\frac{CO_i}{N_i} = \text{constant},$$

unde CO_i reprezintă condițiile obiective ale grupului sau persoanei i, iar N_i reprezintă nivelul necesităților, aspirațiilor grupului sau persoanei i. Aceasta înseamnă că egalitatea se pune aici în termenii gradului în care necesitățile personale (indiferent de nivelul lor) sînt satisfăcute. Pentru a clarifica această diferență să luăm o situație concretă simplă. În condițiile rarității bunurilor culturale o societate egală este aceea în care *gradul de satisfacere* a necesităților (destul de diferențiate ele însele) ale membrilor acesteia este același. Ea ar fi, dimpotrivă, inegală dacă ar oferi condiții culturale absolut egale tuturor indivizilor, indiferent de nivelul necesităților lor. Egalizarea posibilităților culturale ale orașului și satului nu înseamnă, astfel, a face o medie a bunurilor culturale oferite în cele două comunități, ci, ținînd cont de diferențele specifice dintre necesitățile satului și orașului, să se echilibreze raportul dintre condițiile culturale și necesitățile concrete, acolo unde este mai deficitar.

Utilizînd schema teoretică avansată în capitolul 1, putem spune că este necesar să gîndim egalitatea socială într-o societate aflată într-un proces rapid de tranziție, cum este societatea noastră, atît în termeni absoluți — *egalitatea la nivelul indicatorilor absoluți ai calității vieții* —, cît și în termeni relativi — *egalitatea la nivelul indicatorilor relativi ai calității vieții.*

Dacă gîndirea egalității doar în termeni absoluți este de natură a genera erori teoretice și practice, introducînd un cadru ideal, de perspectivă, în judecarea unei realități concrete aflate în proces, tot astfel gîndirea exclusivă a realității în termeni relativi este denaturată, absolutizînd decalajele existente la un moment dat, ele însele fiind fluide și puse mereu în discuție. Într-o societate dina-

mică cum este societatea noastră în momentul de față, există o ambivalență reală în gîndirea realității : pe de-o parte, se acceptă ca normală, inevitabilă pentru moment, o diferențiere obiectivă legată de o serie de parametri structurali, iar pe de altă parte, se cristalizează tot mai insistent ideea unei egalități absolute ca obiectiv pe termen lung. Acest din urmă obiectiv ia drept cadru de referință un subiect uman universal, constant : omul dezvoltat la nivelul potențelor sale, dincolo de decalajele impuse de condițiile istorice și structurale prezente. Inegalitatea subiectivă apare a fi perisabilă, provizorie. Egalitatea relativă — distribuirea bunurilor în raport cu diferențierile de nivel ale necesităților și aspirațiilor —, deși considerată a fi inevitabilă, necesară, tinde a fi tot mai mult percepută de către colectivitate nu mai puțin ca o inegalitate. Faptul că, de exemplu, un director de întreprindere dispune de condiții de viață mai bune decît, să zicem, un muncitor din aceeași întreprindere este perceput ca o inegalitate, dar *justificată, echitabilă*. Normele cristalizate la nivelul conștiinței colective justifică *necesitatea* unei asemenea inegalități, deși aceasta nu înseamnă că este mai puțin percepută ca inegalitate. O asemenea *inegalitate justificată* este definită a fi echitabilă.

Dialectica egalității relative și a egalității absolute deschide o perspectivă mai diferențiată, atît teoretică, cît și practică, asupra orientării politicii de omogenizare în condițiile societății actuale. Proiectul unei egalizări absolute imediate s-ar dovedi nu numai dăunător în planul dezvoltării sociale, generînd efecte structurale profund negative (Marx combătea în *Critica Programului de la Gotha*, în termeni deosebit de severi, ideea unei egalizări în sărăcie), dar, totodată, este de natură a genera inegalități : la necesități diferențiate, condiții obiective egale.

În fine, trebuie subliniat faptul că societatea noastră nu poate să-și pună ca obiectiv în faza actuală de evoluție o egalitate absolută, dar nici o egalitate relativă deplină. Pentru a asigura un nivel ridicat al performanțelor în activitățile sociale (în mod special în muncă) ea trebuie să utilizeze stimulente economice. Asocierea performanțelor în muncă cu diferențieri în retribuție este, firește, de natură a crea o anumită inegalitate socială. Dacă diferențierile produse din surse structurale — după cum am văzut, marile tipuri de profesii sînt asociate cu sisteme de necesități și aspirații relativ diferite — nu generează în principiu diferențe în calitatea relativă a vieții, exigența stimulării economice a performanțelor creează asemenea diferențe. Să mai considerăm, de asemenea, o serie de decalaje obiective inevitabile încă la nivelul condițiilor de viață

(satul în raport cu orașul, munci grele în raport cu munci ușoare). Uneori aceste diferențe obiective sînt compensate economic: de exemplu muncile grele de miner sau oțelar. Remunerația mai ridicată, care recompensează dificultatea acestor condiții grele de viață și de muncă, poate să genereze însă unele inegalități în sens invers.

Diferențierile în nivelul de trai și deci în calitatea vieții reprezintă nu numai consecințe structurale ale organizării societății actuale, ci totodată și instrumente de stimulare a performanțelor sociale. În măsura în care sistemul stimulentelor moral-politice, extraeconomice ar putea deveni mai eficace și, de asemenea, în măsura în care muncile semnificativ mai dificile, mai grele, primejdioase ar fi eliminate, justificarea menținerii unor inegalități stimulative pentru performanță poate dispărea. Din acest punct de vedere societățile socialiste actuale sînt puse în fața unei dileme fundamentale: să opteze pentru o egalitate socială ridicată, dar, în condițiile în care stimulenții extraeconomici nu sînt suficient de puternici, să înregistreze performanțe relativ modeste; sau să opteze pentru un sistem de stimulare economică eficace, obținînd performanțe ridicate, acceptînd însă și un grad mai ridicat de inegalitate socială, cu toate consecințele acesteia. Soluția cea mai bună, desigur, care suportă variații largi în funcție de condițiile particulare, și pentru care Marx optase în analiza societății socialiste, este aceea a adoptării unui *sistem economic stimulativ, cu prețul unei inegalități sociale moderate*. În politica țărilor socialiste există o largă variație în ceea ce privește această opțiune. Sînt țări care merg pe strategia unei largi diferențieri sociale, altele care limitează în mod drastic asemenea diferențieri. În țara noastră, de exemplu, s-a adoptat un sistem de diferențiere limitat: raportul dintre veniturile minime și maxime nu poate depăși 1 la 5,6.

Opțiunea în privința diferențierii sociale în funcție de performanțele în muncă este prezentă nu numai în programele ideologice și politice, dar și la nivelul conștiinței practice actuale a colectivității sub formă de norme, așteptări. Colectivitatea însăși consideră că este *corect*, *echitabil*, nu numai eficient din punct de vedere pragmatic, ca distribuția bunurilor să aibă loc în funcție de tipul de muncă și de performanțele obținute aici. Dimpotrivă, o egalitate completă, indiferent de efortul depus, de contribuția adusă, este considerată a fi inechitabilă, incorectă.

După cum se poate observa, în interpretarea sugerată de noi, principiul echității socialiste nu corespunde integral cu cel al egalității sociale. El acceptă ca normală o egalitate relativă, asociată cu o inegalitate moderată, provenită însă doar din criteriul contribuției sociale a fiecăruia. Echitabil este considerat doar plu-

sul de venituri provenit din muncă, respectiv ca recompensă a performanțelor proprii, iar nu din alte surse. Pe baza acestor considerente putem formula un model normativ (desigur, cu titlu de ipoteză) privitor la diferențierea în calitatea vieții și corespunzător societății noastre actuale, care să exprime o stare de diferențiere considerată a fi normală. Modelul normativ al diferențierii în societatea noastră ar fi următorul : a. *pe termen lung, realizarea unei egalități absolute a calității vieții* ; b. *pe termen scurt, pe fondul unei egalități relative a calității vieții, suficient de ridicată, diferențieri moderate asociate cu performanțele în muncă* (*cantitatea, calitatea și importanța socială a muncii*). Pe scurt, pentru faza actuală, normală poate fi considerată o *inegalitate moderată în ceea ce privește calitatea relativă a vieții**.

Modelul normativ al diferențierii în calitatea vieții formulat aici nu descrie neapărat o realitate, ci un deziderat, un obiectiv de realizat. El poate fi găsit, după cum s-a argumentat mai înainte, în *Programul de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, elaborat de P.C.R. și adoptat la Congresul al XI-lea al partidului. El apare de asemenea în conștiința practică a colectivității sub forma unor norme privitoare la echitatea socialistă. Distribuția reală a calității vieții va fi, inevitabil, doar într-un anumit grad concordantă cu cerințele acestui model normativ. În realitatea socială prezentă există o largă diversitate de factori cu acțiune distorsionantă în această privință, care nu pot fi integral controlați : munci foarte diferite din punct de vedere al calificării cerute, al complexității, al condițiilor de desfășurare, al importanței sociale, condiții diferite de locuit, posibilități inegale de participare și manifestare culturală (sat—oraș, în cadrul diferitelor centre urbane), acces diferit la bunurile și serviciile rare, posibilități inegale de ajutorare a copiilor de către părinți etc. Asemenea surse de diferențiere, nelegate de contribuția efectivă prin muncă a fiecăruia, nu pot fi lichidate complet, ci doar diminuate treptat. Obiectiv deci, vor exista în mod inevitabil, încă o perioadă de timp destul de îndelungată, diferențe sensibile în calitatea vieții și care nu au în ele însele o justificare, ci doar o explicație istorică și conjuncturală. Există, desigur, și procese „patologice" generatoare de diferențieri în calitatea vieții și care trebuie cunoscute pentru a putea fi contracarate în mod eficient.

Dacă luăm în considerație tendința naturală a omului de a-și adapta continuu sistemul de necesități și aspirații la condițiile obiective existente, ne putem aștepta ca, parțial, decalajele obiec-

* Noua lege a retribuției și generalizarea acordului global în toate unitățile economice merg tocmai în această direcție.

tive la nivelul condițiilor de viață să fie compensate subiectiv. Adaptarea nivelului necesităților și al aspirațiilor la condițiile existente, într-o societate dinamică ca a noastră, nu poate fi însă decît parțială. Putem deci considera că decalajele obiective din condițiile de viață ale oamenilor vor fi însoțite de decalaje similare în calitatea relativă a vieții, uneori însă mai reduse datorită procesului de ajustare a nivelului de aspirații la condițiile existente.

O primă sarcină a cercetării empirice ar fi, în perspectiva acestor considerente, să stabilească în ce măsură modelul normativ al diferențierii sociale este realizat în distribuția efectivă a calității vieții ; care și cît de mari sînt decalajele de calitate a vieții datorate diferiților factori care acționează aici ; care sînt diferențierile „anormale" și, respectiv, factorii patologici care generează asemenea diferențieri.

În concluzie la acest paragraf, putem spune că societatea noastră socialistă are *un model normativ*, formulat atît teoretic-ideologic, cît și moral-practic, al variațiilor calității vieții, reprezentînd un principiu esențial al politicii partidului și statului nostru. Variația reală a distribuției calității vieții poate să coincidă într-o măsură mai mare sau mai mică cu acesta. În fapt este de așteptat să existe anumite discrepanțe ce trebuie să fie detectate. O asemenea analiză are și o importanță practică. Ea pune totodată în evidență cît de eficiente sînt mecanismele practice de realizare a modelului normativ de diferențiere în ceea ce privește calitatea vieții. Analiza noastră se va concentra deci asupra determinării variației distribuției calității vieții. Ne vom opri nu atît asupra *mărimii* acestor variații, cît asupra identificării diferiților *factori* responsabili de această variație.

Înainte însă de a intra în analiza propriu-zisă este nevoie să ne oprim asupra unor considerente metodologice legate de investigarea variației unui fenomen social în general, a variației calității vieții în mod particular. Acestei probleme îi este dedicată partea a doua a acestui capitol. Întrebarea care va fi examinată în continuare este următoarea : care este dispozitivul teoretico-metodologic al investigației variației calității vieții ?

Descriere și explicare a variației calității vieții

Foarte adesea sociologul se află în situația de a analiza variația unui fenomen social, atît în timp, cît și în spațiu. Aici ne interesează acest din urmă aspect : variația calității vieții în cadrul colec-

tivității noastre actuale. Pentru a realiza o asemenea analiză, se pun două probleme distincte, deși interdependente : *cum să descriem* această variație, cum să o captăm și *cum să o explicăm*, detectînd factorii care sînt responsabili de această variație.

a. *Descrierea variației* unui fenomen social nu este o problemă atît de simplă pe cît ar părea la prima vedere. Să ne gîndim ce ar putea însemna descrierea variației calității vieții în cadrul colectivității noastre. Aceasta ar presupune înregistrarea nivelului calității vieții în cazul a milioane de oameni. Și chiar dacă am avea o asemenea înregistrare completă, imaginea de ansamblu ar arăta complet nestructurată. De aceea descrierea variației calității vieții ar presupune să pornim de la o serie de *repere, criterii* care să ne ajute să sistematizăm și să condensăm această imensă și dezordonată informație. Cu alte cuvinte, să intocmim o *hartă sociologică* a calității vieții. Orice descriere a variației unui fenomen social presupune deci un set de criterii „cartografice" care trebuie să îndeplinească două condiții : a) să fie asociate în mod sistematic cu o variație semnificativă a respectivului fenomen, de exemplu vîrsta, sexul, categoria socioprofesională. Ne așteptăm astfel ca femeile — în raport cu bărbații, tinerii — in raport cu bătrînii, diferitele categorii socioprofesionale să aibă caracteristici distinctive în ceea ce privește calitatea vieții ; b) să aibă o ridicată *vizibilitate* socială : cu ajutorul lor membrii unei colectivități să fie cu ușurință împărțiți în categorii distincte. În fapt, această metodă este utilizată de colectivitatea însăși la nivelul conștiinței sale practice pentru a descifra și fixa diferențierile sale interne. Tinerii au un anumit tip de probleme, diferit de cel al copiilor sau bătrînilor, țăranii altul, spre deosebire de al muncitorilor etc.

În literatura sociologică aceste criterii cartografice utilizate la descrierea variației diferitelor fenomene sociale sînt cunoscute de regulă sub denumirea de *variabile (criterii) sociodemografice*. Variabilele sociodemografice descriu *poziția* persoanelor într-un spațiu social determinat de coordonate sociale (profesie, venit, stare civilă etc.) și demografice (sex, vîrstă). Se presupune că aceste coordonate sînt asociate în mod sistematic cu variații ale celor mai multe caracteristici sociale. Utilizarea variabilelor sociodemografice prezintă o serie de avantaje :

— cu ajutorul lor putem condensa și sistematiza, desigur nu în mod complet, ci doar parțial, variația celor mai multe dintre fenomenele sociale : bărbații sînt mai satisfăcuți cu viața decît femeile, maturii decît tinerii etc. Ele prezintă de aceea *o primă grilă* pe care sociologul o poate utiliza pentru descrierea variației celor mai multe fenomene sociale ;

— fiind utilizate pentru descrierea variației unui mare număr de fenomene sociale, oferă o bună *bază de comparație*;

— reprezintă baza *eșantionării*. Pornind de la date obținute pe eșantioane restrînse, putem face presupoziții suficient de întemeiate asupra diferențierilor la nivelul întregii colectivități. Dacă observăm că pe un eșantion reprezentativ sexul este asociat cu variația unei anumite caracteristici sociale, putem presupune cu un grad ridicat de certitudine că acest lucru va fi valabil pentru întreaga colectivitate. Putem formula deci *ipoteze de extensie*. Din această cauză, variabilele sociodemografice sînt utilizate foarte frecvent pentru realizarea de eșantioane reprezentative în variate cercetări sociologice;

— există și un avantaj *practic* al utilizării variabilelor sociodemografice în forma unei grile descriptive. Fiind vizibile cu ușurință, ele pot delimita cu precizie obiectul intervenției sociale practice. Dacă știm, de exemplu, că o componentă a calității vieții „muncitorilor" sau a „persoanelor cu mai mult de 3 copii" este critică, se pot lua măsuri la nivelul colectivității care să modifice situația acestor categorii. Dacă am utiliza alte criterii de împărțire a populației — să presupunem, spre exemplu, o trăsătură psihologică ca „extrovertit — introvertit" —, dificultățile de a elabora o acțiune practică care să țintească o categorie de persoane în funcție de un asemenea criteriu sînt foarte mari. Instrumentele de acțiune ale colectivității cu greu ar putea să discrimineze între asemenea categorii de persoane.

Există însă și un mare dezavantaj în utilizarea variabilelor sociodemografice pentru scopuri descriptive. Prin ele însele, variabilele sociodemografice ne dau indicații vagi asupra factorilor determinanți ai variației fenomenelor sociale. Aceste criterii se presupun a fi *asociate* în mod sistematic cu variații în diferitele fenomene sociale pentru că, într-o măsură mai mare sau mai mică, pot fi considerate a reprezenta totodată și *factori producători* ai acestei variații sau pentru că sînt asociați sistematic și direct cu factorii care determină în mod efectiv variația fenomenului social de care ne interesăm. Această presupoziție nu este însă corectă în multe cazuri. Să presupunem, de pildă, că într-o colectivitate oarecare nivelul de școlaritate este asociat cu satisfacția față de viață. Nu putem ști însă care este natura acestei asocieri: veniturile mai ridicate asociate cu profesii mai calificate datorită școlarității sau nivelul de cunoaștere prin el însuși sau... Și dacă în respectiva colectivitate asocierea dintre nivelul de școlaritate și satisfacția vieții este pozitivă, nu înseamnă deloc că același lucru va fi valabil și pentru o altă colectivitate. Între variabilele demografice și dife-

ritele fenomene sociale a căror variație vrem să o descriem și explicăm nu există, de regulă, relații de determinare simplă și *directă*, ci, cel mai adesea, foarte mediate, complexe, realizate prin multe circuite, sau pur și simplu relații aparente, efect al altor cauze. Aceste relații nu pot face obiectul direct al unei teorii. Orice teorie caută relații simple, directe, care să fie formulate ca legi. Relațiile dintre variabilele sociodemografice și diferitele fenomene sociale sînt de regulă complexe, mediate, neputînd, în consecință, să fie obiectul unor generalizări teoretice. Să reluăm exemplul referitor la relația dintre nivelul de școlaritate și calitatea vieții. Putem emite vreo ipoteză în legătură cu această relație? Ne putem aștepta să descoperim vreo lege generală care să o guverneze? Evident că nu. Ea este mediată printr-o mulțime de alte variabile — tipul de profesie, venitul, stilul de viață, nivelul de aspirații, configurația necesităților — al căror rezultat compus este înalt variabil. În diferite contexte sociale ne putem de aceea aștepta ca relațiile dintre variabilele sociodemografice și diferitele fenomene sociale să fie ele însele diferite. Variabilele sociodemografice au deci o capacitate descriptivă satisfăcătoare, dar o slabă capacitate explicativă.

b. *Explicarea variației.* Pentru a explica variația unui fenomen social este necesar să identificăm acele variabile care sînt responsabile în mod direct de aceasta — factorii determinanți sau cauzali. Explicarea variației fenomenelor sociale presupune un dispozitiv teoretico-metodologic diferit de cel al simplei cartografieri realizate cu ajutorul variabilelor sociodemografice. Întrucît problema generală a explicării variației fenomenelor sociale a fost puțin abordată în literatura sociologică, ne simțim obligați a ne opri aici mai mult asupra ei. Este necesar să clarificăm structura generală, dispozitivul teoretico-metodologic al unei asemenea întreprinderi.

Explicarea variației, după părerea noastră, presupune un model teoretic specific, format din mai multe secvențe*.

1. *Identificarea variabilelor structurale sau endogene.* Prin variabile structurale sau endogene înțelegem acele variabile care influențează (cauzează) *în mod direct* variația fenomenului de explicat. Relațiile dintre aceste variabile și fenomenul de explicat fiind directe, simple, universale, pot fi formulate ca legi. Dacă luăm cazul calității vieții, în lista variabilelor structurale, direct determinante, intră factorii formulați în capitolul 1 în cadrul definiției calității vieții. În primul rînd, cum este de la sine înțeles, *resursele vieții (econo-*

---

* Acest model, prezentat aici rezumativ, este expus mai pe larg în C. Zamfir, *Explicația în sociologie* (în curs de apariție).

mice, culturale etc.) vor exercita o influență pozitivă asupra calității vieții. O influență diferită o exercită însă nivelul de aspirații. Și în acest caz relația este simplă și poate fi formulată ca lege generală : *creșterea nivelului de aspirații influențează negativ asupra calității vieții.* Rațiunea acestei legi este următoarea : calitatea vieții reprezintă rezultatul evaluării stării vieții de pe pozițiile unor criterii de valoare (sisteme de necesități, aspirații) ; aceleași condiții evaluate de pe pozițiile unor criterii (aspirații) mai ridicate vor apărea a avea o calitate mai redusă. Acestea sînt doar cîteva exemple simple de variabile structurale și de relații dintre acestea și fenomenul de explicat.

O teorie asupra variației unui fenomen social oarecare (în cazul nostru asupra variației calității vieții) trebuie să cuprindă, în consecință, două elemente :

— un set de variabile compuse din variabile de explicat (variabile ce descriu fenomenul a cărui variație dorim să o explicăm), în cazul nostru variabilele care descriu calitatea vieții, și din variabile explicative directe — *variabilele structurale sau endogene* ;

— un set de enunțuri, sub formă de legi, care exprimă relațiile simple, necesare, universale de determinare dintre variabilele structurale (endogene) și variabilele de explicat. Aceste legi precizează atît *sensul* influenței, al cauzării (influență pozitivă, negativă), cît și, în măsura posibilităților, *mărimea* acestei influențe. În cazul calității vieții, vom considera aici două categorii de variabile structurale, conform schemei analizate în capitolul precedent : a) variabilele referitoare la starea vieții (resurse, condiții de viață) și b) variabilele referitoare la criteriile de evaluare (configurația necesităților, nivelul de aspirații). Am numit aceste variabile *structurale* pentru că sînt componentele elementare ale unei structuri generale centrate în jurul fenomenului de explicat. Termenul de endogen se referă la faptul că aceste variabile fac parte organică din teoria generală a respectivului fenomen, sînt „interioare" acestei teorii.

Variabilele de explicat împreună cu variabilele structurale și legile care formulează relațiile de determinare dintre acestea formează o *teorie abstractă* a respectivului fenomen. Această teorie este valabilă, în simplitatea ei, pentru orice tip de context social ; în orice societate, oricum ar fi ea structurată, nivelul de aspirații va influența negativ nivelul calității vieții, iar nivelul resurselor în mod pozitiv. Ea face abstracție de condițiile concrete, avînd prin aceasta un caracter universal.

Prima operație este deci aceea de a elabora o teorie abstractă a variației fenomenului de explicat, teorie care listează atît varia-

bilele direct explicative, cît și legile care descriu aceste determinări. Variabilele structurale sau endogene, la rîndul lor, sînt determinate de alte variabile. Ele sînt în funcție de contextul social concret. De exemplu, resursele economice disponibile variază în funcție de tipul de profesie, de formele de proprietate, de performanțele economice ale sistemului productiv etc. Din această cauză este necesar să se examineze mai departe relațiile dintre variabilele endogene sau structurale și contextul social concret. Variabilele endogene reprezintă, în fapt, un mecanism prin care se transmite influența contextului social. Rolul lor teoretic este acela de a explica mecanismul prin care un fenomen social oarecare este produs (cauzat) de contextul său social. De aici rezultă cea de-a doua operație :

2. *Identificarea variabilelor contextuale sau exogene.* Operația constă în identificarea tuturor variabilelor, a acelor fenomene sociale care produc modificări în variabilele structurale și, prin intermediul lor, în variabila de explicat. Pentru că variabilele contextuale nu fac parte din teoria abstractă, le-am numit *exogene*. Variabilele contextuale pot fi diferite de la societate la societate. Într-un tip de organizare socială pot exista anumite variabile contextuale, în altul, alte tipuri. Mărimea influenței lor variază de la societate la societate. Referindu-ne la calitatea vieții, asemenea variabile exogene pot fi : sexul, tipul de profesie, nivelul de școlaritate, poziția în ierarhia de conducere a întreprinderii, tipul de localitate de reședință etc. Putem presupune că toate aceste variabile exercită o influență asupra vieții, însă mediat, prin variabilele structurale.

În plus, este necesar să se facă o serie de presupoziții cu privire la modul în care variabilele contextuale influențează variabilele structurale : atît *sensul* acestei influențe, cît și *mărimea* ei. De exemplu, nivelul de școlaritate poate să influențeze nivelul de aspirații. Sensul general al acestei influențe poate fi derivat cu ușurință din cunoștințele deja acumulate : cu cît nivelul de școlaritate va fi mai ridicat, cu atît și nivelul de aspirații va fi mai ridicat. În ceea ce privește însă mărimea acestei influențe, ea poate fi mai greu determinată, fiind în funcție de o mulțime de alte condiții. Să numim *enunțuri de conectare* enunțurile (teoria) care explorează relațiile dintre variabilele contextuale și variabilele structurale. Prin natura lor aceste enunțuri nu sînt de forma unor legi generale, ci variază în funcție de contextul social. Ele fac parte din teoria particulară referitoare la sistemul social în cauză. Dacă este vorba de o societate de tip capitalist, o teorie a acestui tip particular de societate ne va ajuta să înțelegem care este influența diferitelor variabile contextuale (proprietate, poziția socială a părinților, tipul de

profesie etc.) asupra variabilelor structurale. Dacă teoria abstractă are un caracter universal, *teoria de conectare* are un caracter particular.

Cele două teorii — *teoria abstractă* și *teoria de conectare* — formează împreună *teoria completă* a variației fenomenului în cauză. Structura teoriei complete a variației unui fenomen social este sugerată de figura 2.1.

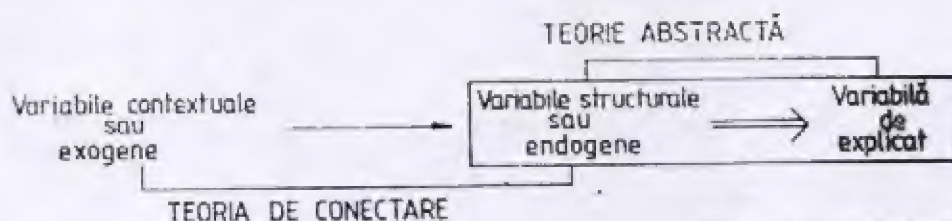

Figura 2.1. — Explicația variației fenomenelor sociale și structura sa.

A explica variația unui fenomen social oarecare înseamnă deci a dezvolta o analiză a relațiilor dintre variabilele contextuale (ansamblu semnificativ pentru respectivul fenomen al vieții sociale) și fenomenul de explicat, avînd în vedere medierea realizată de variabilele structurale. Invocarea doar a variabilelor structurale nu ne ajută deloc să înțelegem variația fenomenului respectiv, în timp ce analiza doar a relațiilor empirice dintre variabilele contextuale și variabila de explicat nu ne răspunde la „de ce"-ul determinării.

Pentru a ilustra structura propusă a analizei variației unui fenomen, vom invoca exemplul de analiză celebru, datorat lui Durkheim. Acesta a observat, pe bază de statistici, că frecvența sinuciderilor crește în perioadele de dezvoltare economică (E. Durkheim, 1960). Dinamica economică reprezintă variabila contextuală, iar sinuciderile, variabila de explicat. O asemenea relație pare la prima vedere bizară. Este necesar de aceea a se pune în evidență mecanismul prin care ea are loc, deci variabilele structurale care o mediază. Această variabilă structurală este, în cazul de față, „decalajul dintre posibilitățile economice ale persoanei și aspirațiile sale". Relația dintre această variabilă și sinucideri poate fi formulată ca o lege generală : cu cît într-o colectivitate decalajul dintre aspirații și posibilități va fi mai mare, cu atît rata sinuciderilor va fi mai mare. Creșterea economică duce la o creștere a posibilităților, dar totodată și la o creștere mai accentuată a aspirațiilor. Rezultatul global al creșterii economice va fi deci o creștere a decalajului aspirații/posibilități.

Revenind la distincția dintre descrierea și explicarea variației, cu care am început această secțiune, sîntem acum în situația de a

dobîndi o înțelegere mai diferențiată. Descrierea cu ajutorul variabilelor sociodemografice reprezintă o procedură primitivă de abordare a variațiilor unui fenomen social, utilă în lipsa unei înțelegeri mai clare a factorilor determinanți. Elaborarea unei liste cu variabile contextuale și determinarea modului în care acestea influențează (sensul și mărimea influenței) asupra variației fenomenului de explicat ne oferă și o modalitate mai exactă de descriere, de cartografiere a variației însăși. Cu toate acestea, chiar și în aceste condiții, variabilele sociodemografice își conservă valoarea de descriptori ai variației, putînd fi utilizați în scopuri multiple. De exemplu, dacă vrem să ne facem o imagine asupra multiplelor variații din cadrul unei societăți vom determina în primul rînd care sînt diferențele dintre principalele grupuri, clase, categorii care compun respectiva societate. Există, după cum se poate presupune, diferențe semnificative între tineri și maturi, între bărbați și femei, între locuitorii satelor și cei ai orașelor. Cea mai mare parte a variabilelor sociodemografice, dacă nu chiar toate, constituie totodată și variabile contextuale. Ele se vor regăsi deci și în listele cu factori determinanți ale teoriilor special constituite pentru a explica variația.

Lista variabilelor contextuale invocate pentru explicarea calității vieții este, fără îndoială, extrem de variată. În încheierea acestui capitol este însă necesar să ne oprim asupra unei tipologii (desigur, nu unică) a acestor variabile determinante care ne oferă o *perspectivă istorică* asupra problemei noastre. Este necesar să considerăm din acest punct de vedere următoarele mari tipuri de variabile contextuale : *variabile dinamice*, *variabile de structură* și *variabile conjuncturale* sau *accidentale*.

a) *Variabilele dinamice* se referă la acei parametri aflați într-o continuă schimbare, caracteristici proceselor de creștere, dezvoltare, schimbare socială. Aceste variabile sînt deosebit de importante pentru caracterizarea societății noastre, aflată într-un proces rapid de schimbare socială. Nivelul de școlaritate este, parțial, o asemenea variabilă dinamică. În ultimele patru decenii țara noastră a cunoscut o trecere rapidă de la nivelul relativ scăzut de școlaritate din perioada antebelică la generalizarea pregătirii medii care va fi realizată în următorii ani. Această schimbare apare în prezent ca o diferență de nivel de școlaritate între generații : generația mai tînără are un nivel de școlaritate superior generațiilor mai vîrstnice. Trecerea de la o societate de tip tradițional, puternic stratificată la o societate modernă, socialistă, orientată puternic spre obiectivul omogenizării sociale, reprezintă un alt parametru dinamic. După cum sugeram mai înainte, această trecere se mai face simțită la nivelul diferențelor de mentalitate dintre generații : eco-

urile „culturii inegalității" sînt mai prezente la generațiile vîrstnice decît la cele mai tinere. În societatea actuală au loc rapide procese de schimbare a mentalităților, a tradițiilor, o schimbare a tipurilor de ocupații, a posibilităților economice etc.

b) *Variabilele de structură* se referă la acei parametri mai stabili care caracterizează organizarea societății noastre actuale. Este, de exemplu, cazul tipurilor de profesii. În calitate de societate modernă, dezvoltată industrial, societatea noastră se caracterizează printr-o structură profesională care va fi relativ constantă în orientările ei generale în următoarele decenii. Principiul distribuției bunurilor după cantitatea, calitatea și importanța socială a muncii generează o serie de diferențieri înalt stabile, care se vor menține ca structură generală o lungă perioadă de timp. Profesiile sînt asociate cu condiții sociale, culturale, fizice diferite ; ele generează moduri de viață relativ distincte. Parțial, nivelul de școlaritate este de asemenea o variabilă de structură : structura profesională a societății noastre creează grade diferențiate de școlaritate. Acest grup de variabile prezintă o constanță mai mare, menținîndu-și configurația influenței asupra calității vieții atît timp cît modul general de organizare socială, structura profundă a societății noastre actuale se vor menține.

c) *Variabilele conjuncturale* sînt acele variabile care nu provin în mod necesar nici din structura organizării societății actuale și nici din caracteristicile proceselor de transformare, de dezvoltare, ci dintr-o serie de particularități ale formelor mai concrete de organizare socială și care se pot dovedi a fi mai mult accidentale decît necesare. Unii dintre acești factori (probabil cei mai mulți) se pot dovedi a fi „patologici". De exemplu, fenomenul birocrației sau al accesului ilicit la resurse economice.

Cînd întreprindem analiza variației calității vieții la un moment dat, este necesar să avem în minte cu claritate faptul că toate aceste tipuri de variabile determinante—dinamice, de structură și conjuncturale — intervin, aducîndu-și contribuția la explicația acesteia.

CAPITOLUL 3

MODELUL EMPIRIC AL ANALIZEI VARIAȚIEI CALITĂȚII VIEȚII

Construirea modelului empiric

Din cadrul teoretico-metodologic al analizei variației calității vieții punctat în capitolul precedent se desprinde o concluzie generală. Multitudinea factorilor care contribuie la variația calității vieții, complexitatea mecanismelor prin care aceștia acționează fac din analiza variației calității vieții o problemă mai mult empirică decît teoretică. Teoretic, putem elabora o serie de ipoteze (chiar legi) asupra relațiilor simple, directe, de determinare. Este dificil însă a face, cel puțin în cadrul actual al dezvoltării științei, presupoziții sigure asupra relațiilor de determinare mai complexe și mediate și, în mod special, asupra produsului final al cumulării acestora. În momentul actual doar o cercetare empirică poate să pună în evidență *sensul* și *mărimea* contribuției unor variabile contextuale (nivel de școlaritate, categorie socioprofesională, sex, vîrstă etc.) la variația calității vieții. Această problemă face, de fapt, obiectul lucrării de față.

Analiza empirică a variației calității vieții ridică însă probleme extrem de complexe de operaționalizare a variabilelor teoretice. Chiar dacă am fi în posesia unui model teoretic bine elaborat — o listă extinsă atît a variabilelor structurale și a celor contextuale, cît și a ipotezelor asupra mecanismelor prin care acestea influențează asupra calității vieții —, ne vom izbi de dificultăți enorme de traducere a acestor variabile care, la nivelul actual al instrumentelor sociologice de măsură, nu pot fi operaționalizate. Este cazul, de exemplu, al nivelului de aspirații. Noi nu am dispus de o posibilitate directă de a măsura nivelul de aspirații. După cum se va vedea, însă, în analiză unele posibilități de aproximare, indirectă, a acestei importante variabile există. Alte variabile teoretice pot fi asociate cu indicatori empirici care le aproximează doar parțial. O variabilă foarte importantă pentru analiza noastră o constituie, de exemplu, „resursele economice de care dispune o persoană". Chiar și acest

aspect, în aparență simplu, nu poate fi măsurat cu exactitate. Ne putem aștepta ca unele persoane să nu declare *toate* resursele economice de care dispun. Din această cauză un indicator empiric utilizat de noi acoperă doar parțial variabila teoretică în cauză — resursele economice —, și anume veniturile obținute din remunerație, indemnizație, beneficii declarate. Există mereu diferențe între variabilele teoretice ale unei cercetări și variabilele empirice utilizate. Blalock consideră, în acest sens, că o teorie sociologică trebuie completată cu *teorii auxiliare* care să examineze relația dintre variabilele teoretice și variabilele empirice — considerate a fi operaționalizarea celor dintîi (H. Blalock, 1969).

Din acest motiv, orice analiză empirică, și cu atît mai mult analiza noastră, care beneficiază de puține cercetări anterioare, este incompletă. Ea pornește de la o listă de factori determinanți pe care teoretic îi poate imagina și pe care empiric îi poate identifica, fără a avea pretenții de completitudine. Inevitabil, va exista un decalaj între modelul teoretic și modelul empiric utilizat.

În modelul empiric utilizat de noi pentru analiza variației calității vieții, trei categorii de factori determinanți sînt luate în considerare :

a. Factori sociali caracteristici ai *poziției sociale* ocupate de individ în spațiul social : profesie, vîrstă, venit etc. Ne așteptăm ca poziția socială să fie asociată cu o anumită variație a calității vieții. Dincolo de această poziție, fiecare persoană are anumite caracteristici proprii — o biografie unică, un drum propriu în viață, condiții personale de viață datorate unui complex unic de factori, relații concrete cu ceilalți oameni, cu colegii, cu familia din care face parte. Ne vom aștepta, în consecință, ca *poziția socială să explice doar o fracțiune din variația calității vieții*, restul fiind explicat de alți factori.

De aici necesitatea de a lua în considerație încă două categorii de factori determinanți :

b. factori personali asociați cu *poziția personală*. Acești factori se referă la totalitatea condițiilor concrete de viață ale persoanelor, ce nu sînt produse ale pozițiilor lor sociale ;

c. factori personali referitori la *orientarea activă în viață a persoanei (orientările de valoare)*.

În acest capitol începem analiza contribuției poziției sociale la variația calității vieții, urmînd ca în ultimele capitole să analizăm și influența celorlalte două categorii de factori.

Variabilele poziției sociale. În cercetarea noastră am utilizat 10 variabile empirice care caracterizează poziția socială :

1. *Vîrsta.* Pentru ușurarea analizelor statistice am utilizat o scală formată din intervale de vîrstă cu următoarele valori : *1*, pînă la 19 ani inclusiv ; *2*, 20—24 ani ; *3*, 25—29 ani ; *4*, 30—39 ; *5*, 40—49 ani ; *6*, 50—59 ani ; *7*, 60 ani și peste.

2. *Nivelul de școlaritate*, măsurat pe următoarea scală : *1*, pînă la 4 clase ; *2*, pînă la 7/8 (10) clase ; *3*, școală profesională ; *4*, liceu ; *5*, școală postliceală ; *6*, studii superioare ; *7*, studii postuniversitare (doctorate, specializări).

3. *Mediul social de proveniență* a fost operaționalizat prin profesia tatălului pe o scală care ordonează marile tipuri de profesii în ordinea prestigiului lor social, așa cum a fost aceasta cristalizată în societatea tradițională, dar influentă și în conștiința colectivității actuale : *1*, țăran ; *2*, muncitor ; *3*, funcționar, cadru mediu ; *4*, intelectual.

4. *Venitul familiei* se referă la veniturile medii lunare cîștigate de întreaga familie — remunerații, prime, beneficii, alocații, pensii, alte venituri suplimentare. Deși persoanele cuprinse în cercetare au fost solicitate să ia în calcul *toate* veniturile, avem suficiente motive să credem că au fost luate în calcul, de regulă, doar veniturile formale, nu și, acolo unde există, cele neformale. Scala utilizată pentru această variabilă este următoarea : *1*, pînă la 2000 lei ; *2*, 2000—3000 lei ; *3*, 3000—4000 lei ; *4*, 4000—5000 lei ; *5*, 5000—6000 lei ; *6*, 6000—7000 lei ; *7*, 7000—8000 lei ; *8*, 8000—9000 lei ; *9*, peste 9000 lei*.

5. *Numărul de copii*, cu scala : *1*, fără copii ; *2*, un copil ; *3*, doi copii ; *4*, trei copii ; *5*, patru copii ; *6*, cinci copii ; *7*, peste cinci copii.

6. *Poziția ierarhică* măsurată pe următoarea scală : *1*, fără funcție de conducere ; *2*, șef de echipă, de colectiv ; *3*, șef de birou, atelier ; *4*, șef serviciu, secție ; *5*, în conducerea unității.

7. *Apropierea de sfera serviciilor* (AS). Pornind de la ideea că sfera serviciilor (avem aici în vedere instituțiile pentru deservirea directă a populației) poate oferi unele avantaje, ca acces la bunuri și servicii rare și chiar în unele cazuri un surplus de venituri economice, am introdus variabila „apropierea de sfera serviciilor" pen-

---

* Variabila „venituri ale familiei" aproximează destul de unilateral resursele economice ale persoanei și din alt motiv decît cel indicat mai înainte : face abstracție de dimensiunile familiei. Datorită unui defect al chestionarului nu am putut construi variabila mai exactă „venit pe membru de familie". După cum se va vedea, acest defect se corectează în mare măsură în analiză prin controlul variabilei „numărul de copii".

tru a desemna *apropierea/depărtarea de posibilitățile* de a obține o serie de avantaje economice oferite de această poziție socială. Scala utilizată de noi are următoarele valori : *1*, muncitori, maiștri, tehnicieni, funcționari, ingineri, cercetători științifici, proiectanți, lucrători cu studii superioare în domeniul culturii ; *2*, cadre didactice ; *3*, cadre medii sanitare ; *4*, lucrători in comerț, turism și alimentație publică ; *5*, medici. În acest punct este necesar de făcut o precizare. Scala ierarhizează profesiile, iar nu indivizii ; posibilitățile oferite de poziția profesională, iar nu utilizarea efectivă a acestora.

8. *Categoria socioprofesională.* Pentru a urmări cît mai amănunțit diferențierile în ceea ce privește calitatea vieții am căutat să includem în eșantionul nostru un număr cît mai mare de categorii și subcategorii profesionale, reprezentate printr-un număr suficient de mare de persoane, astfel incît analizele statistice să fie posibile. Următoarele categorii și subcategorii socioprofesionale au fost incluse : *muncitori, cadre cu pregătire medie* (funcționari, maiștri, tehnicieni, cadre medii sanitare), *lucrători în sfera serviciilor cu pregătire elementară sau medie* (comerț, turism, alimentație publică), *intelectuali* (ingineri, economiști din întreprinderi, cercetători științifici, ingineri proiectanți, medici, cadre didactice din învățămîntul mediu, cadre didactice universitare, lucrători cu studii superioare în sfera culturii, artiști).

9. *Situația familială* : căsătorit, necăsătorit, văduv.

10. *Sexul.*

Din aceste 10 variabile, care caracterizează poziția socială a persoanelor, 9 sînt variabile contextuale și doar una — venitul pe familie — poate fi interpretată a fi o variabilă structurală.

Determinarea empirică a influenței. Există mai multe tehnici statistice disponibile pentru determinarea empirică a influenței variației unei variabile oarecare asupra calității vieții. Cele mai simple sînt tabelele de contingență și comparația valorilor medii. Ele sînt adecvate în special pentru variabilele cu scală nominală (ultimele trei variabile). Se pot folosi și coeficienții de corelație de tip Pearson pentru a determina gradul de covariație, în cazul variabilelor cu scală ordinală sau cu o scală care o aproximează pe aceasta. Asemenea analize ne indică cu claritate sensul influenței (pozitiv sau negativ), sugerîndu-ne totodată și mărimea acestei influențe. Din păcate, aceste tehnici simple au un mare neajuns. Simpla covariație, indicată de coeficientul de corelație, ar putea să ne inducă în eroare datorită faptului că ea nu poate face distincție între multitudinea de circuite de determinare care pot exista între cele două

variabile. Pentru ilustrarea acestor dificultăți vom lua cazul cel mai simplu; relația dintre *Venit* și *Calitatea percepută a vieții* (unul dintre indicatorii utilizați în cercetarea noastră pentru a determina calitatea vieții). Ea este surprinzător de redusă (+0,6). Cum putem

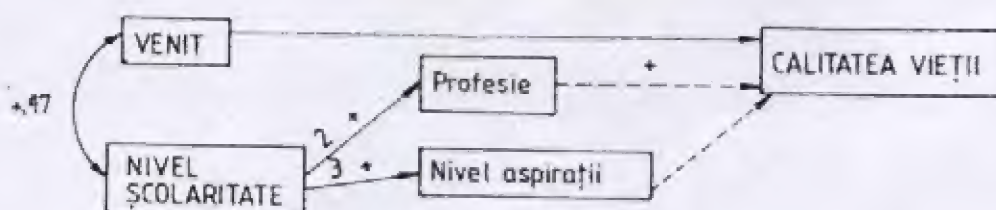

Figura 3.1. — Circuitele prin intermediul cărora *Venitul* influențează *Calitatea vieții*.

interpreta acest fapt? După cum se poate observa din figura 3.1, venitul influențează calitatea vieții atît direct, cît și prin intermediul nivelului de școlaritate. Persoanele cu venit mai ridicat vor tinde totodată să aibă și un nivel de școlaritate mai ridicat, conform principiului retribuției după calitatea muncii (corelație de +,47). Cele trei circuite determinative sînt următoarele:

a. Un circuit direct — *Venitul*, oferind resurse economice, influențează *pozitiv* substanțial *Calitatea vieții*. În cazul acestui circuit *Venitul* reprezintă o variabilă structurală a modelului de determinare.

b. Un circuit indirect — prin intermediul *Nivelului de școlaritate*: veniturile mai ridicate vor fi asociate cu profesii mai calificate, care vor influența tot pozitiv *Calitatea vieții* (munci mai interesante, prestigiul social etc.).

c. Un al doilea circuit indirect — *Nivelul de școlaritate* ridicat (profesiile mai calificate acționează în același sens) produce o creștere a nivelului de aspirații, iar aceasta influențează negativ *Calitatea vieții*.

Corelația empirică dintre *Venit* și *Calitatea vieții* va indica rezultanta acestor trei circuite, fără a putea ști ce mărime are fiecare și care este contribuția fiecăruia dintre ele la corelația globală.

Pentru a elimina într-o oarecare măsură această dificultate am recurs la o varietate de metode statistice care pot să discrimineze influența diferitelor circuite. Metoda pe care o vom folosi cel mai frecvent este *analiza multiplă de regresie*. Coeficienții β* din această

* Coeficienții β sînt coeficienți parțiali de regresie standardizați. Ei indică ce variație, în unități de deviație standard, a variabilei dependente este explicată de o variație cu o unitate de deviație standard a variabilei independente, în condițiile în care celelalte variabile ale modelului sînt ținute constante.

analiză ne indică contribuţia fiecărei variabile independente la explicarea variaţiei variabilei dependente, în condiţiile în care celelalte variabile independente sînt ţinute constante. Această tehnică ne ajută să diferenţiem mai bine circuitele particulare prin care se realizează influenţa calităţii vieţii de către diferiţi factori determinanţi. Dacă reluăm exemplul de mai sus, controlînd *Nivelul de şcolaritate*, ne apare cu claritate contribuţia directă a *Venitului* (circuitul 1) la variaţia *Calităţii vieţii*.

Pentru a menţine o anumită uniformitate a analizei vom utiliza, în principal, un model empiric de determinare format din 7 factori determinanţi (primele 7 variabile ale poziţiei sociale: *Vîrsta*, *Nivelul de şcolaritate*, *Mediul social de provenienţă*, *Venitul familiei*, *Numărul de copii*, *Poziţia ierarhică* şi *Apropierea de sfera serviciilor*). Celelalte 3 variabile nu au putut fi introduse în model şi utilizate în analize multiple de regresie ca variabile independente, datorită tipului lor de scală. Va fi luată în consideraţie însă şi influenţa lor, în mod separat.

Corelaţia fiecăreia dintre variabilele independente, care compun acest model, cu calitatea vieţii, deşi în sine interesantă, prezintă un grad ridicat de indeterminare. Ea exprimă o mulţime de circuite determinative, directe şi indirecte, generate de corelarea semnificativă dintre variabilele independente ale modelului. Analiza multiplă de regresie purifică substanţial imaginea determinării.

Ipoteze privind funcţionarea modelului empiric

Pentru a înţelege sensul datelor obţinute din analiza empirică este nevoie să facem o serie de ipoteze teoretice asupra semnificaţiilor relaţiilor dintre variabilele independente şi variabila dependentă (calitatea vieţii). Aceste ipoteze se referă la mulţimea circuitelor directe şi indirecte dintre variabilele independente şi variabila dependentă, la semnificaţia coeficienţilor β din ecuaţia de regresie.

Să luăm pe rînd variabilele independente şi să vedem ce tipuri mari de circuite de determinare antrenează ele. Mai amănunţit vom analiza doar pe acelea care au o influenţă mai complexă.

Venitul. După cum se poate observa din figura 3.1, controlînd *Nivelul de şcolaritate* (circuitele 2 şi 3), coeficientul β ne va indica mărimea contribuţiei directe a *Venitului* (circuitul 1) la explicarea variaţiei *Calităţii vieţii*. Cu litere majuscule sînt identificabile variabilele măsurate în modelul nostru şi cu litere mici variabilele care nu

sînt măsurate empiric. Cu săgeți continue sînt reproduse circuitele determinative care se reflectă în coeficienții de regresie; cu săgeți întrerupte, circuitele care sînt controlate prin analiza multiplă de regresie.

Nivelul de școlaritate pune în funcțiune o mulțime de circuite de determinare (fig. 3.2). După cum se poate observa, *Nivelul de*

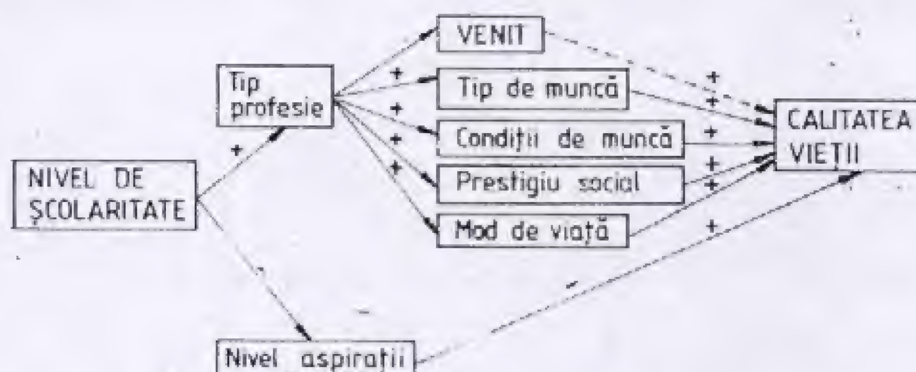

Figura 3.2. — Circuitele prin care *Nivelul de școlaritate* influențează *Calitatea vieții*.

școlaritate antrenează în primul rînd *Tipuri* diferite *de profesii* din punctul de vedere al calificării. *Tipul de profesie* influențează, la rîndul său, pozitiv *Venitul* (profesie mai calificată — venituri mai ridicate), *Tipul de muncă* în sine, de activitate profesională (profesie mai calificată — activitate mai interesantă, mai satisfăcătoare în sine), *Condițiile de muncă fizice și sociale* (profesie mai calificată — condiții de muncă mai bune), *Prestigiul social* (profesie mai calificată — prestigiu social mai ridicat), *Modul de viață* (profesie mai calificată — mod de viață bazat pe resurse economice, sociale și culturale mai mari, de tip intelectual). Toate aceste circuite tind să contribuie pozitiv la *Calitatea vieții*. În modelul empiric utilizat, influența *Venitului* este însă eliminată, rămînînd celelalte circuite, toate cu contribuție pozitivă la *Calitatea vieții*. În al doilea rînd, *Nivelul de școlaritate* duce la ridicarea *Nivelului de aspirații*. Acest circuit are o influență negativă asupra *Calității vieții*. Coeficientul β din model, referitor la contribuția *Nivelului de școlaritate* la variația *Calității vieții*, va reprezenta rezultatul combinării influențelor pozitive ale *Nivelului de școlaritate*, prin intermediul *Tipului de profesie* (cu excepția circuitului referitor la venituri), și a influențelor negative, prin intermediul *Nivelului de aspirații*. În ce sens va apărea această influență (pozitivă sau negativă) și cît este ea de mare nu se poate prevedea teoretic; urmează ca acest lucru să fie determinat empiric.

Totodată, prin analiza multiplă de regresie sînt eliminate și alte circuite, care ar putea introduce multă confuzie în relație. Aceste circuite sînt mediate de covariația dintre *Nivelul de școlaritate* și celelalte variabile independente ale modelului și care prezintă indici de corelație destul de mari: cu *Mediul social de proveniență* (+,40), cu *Vîrsta* (+,32), cu *Poziția ierarhică* (+,13), cu *Numărul de copii* (−,06), cu *Apropierea de sfera serviciilor* (+,15).

Mediul de proveniență poate influența *Calitatea vieții* în principal prin două circuite (fig. 3.3): prin *Nivelul de școlaritate* (cu cît mediul social de proveniență este caracterizat printr-o poziție socioprofesională mai înaltă, cu atît nivelul de școlaritate va fi mai ridicat (coeficientul de corelație $r = +,40$) și prin *Nivelul de aspirații* (se poate presupune o corelație pozitivă între mediul social de proveniență și nivelul de aspirații). Dacă primul circuit se caracterizează, după cum am văzut mai sus, printr-o influență asupra *Calității vieții* atît pozitivă, cît și negativă, cel de-al doilea circuit are o contribuție negativă. În condițiile în care se controlează primul circuit, decurge ipoteza că influența *Mediului de proveniență* asupra *Calității vieții* în modelul nostru empiric va fi negativă.

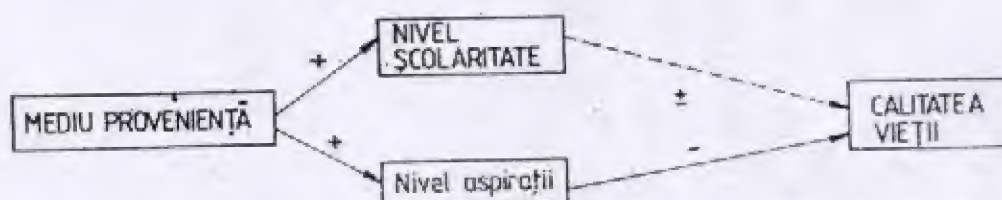

Figura 3.3. — Circuitele prin intermediul cărora *Mediul social de proveniență* influențează *Calitatea vieții.*

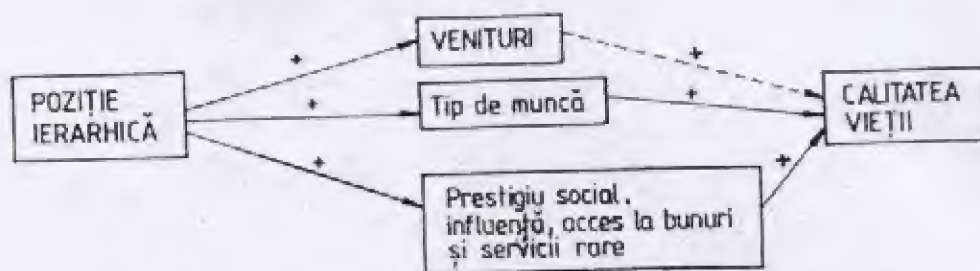

Figura 3.4. — Circuitele prin care *Poziția ierarhică* influențează *Calitatea vieții.*

Poziția ierarhică, după cum se poate observa din figura 3.4, influențează pozitiv prin toate circuitele considerate: venituri mai ridicate, muncă mai interesantă in sine, prestigiu social mai mare și, posibil, acces la bunuri și servicii rare. În acest caz putem să presupunem că influența totală va fi și ea pozitivă. Desigur, pot exista

şi aici circuite neconsiderate şi care să aibă o influenţă negativă — de exemplu tensiuni mai ridicate asociate muncilor de conducere.

Apropierea de sfera serviciilor ne putem aştepta să influenţeze pozitiv asupra calităţii vieţii.

Numărul de copii aduce, pe de o parte, o contribuţie pozitivă la calitatea vieţii (copiii dau sens existenţei, prilejuiesc satisfacţii specifice), iar pe de altă parte, poate să afecteze negativ (solicitări suplimentare ale resurselor economice, dacă nu sînt compensate de sistemul de alocaţii pentru copii şi de alte facilităţi, tensiuni legate de creşterea şi educaţia copiilor). Rezultatul acţiunii celor două tipuri mari de circuite nu poate fi presupus teoretic, el variind în funcţie de configuraţia concretă a situaţiei sociale.

Vîrsta antrenează şi ea o mulţime de circuite de determinare, unele controlate în model : veniturile, nivelul de şcolaritate, altele necontrolate : schimbarea atitudinii faţă de viaţă, integrarea mai eficace, acumularea condiţiilor materiale ale gospodăriei etc.

Testarea modelului empiric

Interpretarea teoretică a modelului empiric rămîne o ipoteză. Semnificaţia datelor empirice obţinute cu ajutorul său reprezintă o anumită cale de verificare. Dacă datele empirice oferă o imagine inteligibilă, uşor de interpretat, în sensul general al ipotezelor care pot fi formulate în model, aceasta este o probă a validităţii sale. Putem însă să supunem modelul empiric şi interpretarea sa unei probe empirice mai directe şi, din această cauză, mai sigure, şi anume să alegem o variabilă dependentă, de explicat, foarte simplă şi clară, în raport cu care putem să testăm semnificaţia atribuită ipotetic coeficienţilor β. Această variabilă pe care am ales-o este *Calitatea estimată a bunurilor existente în magazine* (32)*. Fiecare subiect a făcut o estimare a calităţii bunurilor disponibile în magazine. Această variabilă, pe lîngă semnificaţia ei ridicat neproblematică, mai prezintă un avantaj decisiv : bunurile disponibile în magazine sînt în mare măsură aceleaşi pentru toată lumea ; diferenţele de estimare a calităţii bunurilor din magazine pot fi rezonabil atribuite în principal variaţiei criteriilor de evaluare, deci nivelului de aspiraţii. Din această interpretare decurge o serie de ipoteze cu privire la coeficienţii β care ar trebui să caracterizeze influenţa fiecărei variabile independente :

---

* Cifrele din paranteze la sfîrşitul diferitelor variabile indică numărul din chestionar al itemului care stă la baza respectivei variabile.

Venitul: influență scăzut pozitivă. În condițiile în care în țara noastră nu există o politică de largă diferențiere a prețurilor, persoanele cu venituri mai ridicate nu vor avea un acces privilegiat la bunuri de o calitate mai bună;

Nivelul de școlaritate: influență sensibil negativă. Școlaritatea acționează aici doar prin intermediul nivelului de aspirații. Dacă odată cu creșterea nivelului de școlaritate crește nivelul de aspirații, calitatea bunurilor disponibile va fi evaluată mai scăzut;

Poziția ierarhică: influență scăzut pozitivă, în măsura în care poziția ierarhică poate facilita accesul la o serie de bunuri mai rare și de bună calitate;

Mediul social de proveniență: influență moderat negativă; am văzut că el este asociat cu o creștere a nivelului de aspirații și, în consecință, cu o evaluare mai scăzută a calității bunurilor;

Vîrsta: influență greu de prezis; pe de o parte, odată cu înaintarea în vîrstă crește experiența și deci nivelul de aspirații; pe de altă parte, generațiile mai tinere tind să aibă de la început un nivel de aspirații mai ridicat;

Apropierea de servicii: influență semnificativ pozitivă;

Numărul de copii: nici o influență.

Figura 3.5 prezintă diagrama cauzală* a variabilei-test *Calitatea estimată a bunurilor disponibile din magazine*. După cum se poate observa, predicțiile care au fost derivate din ipotezele privitoare la semnificația modelului nostru empiric sînt în toate cazurile confirmate de datele cercetării. Putem deci presupune, cu garanții suplimentare, că interpretarea ce stă la baza modelului cauzal empiric este corectă.

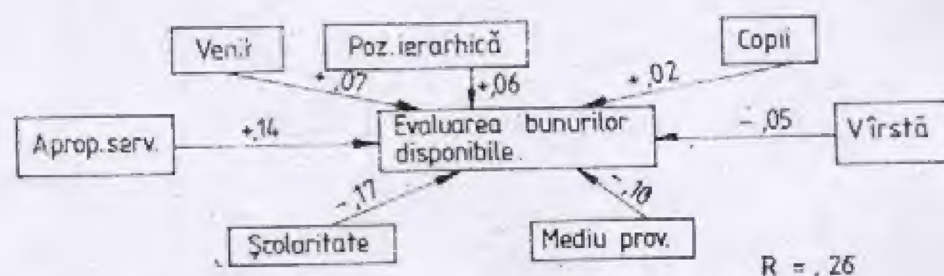

Figura 3.5. — Diagrama cauzală a variabilei-test.

* În prezentarea diagramelor cauzale am adoptat o formă care să sugereze mai bine *sensul* și *mărimea* coeficienților β: din stînga jos se pornește cu variabilele care au contribuția *pozitivă* cea mai ridicată semnificativă, pînă la valoarea de ,10, urmează deasupra variabilei de explicat tot în ordine descrescîndă variabilele cu coeficienți pozitivi mai mici de ,10; în dreapta sînt trecute variabilele cu coeficienți negativi pînă la valoarea de — ,10, după care, cele cu coeficienți negativi mai mari sînt trecute în partea de jos a diagramei. În partea din dreapta jos este trecut coeficientul multiplu de corelație (R).

CAPITOLUL 4

STANDARDUL ECONOMIC – COMPONENTĂ A CALITĂȚII VIEȚII

Deși nu trebuie să reducem calitatea vieții la standardul economic, acesta reprezintă o componentă de bază a ei.

Indicatorii standardului economic

Pentru a determina standardul economic — definit simplu ca baza economică a vieții individuale — am utilizat mai mulți indicatori. Fiecare dintre aceștia relevă baza economică a vieții din perspective distincte, fiind — din acest motiv — complementari.

1. *Veniturile totale ale familiei.* Fiecare participant la cercetare a calculat suma provenită din retribuții, pensii, alocații, venituri suplimentare de care întreaga familie dispune lunar (190).

2. *Utilarea gospodăriei* este un indicator strict „obiectiv", referitor la baza materială acumulată a gospodăriei. El a fost construit prin considerarea obiectelor posedate de familie, începînd cu minimul necesar unei gospodării moderne — radio, televizor, frigider — și mergînd spre acele bunuri care indică un standard economic mai ridicat — mașină de spălat, pick-up, magnetofon (casetofon), autoturism.

3. *Standardul economic estimat* este stabilit pe baza estimărilor individuale ale nivelului economic al propriei vieți.

(178). Cum estimați veniturile totale ale familiei dv. în raport cu necesitățile ?

1. Ne ajung numai pentru strictul necesar.

2. Reușim să facem unele cheltuieli peste strictul necesar (haine mai bune, mobilă mai frumoasă etc.), dar cu multe privațiuni.

3. Ne sînt suficiente pentru viața de zi cu zi și pentru cheltuieli peste strictul necesar (ca la pct.2), fără mari privațiuni, dar și fără a dori să facem cumpărături mari — casă, mașină, articole de lux, excursii în străinătate etc.

4. La fel ca la pct. 3; pe deasupra putem face și economii.

5. Reușim să facem și cumpărături mai mici (haine, mobilă) și mai mari (casă, mașină, articole de lux), dar cu mari privațiuni.

6. Sint tocmai suficiente pentru a face diferite cheltuieli mai mici sau mai mari, și aceasta fără privațiuni.

7. Pe lîngă satisfacerea tuturor nevoilor, fără privațiuni, reușim să facem constant și unele economii.

Acest indicator, după cum se poate constata, evaluează resursele economice din punctul de vedere al eficacității lor in cadrul modului de viață: in ce măsură ele asigură sau nu un anumit nivel economic de viață, cu sau fără privațiuni. Limita minimă a resurselor cu care o persoană (o familie) își poate satisface necesitățile este foarte greu de determinat. Există cercetări asupra „nivelului minim decent de viață", „pragul absolut sau relativ al sărăciei" (Gr. Vâlceanu, 1982). Toate cercetările privitoare la „nivelul minim de trai" pornesc de la ideea că acesta este relativ, trebuind a fi definit atît in raport cu contextul social-economic mai general al colectivității, cît și cu cel al grupurilor sociale. La nivelul conștiinței comune există o „scală naturală" a nivelului de viață, care permite fiecărei persoane să facă o estimare a nivelului său de viață și care este definită in termenii concreți ai cerințelor economice specifice colectivității, grupului și chiar personale. Această scală are o limită la nivelul „strictul necesar", iar la cealaltă „am tot ceea ce imi trebuie, tot ceea ce îmi doresc". Această scală naturală am pus-o la baza indicatorului *Standardul economic estimat.*

4. *Echilibrul financiar al familiei*. Multe studii ale nivelului de trai și ale comportamentului economic accentuează importanța „echilibrului financiar al familiei". Dezechilibrul financiar se manifestă prin împrumuturi și prin variații importante in cheltuieli în intervalul dintre încasările remunerațiilor. Dezechilibrul financiar indică un dezechilibru între necesități și posibilități, un mod de viață în ansamblul său dezechilibrat. Unii cercetători sugerează faptul că dezechilibrul financiar al familiei poate fi considerat a fi un indicator bun al pauperității relative: mijloace economice sensibil mai reduse decît necesitățile de consum active, exprimate prin cheltuieli. Pentru acest indicator am utilizat următoarea întrebare:

(191). În ultimele luni, cum ați reușit să vă planificați utilizarea chenzinelor?

1. Înainte de chenzină a trebuit să ne împrumutăm.

2. A trebuit să reducem substanțial din cheltuieli, fără însă a ne împrumuta.

3. Uneori ne-a ajuns exact, alteori nu.

4. Ne-a ajuns exact.
5. Ne-a ajuns şi ne-a mai rămas o anumită sumă.

5. *Estimarea raportului venituri/necesităţi.* Acest indicator exprimă o evaluare globală, făcută de fiecare persoană, a veniturilor sale din perspectiva necesităţilor pe care le are.

(90). Remuneraţia obţinută de dv., de familia dv. în raport cu necesităţile.

Evaluarea a fost făcută pe o scală cu 7 valori, de la „foarte scăzut" la „foarte ridicat".

Primii doi indicatori ai standardului economic — veniturile medii ale familiei şi utilarea gospodăriei — sînt strict obiectivi. Ceilalţi trei indicatori evaluează resursele economice prin raportare la necesităţile proprii. După cum se poate observa din tabelul din anexa 4, există corelaţii destul de ridicate între toţi aceşti indicatori, dar în mod special între ultimii trei.

Variaţia standardului economic

Să vedem acum ce contribuţie aduc diferiţii factori care caracterizează poziţia socială la variaţia standardului economic măsurat prin indicatorii expuşi mai sus. Vom începe cu influenţa celor 7 factori cuprinşi în modelul empiric analizat în capitolul precedent (figurile 4.1—4.4).

Analizînd diagramele cauzale ale indicatorilor standardului economic, rezultă o imagine interesantă a sensului şi mărimii influenţei diferiţilor factori ai poziţiei sociale. Să rezumăm pe scurt concluziile cele mai importante.

Venitul, aşa cum era de aşteptat, aduce o contribuţie pozitivă ridicată la toţi indicatorii standardului economic, în condiţiile în care ceilalţi factori — *Nivelul de şcolaritate*, *Vîrsta*, *Numărul de copii* etc. sînt constanţi. Contribuţiile cele mai ridicate sînt aduse la gradul de *Utilare a gospodăriei* şi, de asemenea, la *Standardul economic estimat*. Acest din urmă indicator, prin variantele sale de răspuns, oferă un grad de estimare a nivelului de trai mai independent de nivelul de aspiraţii, introducînd o serie de categorii standardizate : strictul necesar, cheltuieli peste strictul necesar, cheltuieli mai mici (haine mai bune, mobilă mai frumoasă) sau mai mari (casă, maşină, articole de lux, excursii în străinătate). Contribuţia lui scade substanţial spre indicatorii în care nivelul de aspiraţii joacă un rol mai important : *Echilibrul financiar* este în mare măsură determinat de aspiraţiile de consum ; la fel şi *Estimarea raportului venituri/necesităţi*.

Apropierea de sfera serviciilor. La același nivel de venituri, de școlaritate etc. apropierea de sfera serviciilor aduce o contribuție pozitivă semnificativă la toți indicatorii standardului economic. Dacă ținem seama și de distribuția dezechilibrată a subiec-

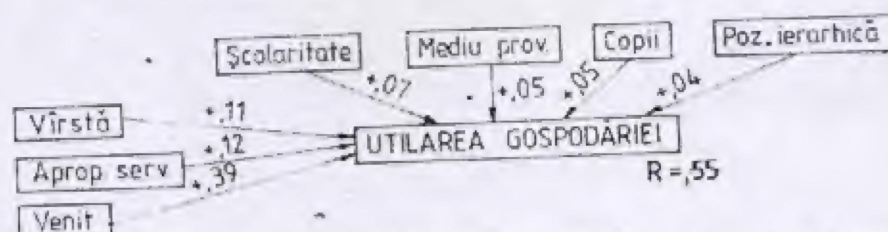

Figura 4.1. — Diagrama cauzală a variabilei *Utilarea gospodăriei*.

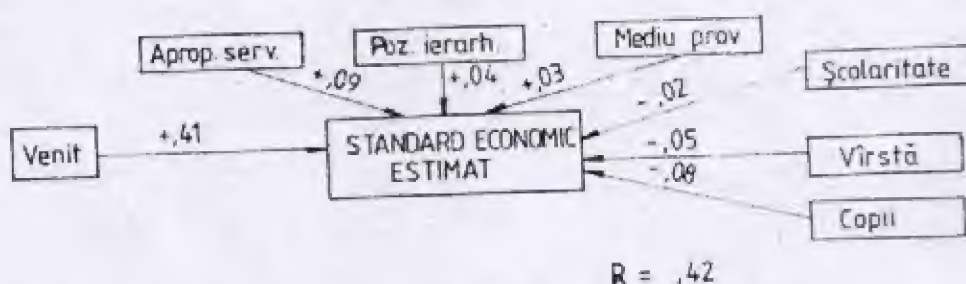

Figura 4.2. — Diagrama cauzală a variabilei *Standardul economic estimat*.

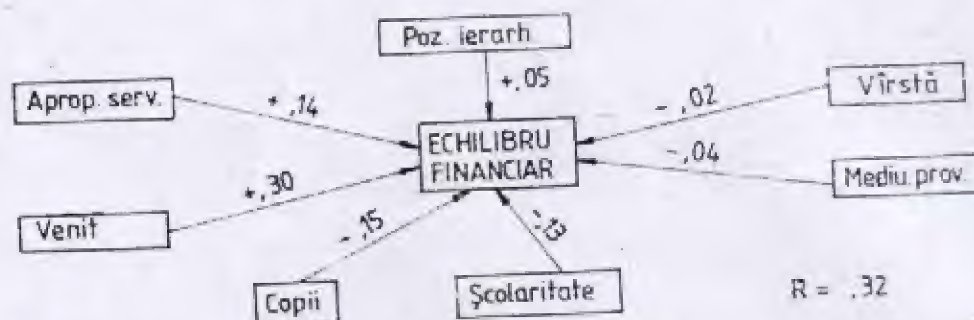

Figura 4.3. — Diagrama cauzală a variabilei *Echilibrul financiar al familiei*.

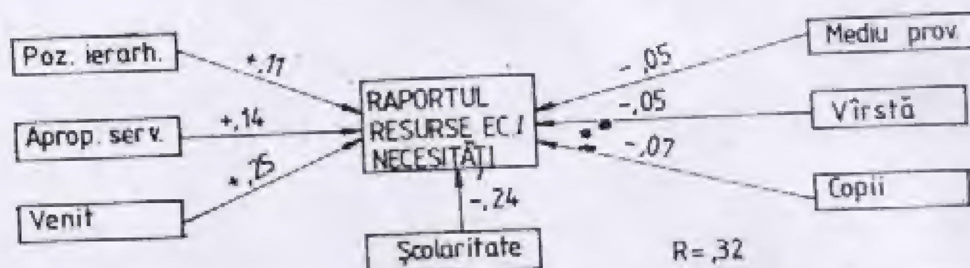

Figura 4.4. — Diagrama cauzală a variabilei *Raportul resurse economice/necesități*.

ților pe această scală (majoritatea au valoarea de scor *1* pe scala „Apropierea de sfera serviciilor"), putem presupune că influența lucrului în sfera serviciilor este mult mai ridicată decît datele noastre o sugerează.

Poziția ierarhică are o influență scăzut pozitivă asupra tuturor indicatorilor.

Mediul social de proveniență contribuie scăzut la variația standardului economic, însă diferențiat: pozitiv la primii indicatori, care au o semnificație mai obiectivă, și negativ la ultimii indicatori, unde nivelul de viață este considerat mai accentuat din punctul de vedere al nivelului de aspirații. Mediul social de proveniență este responsabil de punctul de plecare economic și social-profesional al tînărului (influență pozitivă); el acționează totodată și asupra nivelului de aspirații și, prin acesta, asupra evaluării condițiilor obiective (influență negativă).

Vîrsta: cu excepția *Utilării gospodăriei*, unde influențează pozitiv (cu vîrsta se acumulează bunuri în gospodărie), asupra celorlalți indicatori influențează scăzut negativ.

Nivelul de școlaritate prezintă o influență extrem de interesantă. La același nivel de posibilități economice, vîrstă, număr de copii etc., *Nivelul de școlaritate*, antrenînd o diferențiere a aspirațiilor de consum, influențează moderat pozitiv *Utilarea gospodăriei* (mobilizare mai accentuată a resurselor pentru asigurarea unei gospodării moderne) și negativ ceilalți indicatori. În mod special pentru ultimii indicatori — *Echilibrul financiar* și *Estimarea raportului venituri/necesități* — influența negativă a *Nivelului de școlaritate* este marcată. Creșterea aspirațiilor de consum, în măsura în care resursele sînt aceleași, duce, firește, la dezechilibru financiar și la o evaluare mai scăzută a resurselor.

Am analizat pînă acum influența diferitelor variabile luate în mod izolat și controlînd totodată influența celorlalte. În realitate ele sînt însă combinate, caracterizînd poziții sociale distincte. Pentru colectivitatea noastră, din punctul de vedere al modului de viață și deci al calității vieții, grupările sociale cu profilul cel mai distinct par să fie cele socioprofesionale. Marile grupări socioprofesionale care compun mediul urban al societății noastre (analizat in această lucrare — muncitori, cadre medii, intelectuali, la care am adăugat, pentru a evidenția posibile tendințe particulare, și o categorie, redusă ca pondere, de lucrători din sfera serviciilor) prezintă combinații variate de valori la variabilele contextuale. Efectul asupra calității vieții al combinării acestor variabile — și, probabil, și al altora care nu au fost luate în considerație în cerce-

tarea noastră — este greu de prezis teoretic. El trebuie mai degrabă înregistrat empiric și apoi explicat. Vom continua analiza noastră concentrîndu-ne atenția asupra efectului categoriei socioprofesionale asupra standardului economic.

Putem presupune că *Standardul economic* este determinat de *Categoria socioprofesională* pe două mari circuite :

Veniturile : conform principiului retribuției după cantitatea, calitatea și importanța socială a muncii, ne așteptăm ca resursele economice să varieze în funcție de gradul de complexitate a muncii ; veniturile economice cresc treptat, într-adevăr, de la muncitori spre lucrătorii din sfera serviciilor, cadrele medii și intelectuali.

Nivelul necesităților și al aspirațiilor : atît *Nivelul de școlaritate* (asociat cu complexitatea muncii), cît și modul de viață, asociat cu diferite tipuri de profesii, fac ca, odată cu complexitatea muncii, să crească și nivelul necesităților și al aspirațiilor. Deci influența categoriei socioprofesionale (măsurată pe scala indicată mai sus) este pozitivă pe un circuit și negativă pe un altul (fig. 4.5). Această schemă simplifică foarte mult relația, întrucit pot exista și alte circuite determinative. Totuși cele două circuite indicate în schemă pot fi considerate ca cele mai importante. Ținind seama de complexitatea relației, ne putem aștepta ca indicatorii standardului economic să aibă, în contexte sociale diferite, tipuri diferite de asociere cu categoria socioprofesională. Indicatorii care se referă la standardul economic absolut — *Utilarea gospodăriei* și, în parte, *Standardul economic estimat* —, fiind mai dependenți de venituri și într-o măsură mai mică de nivelul de aspirații, vor tinde să ia

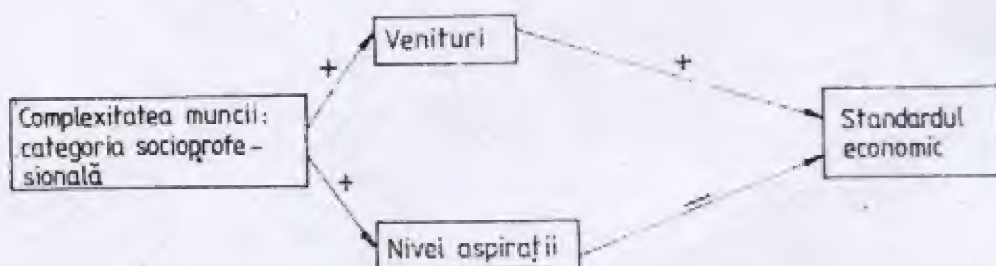

Figura 4.5. — Influența categoriei socioprofesionale asupra standardului economic.

valori mai ridicate pe măsură ce cresc complexitatea și calificarea muncii. Figura 4.6 redă o selecție de bunuri gospodărești posedate de diferitele categorii profesionale. Utilarea gospodăriilor tinde să crească pe măsură ce se trece de la muncitori la cadre medii și intelectuali.

Oarecum aceeași orientare o prezintă și *Standardul economic estimat* (tabel 4.1). Pentru simplificare am stabilit trei mari niveluri ale standardului economic: *strictul necesar* (veniturile totale ale familiei „ajung doar pentru strictul necesar"), *standard mode-*

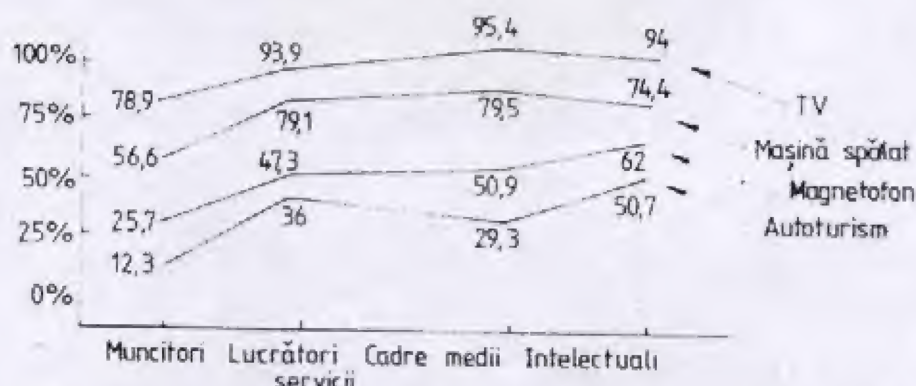

Figura 4.6. — Proporția familiilor din diferite categorii socio-profesionale care posedă o selecție de bunuri importante pentru caracterizarea standardului economic.

rat („reușim să facem unele cheltuieli peste strictul necesar"); *standard ridicat* („reușim să facem și cumpărături mai mici și mai mari"), ultimele două avînd cîte două subcategorii — *dezechilibrat* (realizarea respectivului standard economic „cu multe privațiuni" — con-

Tabel 4.1

Nivelurile standardului economic estimat pe categorii socioprofesionale

Nivelurile standardului economic	Muncitori %	Lucrători servicii %	Cadre medii %	Intelectuali %
Strictul necesar (1)*	26,6	12,1	19,5	13,2
Standard moderat dezechilibrat (2)	29,9	25,0	30,00	20,2
Standard moderat echilibrat (3+4)	26,7	32,3	26,7	27,8
Standard ridicat dezechilibrat (5)	5,8	9,7	12,9	23,9
Standard ridicat echilibrat (6+7)	10,9	21,0	10,8	14,9
Indicator mediu ** (scala 1—7)	2,71	3,50	2,97	3,56

* În paranteze este indicat numărul variantei de răspuns a întrebării (178) corespunzătoare fiecărei categorii.

** Pentru indicatorii medii (ultimul rînd din tabel) diferențele mai mari de ,26 sînt semnificative statistic.

sumul în unele sfere se face prin restrîngerea consumului în alte sfere) și *echilibrat* („fără privațiuni, putîndu-se realiza chiar și unele economii"). După cum se poate observa, intelectualii, datorită veniturilor mai ridicate asociate cu gradul înalt de complexitate a muncii lor*, și lucrătorii din sfera serviciilor, datorită — probabil — unor resurse economice suplimentare, prezintă un standard economic semnificativ mai ridicat decît cadrele medii, iar acestea un standard mai ridicat decît muncitorii.

Să notăm, de asemenea, că în fiecare categorie socioprofesională sînt reprezentate *toate* nivelurile standardului economic. Tabelul prilejuiește încă o observație cu privire la dinamica consumului. Standardul „ridicat dezechilibrat" are o distribuție cu totul diferită de a celorlalte, la care diferențele dintre categoriile socioprofesionale nu sînt foarte pronunțate. La acest nivel se plasează aproape un sfert dintre intelectuali, procentul scăzînd rapid spre muncitori. Persoanele situate aici se caracterizează prin faptul că aspiră spre un standard economic ridicat, în conformitate cu posibilitățile de vîrf ale societății moderne, dar reușesc să realizeze aceste aspirații cu prețul privațiunilor, al sacrificiilor în alte sfere ale consumului. Dinamica consumului nu pare a fi deci liniară. Nu se trece la un nou nivel de consum *doar* după ce nivelul anterior a fost și este satisfăcut în linii generale, ci noul nivel de consum poate să se realizeze pe baza restrîngerii substanțiale a nivelurilor de consum inferioare, mai elementare. Evoluția nivelului de trai nu se caracterizează deci printr-o *cumulare liniară* a consumului, ci prin restructurări ale acestuia. Trecerea la un nou nivel de consum este însoțită de o reconsiderare a consumului la nivelurile inferioare, uneori realizîndu-se în mod forțat, prin reducerea acestuia. Intelectualii, datorită forțelor care acționează la nivelul acestei categorii socioprofesionale în sensul creșterii aspirațiilor, sînt supuși unor presiuni mai mari din partea noilor necesități, fapt care le dezechilibrează bugetul, forțînd o reconsiderare a tuturor tipurilor de consum, inducînd restrîngeri într-o serie de domenii mai elementare ale consumului.

Ultimii doi indicatori ai standardului economic — *Echilibrul financiar al familiei* și *Estimarea raportului venituri/necesități* — fiind determinați nu numai de venituri, ci, într-o măsură ridicată, și de nivelul de aspirații, vor avea o tendință relativ distinctă. În

---

* Diferențele economice dintre categorii sînt accentuate de încă o particularitate. În familiile de intelectuali se găsește un număr proporțional mai mare de soții care lucrează, față de familiile de muncitori, contribuind astfel la creșterea diferențelor veniturilor pe familie.

ceea ce privește ultima categorie de indicatori ai standardului economic, ne putem aștepta la trei mari tipuri de situații în ceea ce privește asocierea lor cu categoria socioprofesională :

1. *standard economic egal* : plusul de resurse economice datorat creșterii în complexitate a muncii este echivalent cu plusul în aspirații și necesități ;

2. *standardul economic crește odată cu complexitatea muncii* : resursele economice, ca rezultat al politicii de stimulare materială mai accentuată a muncilor cu grad mai ridicat de complexitate și, prin urmare, mai importante social, cresc mai rapid decît nivelul de aspirații ;

3. *standardul economic este invers proporțional cu gradul de complexitate a muncii* : creșterea resurselor economice este mai lentă decît creșterea necesităților și a aspirațiilor. Are loc deci un fenomen de *răsturnare subiectivă* : condiții economice obiective mai bune asociate cu un nivel de aspirații mult mai ridicat produc un standard economic mai scăzut.

Aceste trei posibilități structurale ale dinamicii diferențiate a condițiilor și a nivelului de aspirații și necesități (criteriile de evaluare) au o valabilitate mai generală. Ele apar, după cum se va vedea în capitolul următor, și în cazul indicatorilor de calitate a vieții.

Echilibrul financiar al familiei nu prezintă diferențe semnificative la categoriile socioprofesionale, cu excepția lucrătorilor din sfera serviciilor care prezintă un grad semnificativ mai ridicat de echilibru financiar. La nivelul acestui indicator, începe deja să se facă simțită cu claritate răsturnarea subiectivă de care vorbeam mai înainte. Deși intelectualii au venituri mai ridicate decît celelalte categorii socioprofesionale, gradul de echilibru financiar în familiile lor este diferit de al celorlalte categorii.

Ultimul indicator al standardului economic —estimarea raportului venituri/necesități —, fiind puternic influențat de nivelul de necesități și aspirații, prezintă o imagine foarte clară a răsturnării subiective: condiții economice obiective mai bune sînt asociate cu un standard de viață inferior datorită creșterii mai accentuate a nivelului de necesități și aspirații. Figura 4.7 redă variația pe categorii socioprofesionale a unui indicator strict obiectiv al condițiilor economice — *venitul economic al familiei* — și a indicatorului evaluativ — *estimarea raportului venituri/necesități* (90). Datele cercetării noastre sugerează, deci, că, pentru colectivitatea cercetată de noi, în momentul în care cercetarea a fost întreprinsă, cea de-a treia posibilitate (răsturnarea subiectivă datorată unei

dinamici mai accentuate a nivelului de necesități și aspirații decît a condițiilor obiective) este valabilă.

Analiza din acest capitol aduce o confirmare majoră a ipotezei generale a lucrării noastre. Și anume, există două surse struc-

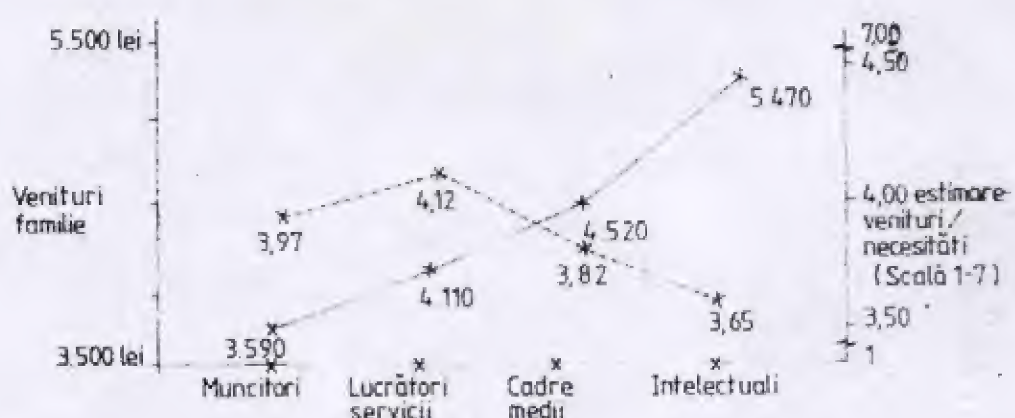

Figura 4.7. — *Veniturile economice pe familie* (———) și *Estimarea raportului venituri/necesități* (— — — — — —) la diferite categorii socioprofesionale.

turale ale calității vieții : condițiile obiective și sistemul de necesități și aspirații. Calitatea vieții economice nu poate fi dedusă exclusiv din condițiile economice obiective, mai precis din calitatea resurselor economice disponibile. Este necesar ca resursele economice să fie raportate la modul de viață al oamenilor, la sistemul de necesități și aspirații al acestora. Sistemul de necesități și aspirații nu trebuie interpretat însă ca o caracteristică strict subiectivă. El este determinat în mod necesar de condițiile obiective ale vieții și poate fi prezis pornind de la acestea. Indicatorii calității vieții economice, ai standardului economic trebuie, deci, în mod obligatoriu, să nu se reducă la simpla estimare a condițiilor economice obiective, ci să exprime raportarea acestora la sistemul de necesități și aspirații. Din acest motiv am utilizat un set mai larg de indicatori ai standardului economic. Ei iau în considerare nu numai baza economică obiectivă a vieții, dar și evaluarea acestei baze din perspectiva sistemului de necesități și aspirații al persoanelor în cauză. Această analiză ne-a prilejuit evidențierea unui fenomen extrem de important pentru înțelegerea dinamicii calității vieții și pe care l-am numit *răsturnarea subiectivă*. Fenomenul răsturnării subiective este următorul : *creșterea condițiilor obiective poate fi asociată cu o scădere a calității vieții DACĂ creșterea nivelului de necesități și aspirații a fost mai accentuată decît cea a condițiilor obiective.*

CAPITOLUL 5

INDICATORII CALITĂŢII VIEŢII UTILIZAŢI ÎN CERCETARE

Sistemul de indicatori

În capitolul 1 au fost analizate pe larg dificultăţile de construire a indicatorilor calităţii vieţii. Ideea de la care am pornit a fost una negativă : în stadiul actual al cunoaşterii nu este posibilă realizarea unui *indicator unic* al calităţii vieţii. Am recurs, din această cauză, la un *pachet de indicatori* ai calităţii vieţii, fiecare dintre aceştia surprinzînd obiectul de măsurat dintr-o perspectivă proprie. În total am utilizat patru *indicatori globali* ai calităţii vieţii şi mai mulţi *indicatori parţiali*, referitori la calitatea diferitelor sfere, domenii ale vieţii.

1. **Satisfacţia vieţii** (SV). Dacă vrei să determini calitatea vieţii, nota sociologul norvegian Johan Galtung, priveşte cît de zîmbitoare sînt feţele oamenilor de pe stradă. Zîmbetul de pe faţa oamenilor reprezintă, desigur, un indice al calităţii vieţii. El este expresia evaluării globale a calităţii vieţii, *concluzia trăită* a acestei evaluări. Şi noi am recurs la un indicator care se referă la „concluzia trăită" a evaluării calităţii vieţii de către fiecare, al cărui punct de plecare nu a fost însă zîmbetul de pe faţa trecătorilor, ci *starea lor de satisfacţie,* aşa cum fiecare o estimează şi o poate comunica cercetătorului prin intermediul unui chestionar.

În literatura sociologică sînt utilizaţi de mai mult timp indicatorii de satisfacţie pentru a determina efectul uman al diferitelor condiţii de viaţă. Modalităţile de construire a indicatorilor de satisfacţie sînt foarte variate : începînd cu tehnicile cele mai simple — o singură întrebare referitoare la starea globală de satisfacţie a vieţii (sau o asemenea intrebare pusă de două ori in cursul interviului) şi sfîrşind cu indicatori complecşi, ca şi cei utilizaţi în cercetarea noastră.

Indicatorul nostru de satisfacţie a vieţii reprezintă *media artimetică* a doi indicatori complementari de satisfacţie* :

a. *indicatorul de satisfacţie nespecificată a vieţii*, compus din trei itemi referitori toţi la viaţa în general, fără vreo specificare referitoare la o anumită componentă sau alta a ei :

(138) „Gîndiţi-vă la modul în care s-a scurs viaţa dv. *în ultimul timp* : cum aţi aprecia gradul de satisfacţie, de fericire ?"

(143) „Frecvenţa momentelor de bucurie, adîncă satisfacţie din viaţa dv".

(144) „Frecvenţa momentelor de insatisfacţie, nefericire".

b. *indicatorul de satisfacţie specificată a vieţii*, compus din patru itemi referitori la gradul de satisfacţie cu marile domenii componente ale vieţii :

(139) Munca ;

(140) Modul de petrecere a timpului liber ;

(141) Propria persoană ;

(142) Viaţa de familie.

Gradul de satisfacţie a fost măsurat pe o scală cu 7 valori, de la *1*, „foarte puţin", pînă la *7*, „foarte mult".

Indicatorul de satisfacţie a vieţii astfel obţinut prezintă un grad înalt de consistenţă internă. Problema consistenţei indicatorilor fiind o chestiune mai tehnică, nu vom insista în această lucrare asupra ei.

2. **Calitatea percepută a vieţii** (CPV). Indicatorul calităţii percepute a vieţii este rezultatul agregării estimării calităţii a 73 de componente ale situaţiei de viaţă. În construirea acestui indicator am pornit de la ideea că pentru a obţine o imagine generală asupra calităţii vieţii unei persoane este nevoie să se ia în considerare toate componentele importante ale vieţii. În consecinţă, am alcătuit o listă de 73 de componente ale situaţiei de viaţă, grupate în 13 mari dimensiuni sau domenii ale vieţii. Am căutat să realizăm o listă cît mai completă în care să fie incluse elementele distincte care compun situaţia de viaţă a unei persoane. Lista celor 73 de componente, grupate pe dimensiuni, este următoarea :

1. *Propria persoană* :

(51) Sănătatea proprie.

(54) Capacitatea de a te bucura de viaţă, de a găsi surse de satisfacţie.

---

* Această structură a fost împrumutată dintr-o cercetare asupra calităţii condiţiilor de muncă realizată de Institutul de cercetări sociale, Ann Arbor, Michigan (R. Quinn, T. Mangione, 1973).

(56) Capacitatea de a stabili relații cu ceilalți.
(57) Capacitatea de a rezolva diferite probleme de viață.
(52) Capacitatea de a munci.
(53) Ceea ce s-a realizat în viață pînă în prezent.
(108) Nivelul cultural.

2. *Familia* :

(43) Sănătatea membrilor familiei.
(48) Relațiile cu soțul (soția).
(47) Modul în care copiii dv. sînt în prezent.
(45) Relațiile cu părinții.
(46) Relațiile cu socrii.
(44) Organizarea timpului liber în cadrul familiei.
(49) Activitățile pe care trebuie să le faceți în cadrul menajului.
(50) Modul în care familia cade de acord asupra împărțirii bugetului.

3. *Habitatul* :

(24) Locuința dv.
(109) Frumusețea mediului înconjurător.
(25) Cartierul în care locuiți.
(26) Orașul (comuna) în care locuiți.
(27) Vecinii dv.
(29) Spațiile verzi din apropiere.
(86) Calitatea mediului natural : peisaj, aer, apă etc.
(33) Calitatea lucrurilor pe care le aveți (aparate, mobilă, locuință).

4. *Muncă* :

(36) Profesia pe care o practicați.
(37) Munca concretă, de zi cu zi.
(38) Organizarea muncii în unitatea în care lucrați.
(39) Colegii de muncă.
(40) Șeful dv. direct.
(41) Promovarea dv. în muncă de pînă acum.
(42) Perspectivele dv. de promovare în viitor.

5. *Timpul liber* :

(107) Timpul liber de care dispuneți pentru a face ceea ce vă place mai mult.

(58) Modul în care vă petreceți timpul liber.

(59) Posibilitățile pe care le aveți de a participa la spectacole (teatre, concerte, cinematografe, meciuri etc.).

(60) Calitatea diferitelor mijloace de informare și divertisment : radio, TV, cinematograf etc.

(96) Posibilitățile de a face sport, mișcare, dacă ați dori.
(110) Cît de plăcut este timpul liber petrecut cu prietenii.
6. *Posibilitățile de dezvoltare personală* :
(93) Posibilitățile oferite de viața dv. de a vă dezvolta capacitățile, cunoștințele.
(94) Posibilitățile de a vă valorifica la maximum capacitățile și talentele dv.
(95) Posibilitățile de a face lucruri utile pentru alții.
(88) Accesibilitatea pentru dv. și copiii dv. a formelor de învățămînt dorite.
(106) Posibilitatea de a obține un loc de muncă pe măsura intereselor și a capacității dv.
7. *Tonusul vieții* :
(97) Cît de interesantă este viața dv. de zi cu zi.
(98) Cîtă veselie există în viața dv. de zi cu zi.
8. *Mediul uman* :
(99) Oamenii din jur sînt binevoitori, gata să ajute.
(100) Sînt deschiși și sinceri.
(101) Caută să-și facă datoria cu responsabilitate.
(102) Cît de încredere sînt oamenii de care depindeți.
(103) Respectul și stima pe care ceilalți v-o acordă.
(116) Vă place modul în care tinerii gîndesc și acționează?
(117) Dar cel al maturilor?
9. *Resursele economice* :
(90) Remunerația obținută de dv., de familia dv. în raport cu necesitățile.
10. *Mediul social* :
(91) Calitatea organizării vieții sociale din jur.
(104) Corectitudinea, echitatea cu care se rezolvă problemele în mediul dv. de viață.
(105) Siguranța în a păstra, dacă doriți, locul dv. de muncă.
(87) Securitatea dv. de acasă, de pe stradă etc.
(92) Funcționarea instituțiilor care asigură aplicarea legilor.
(111) Măsura în care drepturile dv. sînt respectate.
11. *Serviciile economice* :
(28) Mijloacele de transport.
(30) Aprovizionarea cu alimente.
(31) Aprovizionarea cu bunuri nealimentare.
(32) Calitatea bunurilor pe care le puteți cumpăra în magazine.
(34) Serviciile disponibile pentru repararea diferitelor bunuri din gospodăria dv.

12. *Servicii sociale* :

(35) Asistența medicală primită.

(77) Administrarea și gospodărirea localității în care trăiți.

(80) Modul în care diferite instituții rezolvă problemele pe care le aveți.

(89) Calitatea sistemului de învățămînt (cît de bine formează și dezvoltă intelectual, moral).

13. *Participare* :

(55) Posibilitățile de a schimba lucrurile din jurul dv. care nu vă plac.

(78) Informația pe care o primiți despre ceea ce se întîmplă important în țară.

(79) Informația despre ceea ce se întîmplă în lume.

(112) Măsura în care aveți posibilitatea de a participa efectiv la conducerea unității în care lucrați.

(113) Dar a localității în care trăiți?

(114) Posibilitatea de a avea un cuvînt de spus în conducerea societății.

(115) În general, măsura în care părerea dv. este luată în considerare cu diferite prilejuri.

După cum se poate observa, am introdus în această listă o gamă foarte largă de elemente ale stării vieții, referitoare atît la resursele de diferite tipuri (economice, cultural-educative, sociale), la condițiile și cadrele vieții, cît și la diferitele activități care compun viața fiecăruia. Desigur, nu a fost posibil să se formuleze elemente complet distincte unele de celelalte. Există în mod inevitabil unele suprapuneri parțiale.

Estimarea calității acestor componente a fost realizată pe o scală cu 7 valori (*1*, foarte scăzut, foarte puțin, în foarte mică măsură, foarte proastă și *7*, foarte ridicat, foarte mult, excelent).

Indicatorul calității percepute a vieții a fost realizat pe baza mediei aritmetice a celor 73 de componente ale vieții. Analiza factorială susține validarea unui asemenea indicator. Prin analiza unei selecții de 56 de componente din cele 73 (aceasta era capacitatea de prelucrare a calculatorului) s-a obținut un *factor general* cu valoare proprie foarte mare (14,4) și cu ponderi relativ ridicate și echilibrate în toate componentele. Acest factor general ne indică prezența unei relativ mari unități a calității percepute a vieții. Am utilizat pentru realizarea indicatorului calității percepute a vieții simpla medie aritmetică și nu tehnici mai complexe care pornesc de la ponderea contribuției diferitelor componente. Unele analize tind să sugereze

că, pe de o parte, și aceste tehnici sînt vulnerabile teoretic și metodologic, iar pe de altă parte, că ele nu par a fi mai eficace decît simpla medie aritmetică (R. Quinn, T. Mangione, 1973).

Notă metodologică. În legătură cu semnificația acestor date este necesar să facem unele precizări. Mulți sociologi încearcă să introducă,. prin scalele utilizate, o distincție netă între *estimarea stării* unei caracteristici oarecare și estimarea *gradului de satisfacție* a subiectului chestionat față de această stare. În funcție de scala utilizată se pot obține deci *indicatori de stare și indicatori de satisfacție.* De exemplu, putem să solicităm estimarea măsurii în care în întreprinderea în care lucrează subiectul există posibilități pentru el și pentru colegii săi să participe efectiv la conducerea unității. Cu o asemenea scală putem afla deci informații despre *starea* mecanismelor de conducere ale întreprinderii – cît de largi sînt posibilitățile de participare la conducere –, dar nu și despre cît de satisfăcuți sînt subiecții în cauză de aceste posibilități. Pentru a obține o estimare a gradului de satisfacție este necesar să utilizăm o scală de satisfacție. Distincția este necesară pentru că o persoană oarecare poate să fie absolut indiferentă față de posibilitățile de participare la conducerea unității (nu o interesează acest lucru) sau chiar poate considera că este preferabil, dintr-un motiv sau altul, ca întreprinderea să nu fie condusă într-o manieră democratică. Într-un alt studiu (C. Zamfir, 1976) s-a argumentat că, în cazul datelor obținute de la „observatori naturali" (prin chestionarea membrilor colectivității), principial nu se poate realiza, în cele mai multe cazuri, scale absolut independente de *stare* și de *satisfacție.* În foarte multe cazuri observatorul natural nu lucrează cu metrici distincte de estimare a stării și a satisfacției, ci cu o metrică combinată. În cazul exemplului de mai sus, persoanele chestionate nu au în minte o tipologie a mecanismelor de conducere democratică și a gradelor lor. Ele estimează posibilitățile de participare la conducere în funcție de aspirațiile lor (de criteriile lor de evaluare). De aceea, ceea ce pentru o persoană poate fi „destul de mult" (pentru că nu consideră că ar trebui mai mult), pentru o alta va fi „foarte puțin", „într-o măsură foarte scăzută" (pentru că dorește ca aceste posibilități să fie mai largi). În acest caz starea unei componente este raportată mereu la standarde valorice. În raport cu acestea sînt estimate gradul, frecvența, intensitatea unei caracteristici sau a alteia. Indicatorul obținut nu poate fi considerat a fi deci un indicator pur de stare, întrucît în estimarea stării sînt cuprinse, drept cadru de referință, criteriile proprii de evaluare. Ei nu sînt însă nici indicatori de satisfacție. Uneori scalele de estimare a stării și satisfacției pot coincide în foarte mare măsură. De exemplu, este greu să se dis-

tingă starea administrării localității în care trăiește subiectul (bună/proastă, eficientă/ineficientă) de gradul de satisfacție față de aceasta (sînt sau nu satisfăcut de modul în care este administrată localitatea). Aici este clar că, practic, scalele coincid. Din acest motiv, pentru a desemna semnificația acestor indicatori, am optat pentru termenul de „calitate percepută a...". El ne indică estimarea dată de populația investigată calității unei componente sau a alteia a vieții, estimarea stării acesteia fiind combinată cu satisfacția față de ea.

Dacă media celor 73 de componente ale vieții a constituit *indicatorul general al calității percepute a vieții*, mediile itemilor care compun cele 13 dimensiuni sau domenii ale vieții — *Propria persoană, Familia, Habitatul, Munca, Timpul liber, Posibilitățile de dezvoltare personală, Tonusul vieții, Mediul uman, Resursele economice, Mediul social, Serviciile economice, Serviciile sociale* și *Participarea* — au constituit *indicatorii parțiali ai calității percepute a vieții.*

3. **Perceperea schimbării.** Calitatea vieții nu este afectată numai de *starea prezentă* a vieții, ci și de dinamica în timp a acesteia. Simplul fapt că starea actuală a vieții este mai bună sau mai proastă decît în trecut este de natură a influența calitatea globală a vieții. O atitudine optimistă față de sensul schimbărilor petrecute în timp — estimarea că în ultima vreme au avut loc schimbări pozitive care vor continua, cu o mare probabilitate, și în viitor — ne putem aștepta să contribuie pozitiv la calitatea vieții. Și, dimpotrivă, o atitudine pesimistă — estimarea că starea vieții s-a degradat în ultimul timp și va continua să se degradeze, probabil, și în viitor — va aduce o contribuție negativă. Dacă am considera două persoane care, *în prezent*, beneficiază de absolut aceleași condiții de viață, au deci aceeași stare a vieții și același nivel de aspirații, una însă optimistă, iar cealaltă pesimistă în raport cu schimbările aduse de scurgerea timpului, ne putem aștepta ca prima să aibă un nivel global al calității vieții mai ridicat decît cea de-a doua.

După cum se poate observa, aici este luat în considerație aspectul subiectiv, iar nu cel obiectiv. Sensul obiectiv al schimbărilor este, evident, foarte important. Dar el nu influențează direct estimarea calității vieții actuale, ci prin intermediul estimării subiective. Din acest motiv, putem face abstracție de schimbările care au avut loc *efectiv* în timp (deși acest aspect este în ultimă instanță determinant) și să luăm în considerație direct conștiința *semnificației scurgerii timpului, perceperea schimbării.*

Pentru a estima perceperea schimbării, conștiința semnificației umane a curgerii timpului, am utilizat o baterie de 8 itemi

polarizați, referitori la următoarele caracteristici ale vieții membrilor colectivității noastre :

(61/69) O lume mai amenințată de război/ O lume mai sigură, mai pașnică.

(65/73) Mediu mai poluat/Mediu mai curat.

(63/71) Profesii mai monotone/Profesii mai interesante.

(62/70) Inegalități economice mai accentuate/Egalitate economică mai mare între oameni.

(66/74) Control mai scăzut al fiecăruia asupra treburilor publice/ Control mai mare.

(68/76) Organizare socială mai ineficientă, mai birocratică/ Organizare socială mai rațională, mai eficientă.

(64/72) Incorectitudine mai mare în raporturile dintre oameni/ Corectitudine mai mare.

(67/75) Oameni mai nefericiți/Oameni mai fericiți.

Persoanele incluse în cercetare au fost solicitate să estimeze în ce direcție vor evolua aceste caracteristici importante pentru calitatea vieții în următorii 10 ani în raport cu situația prezentă (*Perceperea viitorului*) și la ce nivel se aflau ele acum 10 ani în raport cu prezentul (*Perceperea trecutului*). Dacă ținem seama că cercetarea a avut loc în 1980, cele două orizonturi temporale sînt 1990 și 1970. Estimările au fost făcute pe o scală cu 5 valori, avînd următoarea semnificație : *1*, o stare sensibil apropiată de caracteristica din stînga tabelului ; *5*, o stare sensibil mai apropiată de caracteristica din dreapta ; *2* și *4*, ușoare tendințe spre caracteristica din stînga și, respectiv, spre cea din dreapta ; *3*, nici o diferență sensibilă.

Media celor 8 estimări a reprezentat indicatorul *Perceperii viitorului* și, respectiv, indicatorul *Perceperii trecutului*. Analiza factorială susține construcția unor asemenea indicatori. În ceea ce privește indicatorul *Perceperii viitorului* există un factor principal cu o valoare proprie de 3,02, cu ponderi ridicate în toți itemii. Acest factor scoate în evidență existența unei *atitudini generale de optimism/pesimism* asupra viitorului care se proiectează asupra tuturor estimărilor particulare. De asemenea, în cazul perceperii trecutului, există un factor principal cu o valoare proprie de 2,69. Mediile aritmetice vor aproxima deci atît nivelul de optimism/pesimism privitor la cele 8 caracteristici importante ale stării lumii, cît și această atitudine generală de optimism/pesimism.

4. **Integrare/alienare psihologică.** Una dintre temele sociologico-filozofice cele mai viabile și influente, lansată în sociologie de Marx, este cea a alienării. El a formulat o teorie complexă a mecanismului care produce unul dintre cele mai ciudate sentimente pe

care omul le poate trăi, și anume că nu se recunoaște pe el însuși în lumea sa, că se simte singur într-o lume care, deși produsă de el, îi este ostilă, dincolo de limitele propriului său control, neinteligibilă chiar : mecanismul proprietății private și al exploatării muncii. Înstrăinarea muncii reprezintă însă doar declanșatorul unei deformări a tuturor relațiilor omului cu lumea sa. Iată cum definea Marx înstrăinarea în acest sens general : „Înstrăinarea se manifestă atît în faptul că mijlocul *meu* de subzistență aparține *altuia*, că obiectul dorinței *mele* se află în posesia *altuia* și mi-e inaccesibil, cît și în faptul că fiecare lucru este *altul* decît el însuși, că activitatea mea este *altceva* și că, în sfîrșit — ceea ce este valabil și pentru capitalist — totul se află în stăpînirea unei puteri *neumane*" (K. Marx, Fr. Engels, 1968, p. 594). Sintetic definită, deci, înstrăinarea reprezintă un raport al omului cu lumea sa. Omul se poate simți alienat, înstrăinat fără să știe neapărat care sînt sursele acestei alienări. Discuțiile care au avut loc în ultimele decenii în literatura marxistă și nemarxistă au dus tocmai la o asemenea înțelegere mai generală a alienării. Ea reprezintă în societatea actuală unul dintre efectele cele mai clare ale deficiențelor organizării sociale bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. Numeroase studii au sugerat ideea că alienarea continuă să existe, chiar dacă în forme atenuate și parțial cu alte cauze, și în societatea socialistă (D. Lepădatu, 1980). Una dintre aceste surse ar putea fi, de exemplu, dificultățile de a controla complexitatea. Oamenii au creat un sistem social extrem de complex, într-o perioadă scurtă de timp, care a scăpat parțial controlului lor. Rezultatele activității umane, în aceste condiții, pot fi uneori „străine", chiar ostile, cel care le-a produs nemairecunoscîndu-se în ele. Este deci necesar să distingem între mecanismul social al alienării (în primul rînd sistemul proprietății private asupra mijloacelor de producție) și starea subiectivă, psihologică de alienare, care reprezintă o atitudine difuză a omului față de viața sa. Starea subiectivă de alienare este expresia atît a unor dificultăți obiective, sociale, ca acelea discutate mai sus, cît și a unor dificultăți personale de integrare și adaptare. Seeman (M. Seeman, 1959) a încercat să dea o definiție operațională alienării subiective, psihologice. El a desprins 5 dimensiuni principale : 1) *lipsă de putere, de control* asupra evenimentelor ; 2) *lipsă de sens* — confuzie în ceea ce privește sensul vieții, asupra a ceea ce omul trebuie să facă în viață ; 3) *anomie* — neputința de a determina cu claritate ceea ce este bine și ceea ce este rău, drept și nedrept, confuzia normelor, într-un cuvînt : 4) *izolare socială* — alienare de ceilalți, însingurare, neapartenență subiectivă la grupul social, la colec-

tivitatea din care persoana în cauză face parte și 5) *înstrăinarea de sine* — sentimentul că ceea ce fiecare face nu exprimă propriile sale aspirații și nevoi, logica sa proprie, ci ceva străin. Pe baza unei asemenea definiri operaționale a înstrăinării, în sociologie s-au făcut mai multe tentative de a construi scale de alienare. După cum se vede, această definire se plasează la nivelul individual, iar nu social. Ea descrie în mod sistematic atitudinea individuală alienată față de lume, fără a considera sursele și mecanismele ei sociale.

Una dintre ipotezele cercetării noastre este că alienarea psihologică, subiectivă reprezintă o componentă importantă a vieții personale. Prezența sau absența sa are o influență semnificativă asupra întregii vieți, asupra calității vieții. În concepția noastră, alienarea este o atitudine subiectivă, globală, difuză, nespecifică a persoanei față de viața sa, o „concluzie" generală derivată din întreaga experiență de viață, prelucrată din perspectiva proprie, un fel de „filozofie practică a vieții". Ea nu este neapărat legată de vreo experiență anume de viață și nici de vreo sferă anume a acesteia, ci reprezintă un „distilat" spontan, difuz al experienței. Sursele ei pot fi multiple într-o societate socialistă: începînd cu rămășițele în conștiință, dar și în comportamentul celorlalți oameni, ale mentalităților și deprinderilor vechii societăți, continuind cu premisele obiective structurale — menținerea sistemului producției de mărfuri și a unui anumit grad de inegalitate socială — și sfîrșind cu dificultățile specifice primelor faze de dezvoltare și construcție a unui nou tip de societate, cu fluctuațiile externe și interne inevitabile unui proces de o asemenea amploare. Făcînd abstracție de sursele sale, obiective și subiective, structurale sau conjuncturale, ceea ce ne interesează în această analiză este existența, la nivel subiectiv, psihologic, a trăirii acestei stări. Opusul alienării este *integrarea psihologică*: sentimentul că mediul social în care fiecare trăiește este fundamental favorabil, uman, conform propriilor aspirații, că se află sub controlul personal; tot ceea ce se întîmplă în viață are un sens clar și totodată favorabil pentru individ. Este o stare de plinătate, de identificare a omului cu lumea sa, considerarea lumii ca fiind o lume a omului.

În fine, este nevoie de încă o precizare. Alienarea poate fi un sentiment difuz, o stare latentă omogenă care se proiectează asupra tuturor experiențelor de viață și care caracterizează persoanele neintegrate, marginale, sau o stare diferențiată, concluzie rațională a multiple experiențe de viață, distincte între ele. În acest din urmă caz, alienarea într-o sferă poate coexista cu lipsa de alienare, cu integrarea în alte sfere.

Instrumentul de determinare a alienării utilizat în această lucrare a fost construit pornind de la unele sugestii din literatura de specialitate (D.G. Dean, 1961 ; A. Tannenbaum, 1974), cît și de la unele rezultate obținute de noi în cercetări empirice anterioare. Ceea ce am dorit să surprindem este „filozofia de viață" care exprimă integrarea/alienarea. Următoarele dimensiuni au fost luate în considerație :

1. Izolare/comuniune umană. Relațiile interpersonale sînt esențiale pentru echilibrul personal și cel colectiv. Încrederea reciprocă, interesul și suportul mutual reprezintă condiții esențiale, universale ale unei colectivități integrate, ale unei vieți individuale sigure și lipsite de tensiuni. Lipsa acestei condiții generează un gen de alienare umană interpersonală specifică. Următorii itemi au fost utilizați pentru a surprinde această dimensiune :

(220) În general oamenii se preocupă numai de propriile lor interese/Sînt mulți care se gîndesc și la ceilalți, nu numai la ei.

(221) În general nu poți avea incredere în ceilalți/În general poți avea încredere în ceilalți.

(222) Cînd apare o nedreptate, oamenii preferă să nu se amestece/Cînd apare o nedreptate, se găsesc destui care să lupte împotriva ei.

2. Controlul/lipsa de control asupra propriei vieți. Pentru echilibrul în viață este necesară existența posibilității de a planifica propria viață și de a realiza obiectivele fixate. Lipsa de control, dificultatea de a fi sigur că vei putea realiza ceea ce dorești în viață, dimpotrivă, este un puternic indiciu al alienării.

(227) Adesea nu pot realiza ceea ce doresc pentru că evenimentele îmi sînt potrivnice/În general, cînd îmi propun un lucru reușesc să-l realizez.

3. Înțelegere/lipsă de înțelegere. Pentru a controla și planifica viața individuală și colectivă este necesară înțelegerea logicii ei, a mecanismelor și legilor care o guvernează. Lipsa de înțelegere, caracterul confuz al evenimentelor, lipsa lor de legătură și impredictibilitatea reprezintă componente importante ale alienării.

(228) Viața este atît de complicată, încît nu poți să-i înțelegi logica/Dacă faci un efort, poți înțelege de ce lucrurile se petrec așa cum se petrec.

4. Control/lipsă de control asupra evenimentelor sociale, asupra vieții colective. Fiecare depinde prin mii de fire de ceilalți oameni, de procesele sociale mai generale. Controlul asupra acestora reprezintă o componentă esențială a controlului asupra propriei vieți.

7 — c. 625

(224) Din experiență, oamenii nu pot fi schimbați/Oamenii pot fi schimbați cu răbdare și cu tact.

(230) În general, oamenii nu pot schimba nimic din cursul evenimentelor/Omul poate contribui la schimbarea societății, să o facă mai bună.

(222) Experiența arată că nu este bine să ridici unele probleme, datorită consecințelor neplăcute/Cei care pun deschis problemele și luptă pentru soluționarea lor reușesc pînă la urmă.

5. *Sensul/lipsa de sens a muncii.* Munca reprezintă mijlocul principal prin care fiecare contribuie la bunăstarea colectivă. Pentru ca munca să aibă un sens, să fie utilă pentru ceilalți este nevoie de o bună organizare. Proasta planificare, birocrația golesc efortul uman de eficiență socială, de un sens mai general, fiind prin aceasta alienante.

(226) Adesea am sentimentul că munca mea nu are nici un sens, nici o utilitate pentru ceilalți/Adesea am sentimentul că munca mea este foarte folositoare celorlalți.

6. *Optimismul/pesimismul privitor la dinamica mediului social de viață.* Perceperea sensului dinamicii generale a evenimentelor, a faptului dacă aceasta este pozitivă sau negativă este de natură a afecta substanțial tonusul vieții, raportarea generală la viață.

(229) Lucrurile par să meargă din ce în ce mai prost ; nu pare să fie nici o schimbare în bine/Lucrurile evoluează pînă la urmă într-o direcție bună.

(225) Cu cît știi mai multe despre ceea ce se întîmplă în jur, cu atît încerci un sentiment de amărăciune/Cu cît știi mai multe despre ceea ce se întîmplă în jur, cu atît încerci un sentiment de bucurie, de optimism.

Subiecții participanți la cercetare au fost solicitați să estimeze pe o scală cu 5 valori, similară celei utilizate la percepția timpului, care dintre cele două propoziții contrare este mai adevărată în lumina experienței lor de viață. Valorile apropiate de 1 indică deci un nivel ridicat de alienare psihologică, în timp ce valorile apropiate de 5 indică un nivel ridicat de integrare.

Analiza factorială a celor 11 itemi de alienare scoate în evidență existența unui factor principal cu o valoare proprie de 3,51 și cu ponderi ridicate în aproape toți itemii. Există însă și o anumită independență a itemilor. Această constatare ne îndeamnă să credem că, în realitatea investigată de noi, adecvată este o combinație a celor două ipoteze explicative invocate mai sus : există o stare generală de integrare/alienare caracteristică fiecărei persoane, care colorează viziunea sa generală asupra vieții, proiectin-

du-se în toate estimările particulare, dar, totodată, și o estimare rațională independentă a fiecărui aspect în parte al vieții, o „filozofie practică" orientată spre estimarea diferențiată și rațională a experienței proprii de viață.

Itemii aleși de noi au un grad ridicat de independență informațională, nefiind interșanjabili. Nici o corelație din matricea lor de corelații nu depășește ,50. Ei exprimă deci judecăți distincte asupra unei varietăți de componente ale vieții. Există un fond general de integrare/alienare, dar acesta are o pondere, deși semnificativă, moderată. Pe acest fond general se manifestă o mare varietate de estimări prilejuite de varietatea experiențelor pe care aceeași persoană le are. Unii specialiști occidentali par să interpreteze starea de alienare ca un fel de patologie, rezultată din marginalizarea individului, din lipsa de integrare eficace. În acest caz, starea de alienare ar trebui să conste dintr-o atitudine generală față de viață care colorează intens toate atitudinile particulare. Empiric, în această situație ar trebui să apară un factor general puternic care să explice o mare parte din variația itemilor particulari. Rezultatele noastre nu susțin o asemenea interpretare. Variația indicatorilor de integrare/alienare nu pare să fie datorată unor atitudini globale : persoane patologic neintegrate, marginale, sau persoane complet integrate (în fapt, conformist integrate). Dimpotrivă, subiecții manifestă o raportare diferențiată la totalitatea vieții, exprimînd grade de integrare/alienare diferite în diferitele sfere ale vieții. Media aritmetică simplă a celor 11 itemi exprimă deci în parte o atitudine generală, omogenă de alienare/integrare, în parte rezultatul raportării diferențiate a fiecărei persoane la fiecare aspect al vieții sale.

Analiza factorială tinde să confirme în general dimensiunile formulate de noi teoretic ale integrării/alienării. Itemii tind să se grupeze și empiric aproximativ în maniera în care teoretic ne așteptam.

Relațiile dintre indicatorii globali ai calității vieții

Fiecare dintre indicatorii globali ai calității vieții utilizați de noi exprimă nu integral calitatea vieții, ci o dimensiune a acesteia, o perspectivă distinctă asupra ei, completîndu-se reciproc. Fiecare aduce un aport informațional propriu. Totodată, referindu-se la aceeași realitate, ei vor trebui să manifeste o accentuată intercorelare. Corelarea lor reciprocă reprezintă deci o garanție a faptului

că ei se referă la aceeași realitate. Tabelul 5.1 redă corelațiile dintre indicatorii globali și totodată factorul general rezultat din analiza factorială a lor.

Patru dintre indicatorii globali ai calității vieții, *Satisfacția vieții*, *Calitatea percepută a vieții*, *Integrare/alienare* și *Viitorul*, pre-

Tabelul 5.1

Matricea corelațiilor indicatorilor globali ai calității vieții și factorul principal rezultat din analiza factorială cu saturația sa în cei 5 indicatori

	Satisfacția vieții	CPV	Integrare/ alienare	Viitor	Trecut	Saturația factorului principal în :
Satisfacția vieții	—	+,66	+,45	+,29	+,06	,74
CPV		—	+,61	+,49	+,14	,87
Integrare/alienare			—	+,47	+,21	,80
Viitor				—	+,27	,71
Trecut *					—	,34
Valoarea proprie a factorului principal						2,57

* Indicatorul „*Trecut*" are următoarea semnificație : valoarea mai ridicată semnifică faptul că trecutul este estimat a fi fost mai prost decît prezentul, deci o stare de „optimism".

zintă corelații ridicate între ei, primii trei indicatori corelînd cel mai ridicat ; *Trecutul* prezintă corelații relativ scăzute. Același lucru se întîmplă și cu rezultatele analizei factoriale : primii patru indicatori prezintă o saturație ridicată în factorul principal, care are o valoare proprie ridicată : *Trecutul* se dovedește mai independent de acesta. Deși corelează semnificativ, dar scăzut, cu *CPV* și cu *Satisfacția vieții*, *Trecutul* nu pare a putea fi considerat un indicator al calității vieții, fapt care ne-a determinat să nu-l folosim într-o atare ipostază. Explicația stă în ceea ce noi am numit *efectul pîlnie*.

Analiza estimărilor trecutului în raport cu viitorul scoate în evidență o caracteristică deosebit de interesantă : estimările trecutului sînt mai omogene decît cele care privesc viitorul. Dacă în ceea ce privește estimarea trecutului oamenii se află într-un consens mai ridicat, în estimarea viitorului diferențierea punctelor de vedere tinde să crească. Dispersiile în jurul mediei sînt, la estimările trecutului, semnificativ mai scăzute decît dispersiile estimărilor viitorului. Explicația acestui fenomen ni se pare a fi următoarea : tre-

cutul este, mai mult sau mai puţin, unic pentru întreaga colectivitate. El a avut loc şi deci poate fi estimat în mod mai unitar decît viitorul, care este timpul speranţelor. Speranţa pare a diferenţia mai mult pe oameni decît estimarea unei realităţi efective. *Optimismul* sau *pesimismul* lor se proiectează mai accentuat în exprimarea speranţelor (estimarea viitorului) decît în estimarea realităţii (trecutului). Această ipoteză sugerează o formă grafică de „pîlnie" : un trecut mai puţin diferenţiat, mai compact („mai îngust") şi un viitor mai diversificat („mai larg"). Fiind o estimare mai realistă şi mai puţin diferenţiată de la individ la individ, este clar de ce *Trecutul* nu corelează ridicat cu indicatorii calităţii vieţii.

Relaţiile dintre indicatorii globali ai calităţii vieţii manifestă cîteva variaţii interesante. Corelaţia cea mai ridicată este între *Calitatea percepută a vieţii* şi *Satisfacţia vieţii*. Satisfacţia vieţii poate fi considerată un produs al estimării calităţii diferitelor componente ale vieţii. Urmează apoi corelaţia dintre *Calitatea percepută a vieţii* şi *Integrare/alienare*. *Viitorul* corelează la un nivel ridicat cu *CPV* şi cu *Integrarea/alienarea* şi la un nivel ceva mai scăzut cu *Satisfacţia vieţii*.

Configuraţia generală a calităţii vieţii

Înainte de a trece la analiza variaţiei calităţii vieţii, pe baza datelor generale obţinute cu ajutorul indicatorilor globali şi parţiali de calitate a vieţii, ne vom opri pe scurt asupra cîtorva caracteristici ale configuraţiei calităţii vieţii.

Să începem cu imaginea mai simplă oferită de indicatorii de satisfacţie a vieţii (fig. 5.1).

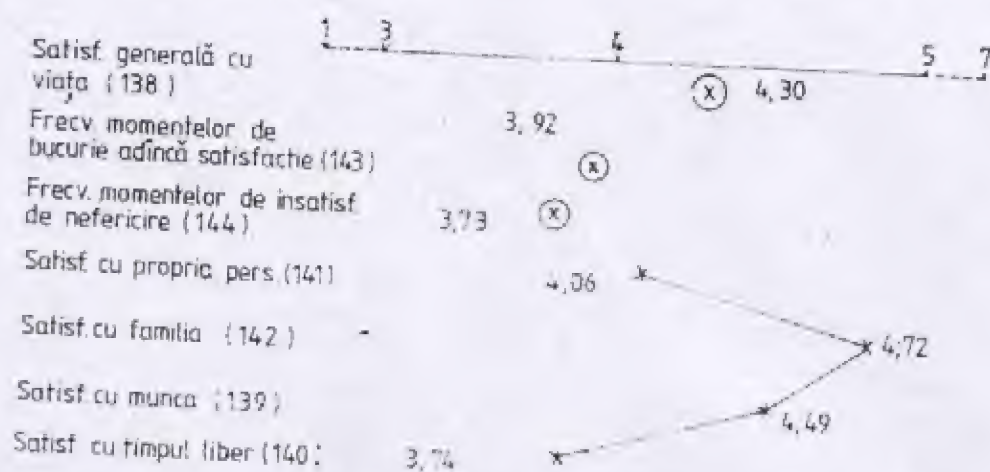

Figura 5.1. — Configuraţia *Satisfacţiei vieţii* (*1*, foarte scăzut ; *7*, foarte ridicat).

Primii trei indicatori nespecificați ai satisfacției vieții ne sugerează o stare generală pozitivă a satisfacției vieții (valoarea 4 fiind mijlocul scalei, „nici scăzut, nici ridicat"), lipsită de foarte frecvente momente de înaltă și intensă satisfacție, dar și de insatis-

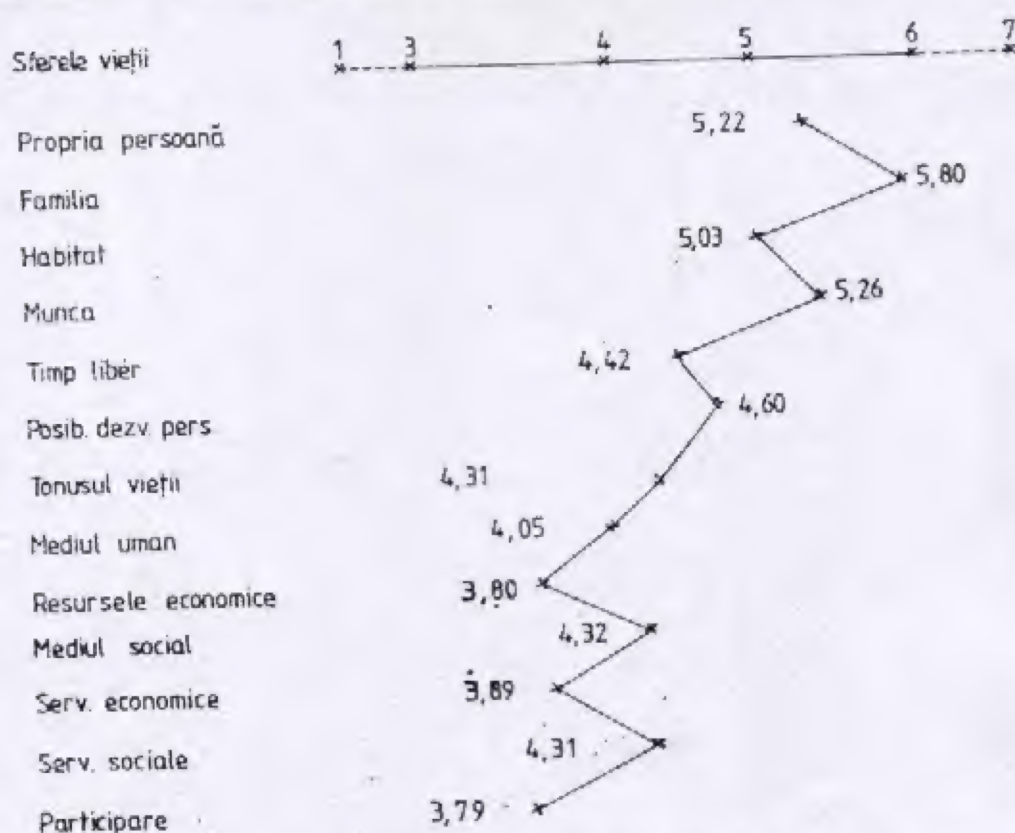

Figura 5.2. — Configurația *Calității percepute a vieții*, pe domenii.

facție, nefericire. Sferele care prezintă gradul cel mai ridicat de satisfacție sînt *familia* și *munca*. *Timpul liber* este o sferă critică din acest punct de vedere, gradul de satisfacție aici fiind negativ (sub valoarea medie 4).

O imagine mai diferențiată ne oferă valorile medii ale celor 13 domenii particulare ale calității percepute a vieții (fig. 5.2). Ne putem întreba dacă, dincolo de configurația empirică a celor 13 domenii ale vieții, există o anumită configurație mai generală, constantă, sau, dimpotrivă, în diferite colectivități putem găsi oricare dintre configurațiile posibile.

Unele cercetări anterioare asupra calității umane a diferitelor sfere componente ale muncii ne-au condus la formularea unei ipoteze în această chestiune pe care am denumit-o „ipoteza complexitate–calitate" (C. Zamfir, coord., 1980). Observația de pornire era următoarea : atît în două cercetări întreprinse pe întreprinderile din țara noastră, cît și într-o serie de cercetări care au avut ca obiect

întreprinderi din alte țări, a apărut o diferențiere în ceea ce privește evaluarea diferitelor componente ale sistemului social al întreprinderii. Subsistemele acestuia (propria muncă, grupul de muncă, stilul de conducere al șefului direct, în mod sistematic sînt evaluate mai pozitiv decît sistemul global al întreprinderii (conducerea întreprinderii, climatul social al întreprinderii). Ipoteza noastră este că această configurație nu este întîmplătoare, ea părînd a exprima un pattern mai general care ar putea fi regăsit în toate cazurile în care avem evaluări atît ale unui sistem social complex, cît și evaluări ale domeniilor (subsistemelor sale). Ipoteza complexitate—calitate presupune existența unei *corelații inverse* între gradul de complexitate a unui domeniu al vieții și evaluarea calității sale umane. Cu cît un domeniu al vieții va avea un grad de complexitate mai înalt, cu atît el va tinde să fie evaluat, din punctul de vedere al calității sale pentru om, la un nivel mai scăzut. Datele cercetării noastre indică o configurație a calității percepute a vieții în conformitate cu ipoteza complexitate—calitate: domeniile vieții evaluate cel mai ridicat sînt cele mai puțin complexe, mai apropiate de persoana umană, sub un control mai ridicat al acesteia și sub influența mai scăzută a factorilor exteriori: *Familia*, *Propria persoană*, *Munca*, *Habitatul*; cu cît mergem spre domeniile mai sociale referitoare la organizarea macrosocială, are loc o scădere semnificativă a valorii estimate. Relația complexitate—calitate se bazează pe următoarele trei considerente:

1. *Partea este mai bine organizată decît întregul.* Se poate presupune că există o logică mai generală a organizării unui sistem: de la parte la întreg. Subsistemele prezintă, în mod firesc, un grad de complexitate mai scăzut decît sistemul global din care fac parte. Ele vor prezenta deci mereu un grad de organizare mai ridicat decît acesta din urmă. Gradul de complexitate corelează deci cu gradul de organizare. Iar gradul de organizare este unul dintre factorii cei mai importanți ai calității vieții. Cu cît organizarea va fi mai scăzută, cu atît eficiența umană a respectivului sistem va fi mai redusă. El va fi evaluat ca nesatisfăcător, ca necorespunzînd exigențelor individuale și colective. Aleatorul, fluctuantul vor fi mai ridicate în condițiile unui nivel mai redus de organizare. Societatea globală, fiind mai complexă decît familia, decît munca etc., va avea în mod inevitabil un grad de organizare mai scăzut decît acestea. Probabil din acest motiv apare tendința de a proiecta asupra întregului logica specifică părților sale: economiștii sînt tentați să organizeze întreaga societate ca un sistem productiv, tehnicienii ca pe un sistem tehnic, omul de pe stradă prin proiectarea valorilor morale ale familiei și relațiilor interpersonale.

2. *Întregul este responsabil de calitatea părții.* Funcția centrală a societății globale este de a oferi un cadru de desfășurare pentru toate subsistemele sale: familie, muncă, timp liber etc. Multe dintre problemele subsistemelor își pot găsi soluții, totale sau parțiale, doar la nivelul societății globale. Defecțiuni în sfera vieții de familie, prin repetare la scară de masă, devin probleme macrosociale — divorțurile, natalitatea etc. Ele își au unele dintre sursele lor în procesele sociale mai generale decît viața familiei și totodată soluționarea lor se poate realiza printr-o serie de măsuri luate la nivelul societății globale. Pe măsura creșterii în organizare a societății, nivelul global joacă un rol din ce în ce mai mare în dinamica subsistemelor sale, avînd deci o responsabilitate din ce în ce mai ridicată în raport cu buna lor funcționare. Datorită acestei legături dintre parte și întreg, calitatea organizării globale nu poate fi superioară calității organizării sferelor componente ale acesteia. Desigur că o sferă sau alta poate, la un moment dat, să prezinte în mod special dificultăți de organizare, fiind evaluată în consecință (în cazul cercetării noastre, de exemplu, sfera timpului liber). În general însă, ne putem aștepta ca evaluarea subsistemelor sociale să fie mai ridicată decît evaluarea sistemului social global care le conține pe primele. În societatea contemporană s-a dezvoltat în mod remarcabil „imaginația sociologică" despre care vorbea Mills și care în primul rînd este centrată pe înțelegerea relației dintre sferele vieții particulare și societatea globală. Putem deci să ne așteptăm la o marcată tendință ca, pe măsură ce urcăm spre niveluri mai complexe ale societății globale, calitatea estimată a organizării să scadă. Situația inversă — membrii unei colectivități estimează un grad mai ridicat de organizare a sistemului global decît a subsistemelor sale — poate fi considerată ca expresia unei „iluzii" sociale generate de unele condiții bine determinate.

3. *Partea este mai centrată pe necesitățile individuale decît întregul.* Putem presupune că subsistemele — familia, munca, timpul liber etc. — sînt mai aproape de diferitele necesități individuale și deci mai orientate spre ele decît societatea globală, care se centrează pe rezolvarea problemelor macrosociale. Din această cauză ne-am putea aștepta ca ele să fie satisfăcătoare pentru individ într-un grad mai ridicat. Este deci vorba de o orientare obiectivă a organizării subsistemelor în raport cu sistemul global. Să adăugăm la aceasta și o probabilă „implicare personală" mai pronunțată în sferele mai apropiate de individ decît în cele mai îndepărtate. Sferele mai simple sînt mai apropiate de individ — familia, propria persoană, habitatul, munca — în raport cu sferele mai depărtate — serviciile sociale și economice, funcționarea instituțiilor sociale de diferite tipuri. În

consecință, individul se va simți mai responsabil de calitatea acestor sfere mai apropiate de el, pe care le poate controla direct. Stima de sine, un adevărat regulator al raporturilor dintre societate și persoană (Allport), reprezintă un factor important al acestui proces. Va exista, deci, tendința de evaluare mai pozitivă a sferelor mai apropiate de propria viață, de care persoana se simte mai responsabilă, cu care în fapt propria viață se confundă într-o măsură mai mare. Dacă cineva estimează că propria sa persoană este „mizerabilă", el va fi cu siguranță nefericit, mult mai nefericit decît cel care consideră că modul in care orașul în care trăiește este foarte prost administrat. Intervine deci un mecanism psihologic de autoapărare care face pe individ să evalueze mai ridicat domeniile vieții cu care se identifică mai mult – propria persoană, familia sa – decît domeniile mai îndepărtate.

Toate aceste considerente ne fac să ne așteptăm ca indicatorii de calitate percepută a vieții, în toate contextele sociale, să tindă a prezenta o anumită configurație: domeniile mai simple să aibă o calitate mai ridicată decît cele mai complexe, cele mai apropiate de propria persoană să aibă o calitate mai ridicată decît cele mai depărtate. Desigur, variații pot exista, datorită influenței a o mulțime de alți factori. Este vorba aici doar de o tendință generală a configurației calității percepute a vieții.

Să vedem în ce sens se orientează în general perceperea temporalității.

După cum se poate observa din datele prezentate în tabelul 5.2, imaginea schimbărilor care au avut și sînt în curs de a avea loc este înalt diferențiată. În unele privințe, ea este pesimistă: amenințarea războiului era mai mică în trecut față de prezent și va crește în continuare în viitor. Aceeași dinamică negativă o are și poluarea ca subprodus al dezvoltării industriale. În ceea ce privește o serie de caracteristici ale organizării sociale, atitudinea este în general optimistă. Ca rezultat al progresului tehnic, profesiile sînt în curs de a deveni mai variate, mai interesante decît în trecut. Controlul democratic asupra treburilor publice este în creștere ca și raționalitatea de ansamblu a organizării sociale. Egalitatea economică a crescut într-o oarecare măsură, iar în viitor se va menține în configurația actuală. Corectitudinea relațiilor interpersonale este estimată a avea o dinamică negativă. Să reținem acest aspect cu care ne vom mai intîlni pe parcursul analizei noastre: o anumită atitudine pesimistă în legătură cu calitatea mediului uman, interpersonal și cu tendințele sale. La limita semnificației statistice, fericirea oamenilor pare și ea să crească pînă la urmă într-o oarecare măsură în viitor, deși în ultimii 10 ani ea nu a înregistrat progrese.

Este necesar, în final, să precizăm că estimările sensului modificărilor în timp ale diferitelor caracteristici pe care noi le-am luat în considerație sînt strict subiective. Ele sînt bazate pe unele analize raționale, în limitele cunoștințelor fiecăruia, dar și pe proiecția atitudinilor fundamentale ale oamenilor. În consecință, ele pot fi eronate. De exemplu, sub impresia înăspririi climatului internațional

Tabelul 5.2

Perceperea schimbărilor în timp *

	În raport cu prezentul (1980):		Viitorul în raport cu trecutul **
	în trecut (1970)	în viitor (1990)	
Pericolul de război	Era mai redus 3,31	Va crește 2,73	Crește ,58
Poluarea	Era mai redusă 3,68	Va crește 2,23	Crește 1,05
Tip de profesii	Erau mai monotone 2,79	Vor fi mai variate 3,67	Mai variate ,88
Egalitate economică	Era mai scăzută 2,76	Staționară 2,98	Mai ridicată ,26
Control democratic	Era mai scăzut 2,75	Va crește 3,14	Mai ridicat ,39
Raționalitatea organizării sociale	Era mai scăzută 2,84	Va fi mai ridicată 3,17	Crește ,33
Corectitudine	Era mai ridicată 3,13	Staționară 2,98	Mai scăzută ,15
Fericirea	Staționară 3,02	Mai ridicată 3,11	Crește ,09

* Am considerat existența unei schimbări semnificative în raport cu prezentul, dacă media estimărilor situațiilor trecute sau viitoare este semnificativ depărtată de 3,00, cifră care indică lipsa vreunei schimbări, la $p < 0,5$.

** Diferența calculată între starea viitoare (1990) și cea trecută (1970).

care a avut loc în ultimii ani, persoanele investigate de noi tind să prelungească această tendință negativă și în viitor. Acest lucru nu pare însă a fi probabil. Pe noi nu ne-a interesat aici prognoza în sine. Percepția schimbării, eronată sau nu, reprezintă o componentă

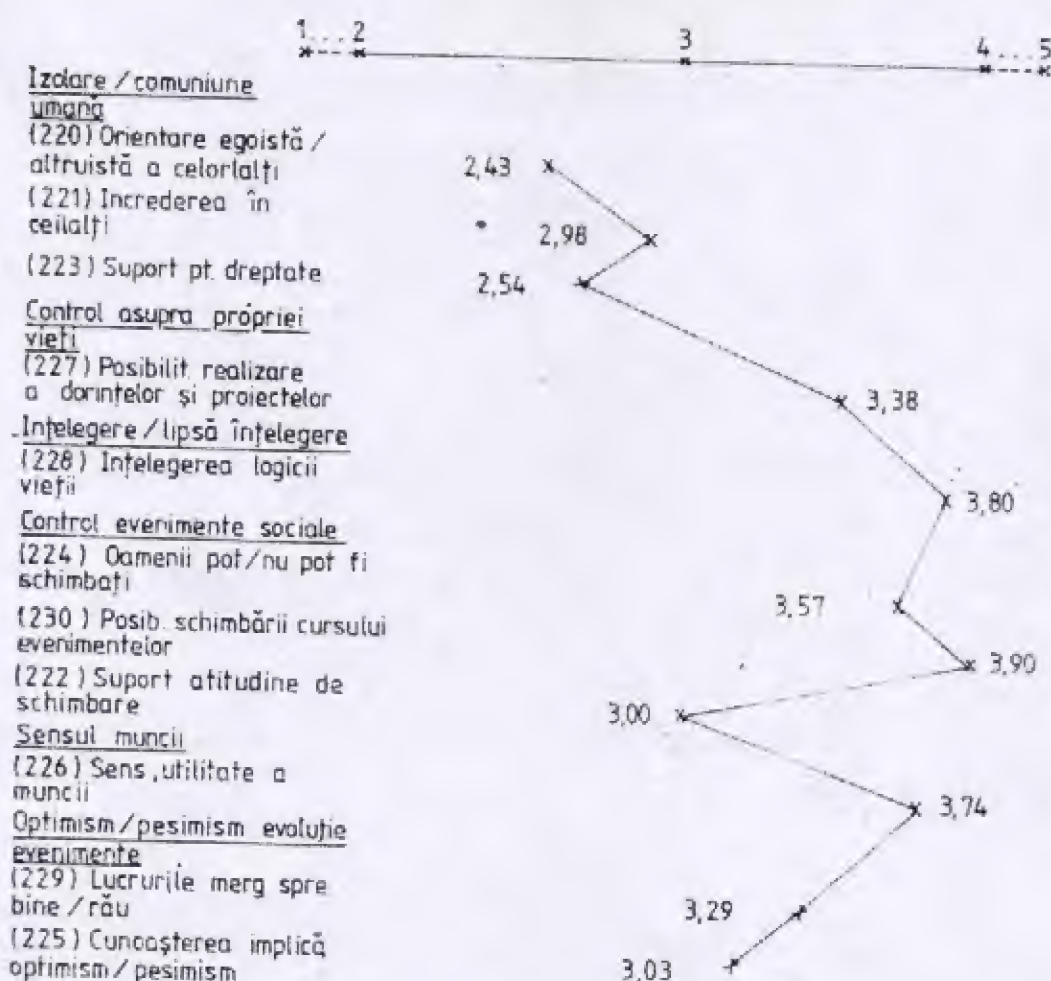

Figura 5.3. — Valorile medii ale componentelor indicatorului *Integrare/ alienare*.

fundamentală a trăirii actuale, deci a calității vieții, întrucît se repercutează, pozitiv sau negativ, asupra tonusului general al vieții, asupra atitudinii față de viață.

Valorile medii ale componentelor indicatorului integrare/ alienare sînt redate în figura 5.3.

După cum se poate observa, și în cazul acestei atitudini, imaginea de ansamblu este înalt diferențiată. Pe ansamblu, doar o dimensiune — izolarea/comuniunea umană — ia valori pe panta negativă a scalei (sub 3), indicînd astfel un grad predominant de alienare. Ceilalți oameni sînt estimați a avea o orientare excesivă spre

interesele personale, nedublată de o considerare suficientă a intereselor celorlalți. De asemenea se tinde să se considere că trebuie să ai o încredere moderată în ceilalți și că există un suport colectiv relativ scăzut împotriva eventualelor nedreptăți. Există deci un anumit grad de alienare în relațiile interpersonale. Valorile cele mai ridicate apar la posibilitatea oamenilor de a interveni activ în schimbarea societății, în a o face mai bună, la estimarea capacității lor de a înțelege evenimentele, logica acestora, la utilitatea pentru colectivitate a muncii, la capacitatea de a schimba pe ceilalți cu tact și răbdare.

După ce în acest capitol am analizat sistemul indicatorilor folosiți în cercetarea noastră pentru a măsura calitatea vieții, oferind totodată și o imagine succintă a configurației calității vieții așa cum rezultă din datele obținute pe întregul eșantion, în capitolul următor vom analiza gradul în care variația calității vieții este determinată de diferitele caracteristici ale poziției individuale în spațiul social.

CAPITOLUL 6

POZIȚIA SOCIALĂ ȘI VARIAȚIA CALITĂȚII VIEȚII

În acest capitol vom încerca să evidențiem în ce măsură poziția socială a persoanelor, așa cum este ea determinată de diferite caracteristici, la care ne-am referit cu denumirea de variabile contextuale, este asociată cu variații în calitatea vieții.

După cum am văzut într-un capitol anterior, corelațiile simple dintre diferitele caracteristici ale poziției sociale și indicatorii globali ai calității vieții (tabelul 6.1.) ne indică această asociere, dar într-o modalitate destul de confuză, datorită multiplelor interdependențe dintre aceste caracteristici.

Tabelul 6.1

Corelațiile dintre variabilele poziției sociale și indicatorii globali ai calității vieții

Variabilele poziției sociale	Calitatea percepută a vieții	Satisfacția vieții	Perceperea viitorului	Integrare/alienare
Venit	+,06	+,11	–,06	,00
Apropiere de servicii (AS)	+,23	+,14	+,10	+,15
Poziția ierarhică	+,13	+,04	+,07	+,09
Vîrstă	–,06	–,10	–,08	–,06
Număr copii	,00	–,02	+,03	+,03
Mediu de proveniență	–,09	–,02	–,09	–,09
Nivel de școlaritate	–,15	–,07	–,18	–,12

Mai sigure sînt datele obținute prin tehnici statistice mai complexe care să controleze efectele acestei interdependențe. În figura 6.1

sînt reproduse diagramele cauzale bazate pe analiza multiplă de regresie. Pentru a ilustra superioritatea acestei tehnici este suficient să considerăm doar un caz. *Venitul* corelează pozitiv scăzut cu *CPV* (+,06). În această corelație intervine însă și *Nivelul de școlaritate*.

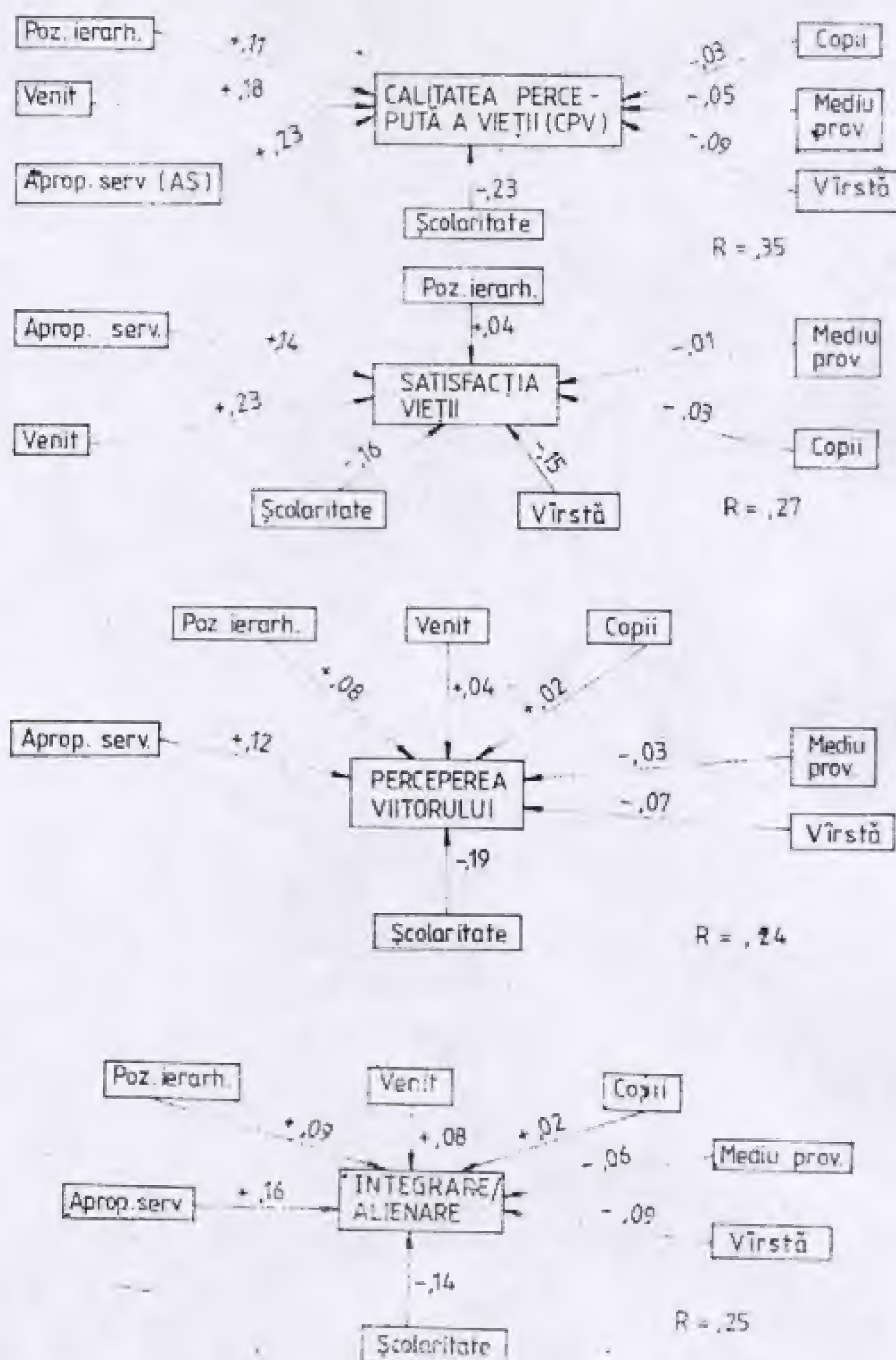

Figura 6.1. — Diagramele cauzale ale indicatorilor globali ai calității vieții.

Acesta corelează pozitiv cu *Venitul* (+,47 — creșterea venitului este asociată și cu o creștere în nivelul de școlaritate), dar negativ cu *Calitatea percepută a vieții* (CPV). Controlînd efectele *Nivelului de școlaritate*, *Venitul* se dovedește a avea o contribuție pozitivă substanțială la variația *CPV* (coeficientul β=+,18). Un ultim exemplu. Corelația dintre *Venit* și *Perceperea viitorului* este negativă (—,06). Coeficientul β este însă slab pozitiv (+,04), tot datorită controlului variației *Nivelului de școlaritate* care are o influență puternic negativă. Analiza diagramelor cauzale în graficul 6.1 ne conduce la o serie de concluzii interesante despre variația calității vieții și despre factorii care contribuie la ea. Să analizăm pe rînd factorii determinanți considerați *.

Baza economică a vieții. Variabilele referitoare la baza economică a vieții individuale aduc contribuții pozitive substanțiale la variația tuturor indicatorilor globali ai calității vieții. *Venitul* contribuie pozitiv substanțial la *Calitatea percepută a vieții* și la *Satisfacția vieții*, scăzut pozitiv la *Integrare/alienare* și *Perceperea viitorului*.

Interesant este că și cealaltă variabilă care caracterizează indirect baza economică a vieții — *Apropierea de sfera serviciilor* (AS) — aduce o contribuție pozitivă substanțială la variația tuturor indicatorilor globali ai calității vieții. Cu excepția *Satisfacției vieții*, *AS* aduce contribuția pozitivă cea mai ridicată la variația acestora, sensibil mai ridicată decît veniturile. Remarcabil este faptul că, dacă veniturile contribuie modest la variația indicatorilor globali referitori la atitudinea mai generală față de viață *(Perceperea viitorului* și *Integrare/alienare)*, *AS* contribuie substanțial și la variația acestora.

Analiza noastră empirică atrage atenția asupra faptului că variația brută a veniturilor aduce o contribuție moderată la variația calității vieții. Aceasta se întîmplă din două motive distincte. Primul motiv se referă la limitele de variație ale veniturilor în cadrul populației cercetate. Datorită politicii de limitare a diferențelor mari dintre venituri, există limite destul de înguste de variație a acestora. Este deci normal ca influența lor asupra calității vieții să nu fie decisivă. Al doilea motiv se referă la caracterul complex al relației dintre venituri și calitatea vieții. Dacă luăm de exemplu corelația dintre *Veniturile familiei* și cei patru indicatori globali ai calității

---

* În analizele care urmează nu vom utiliza indicatorul *Perceperea trecutului*, el părind a fi puțin semnificativ pentru caracterizarea calității vieții (a se vedea în capitolul anterior corelațiile sale cu ceilalți indicatori globali ai calității vieții); de asemenea el este slab legat de diferiții indicatori ai poziției sociale. Diagrama cauzală cu cei 7 indicatori ai poziției are un R foarte scăzut (,07).

vieții, observăm că ia doar două valori pozitive, însă scăzute (tabelul 6.1). Cea mai mare corelație cu *Satisfacția vieții*, este de +,11; cu *CPV* este de +,06, cu *Integrarea/alienare* este ,00, iar cu *Perceperea viitorului* ea este chiar negativă –,06. Putem de aici trage concluzia că nu există nici o relație semnificativă și clară între venituri și calitatea vieții? Evident că nu. Această relație interferează cu alte relații: venitul este asociat cu un nivel de școlaritate mai ridicat și prin aceasta cu un nivel de aspirații mai ridicat, cu un anumit mod de viață, un anumit consum, variabile care acționează în sens contrar asupra calității vieții. Din această cauză, diferențele brute de venit nu sînt asociate, în cadrul populației investigate, cu diferențe sensibile de calitate a vieții. Dacă ne reamintim circuitele analizate în capitolul 4, putem spune că o relație clară pozitivă între venituri și calitatea vieții ar apărea *doar dacă* diferențele de venit ar depăși în mod sensibil diferențele de criterii de evaluare (nivel de aspirații) induse de nivelul de școlaritate și de categoria socioprofesională care sînt asociate cu venitul. Controlînd o parte din variabilele care interferează cu relația venit – calitate a vieții, aceasta, după cum se observă din diagramele din figura 6.1, se purifică, devine mai clară. În mod special, controlînd *Nivelul de școlaritate*, contribuția *Venitului* crește sensibil: la *CPV*, de la corelația de +,06 la coeficientul de +,18; la *Satisfacția vieții*, de la +,11 la +,23, la *Perceperea viitorului*, de la –,06 la +,04 și, în fine, la *Integrare/alienare* de la ,00 la +,08. Pe baza acestor date putem trage o concluzie generală: *doar variația veniturilor în cadrul aceleiași categorii socioprofesionale, la același nivel de școlaritate, aduce contribuții substanțiale la calitatea vieții. Variația brută a veniturilor (asociată cu variații ale tipului de profesie și ale nivelului de școlaritate) nu duce la variații sensibile în calitatea vieții.*

După cum se vede, veniturile brute, prin ele însele, reprezintă un predictor modest al calității vieții. Ele trebuie completate cu modelele de consum și cu aspirațiile de consum, care sînt și ele foarte diversificate. Empiric nu am putut să realizăm în mod direct o asemenea măsurare diferențiată. Am dispus însă de o cale indirectă, și anume prin utilizarea indicatorului *Standardul economic estimat* (178). Acest indicator se referă la nivelul în care necesitățile de consum proprii sînt satisfăcute. El corelează semnificativ cu indicatorii calității vieții, spre deosebire de *Venitul* brut: cu *CPV* +,29, cu *Satisfacția vieții* +,27, cu *Perceperea viitorului*, +,10, cu *Integrare /alienare* +,20. Asocierea standardului economic estimat cu calitatea vieții reiese cu claritate și din tabelul 6.2. Datele din acest tabel mai scot în plus în evidență o configurație a relației care s-ar putea să fie mai generală: existența a două *praguri* în variația

calității vieții în funcție de standardul economic. Primul prag — trecerea de la *strictul necesar* sau *moderat dezechilibrat* la un nivel *moderat echilibrat*. Trecerea la nivelul următor — *ridicat dezechilibrat* — nu este însoțită de o creștere a calității vieții, ba chiar de un ușor regres (nesemnificativ statistic, însă). Explicația poate sta în faptul

Tabelul 6.2

Valorile indicatorilor globali ai calității vieții asociați cu nivelurile *Standardului economic*

Indicatorii globali ai calității vieții	Nivelurile *Standardului economic estimat* (178)			
	Strictul necesar sau moderat dezechilibrat (1 + 2)*	Moderat echilibrat (3+4)	Ridicat dezechilibrat (5)	Ridicat echilibrat (6+7)
Calitatea percepută a vieții**	4,41	4,69	4,64	5,05
Satisfacția vieții	3,93	4,33	4,30	4,69
Perceperea viitorului	2,92	3,05	2,97	3,17
Integrare/alienare	3,12	3,30	3,28	3,48

* Cifrele din paranteze indică codurile răspunsurilor oferite de întrebarea (178).

** Diferențe semnificative apar între primul nivel și cel de-al doilea și între nivelul al treilea (inclusiv deci cel de-al doilea nivel care are valori similare) și ultimul nivel, la toți indicatorii calității vieții.

că efectul pozitiv creat de un standard economic ridicat este contrabalansat de dezechilibrele, privațiunile, frustrările pe care atingerea acestuia le impune. Cel de-al doilea prag apare la trecerea de la nivelul *ridicat dezechilibrat* la nivelul *ridicat echilibrat*.

Pragurile de variație sesizate mai sus se mențin și dacă controlăm categoria socioprofesională. Pentru simplificare, tabelul 6.3 redă valorile indicatorilor globali ai calității vieții la nivelurile extreme ale standardului economic, pentru categoriile *muncitori* și *intelectuali*. La indicatorii globali ai calității vieții am adăugat și indicatorul *Raportul dintre resursele economice și necesități*.

După cum se poate observa, la ambele categorii socioprofesionale există diferențe substanțiale între cele două niveluri extreme ale standardului economic în ceea ce privește indicatorii calității vieții și, cum era de așteptat, mai ales la ultimul indicator, referitor la raportul dintre resursele economice și necesități. Datele din tabel ne prilejuiesc încă o observație interesantă : la nivelul minim al standardului economic, indicatorii calității vieții iau valori sensibil mai ridicate la muncitori decît la intelectuali. Acest fapt se

Tabelul 6.3

Valorile indicatorilor calității vieții asociate cu nivelurile extreme ale *Standardului economic estimat* pentru muncitori și intelectuali

Nivelurile standardului economic estimat	Categoria socio-profesională	Indicatoriii calității vieții *				
		CPV	Satis. vieții	Percep. viitor.	Integr./alien.	Resurse/neces.
Strictul necesar sau moderat dezechilibrat	Muncitori	4,54	4,04	3,08	3,18	3,68
	Intelectuali	4,18	3,76	2,73	2,97	2,93
Ridicat echilibrat	Muncitori	5,08	4,57	3,31	3,38	4,76
	Intelectuali	4,94	4,62	3,06	3,40	4,66

* Muncitorii prezintă valori semnificativ mai ridicate ($p < ,001$) decît intelectualii la toți indicatorii calității vieții doar la nivelul „strictul necesar sau moderat dezechilibrat".

poate explica pe baza unei ipoteze mai generale : *cu cît nivelul necesităților și aspirațiilor este mai ridicat (și el este mai ridicat la intelectuali decît la muncitori, după cum s-a văzut mai sus), cu atît standardul economic mai scăzut este mai frustrant, acționînd mai puternic negativ asupra calității vieții.* La nivelul superior al standardului economic, diferențele dintre categoriile socioprofesionale dispar. Acest lucru este explicabil prin faptul că acest nivel este puternic definit prin prisma nivelului propriu de necesități și aspirații, avînd deci un impact egal asupra calității vieții.

Mediul social de proveniență. După cum am văzut, mediul de proveniență acționează asupra calității vieții prin mai multe mecanisme. Pe de o parte, el este asociat cu *Nivelul de școlaritate* și cu *Categoria socioprofesională.* Controlînd *Nivelul de școlaritate*, în mare măsură acest ultim circuit este eliminat. Rămîne cel de-al doilea circuit : nivelul de aspirații. Cu cît familia de proveniență a avut un statut socioprofesional mai ridicat, cu atît ne putem aștepta ca și copiii să intre în viață și să-și mențină un nivel de aspirații mai ridicat. Este vorba aici de mecanismul direct reproductiv al diferențierii subiective despre care vorbeam în capitolul al doilea. Teoretic ne putem aștepta deci ca în diagrama cauzală *Mediul social de proveniență* să aibă o contribuție negativă la calitatea vieții, în măsura în care acționează mecanismele reproducerii directe ale diferențelor dintre nivelurile de aspirații. Coeficienții β ai acestei variabile (graficul 6.1) sînt într-adevăr negativi, dar scăzuți. Meca-

nismele reproductive directe ale diferențelor subiective par deci să acționeze într-o măsură limitată. Ne putem însă întreba dacă aceste diferențe „de pornire" dintre oameni, determinate de mediul social în care se formează, sînt aceleași sau diferă în funcție de categoria socioprofesională. Răspunsul la această întrebare ni-l dă tabelul 6.4, care prezintă coeficienții β din diagrama cauzală ai mediului social de proveniență la cele două mari categorii socioprofesionale : muncitorii și intelectualii.

Tabelul 6.4

Contribuția *Mediului social de proveniență* (coeficienți β) la variația indicatorilor calității vieții, pentru muncitori și intelectuali *

	CPV	Satisfacția vieții	Percepția viitorului	Integrare / alienare	Resurse / necesități
Muncitori	–,11	–,05	–,07	–,17	–,12
Intelectuali	–,01	–,01	+,03	–,04	,00

* Coeficienții β sînt extrași din diagrama cauzală în care *Venitul*, *Apropierea de sfera serviciilor*, *Poziția ierarhică*, *Vîrsta*, *Mediul social de proveniență* și *Numărul de copii* sînt ținute constante.

După cum se poate observa, mediul social de proveniență reprezintă o variabilă sensibil diferențiatoare la muncitori, dar nu și la intelectuali. În cazul intelectualilor, probabil datorită procesului de socializare pentru acest statut socioprofesional, diferențierile inițiale (generate de formarea în familie și de educație) se șterg, ajungîndu-se la o omogenizare, din acest punct de vedere, a aspirațiilor. La muncitori, diferențele se conservă într-o manieră semnificativă. Fiii de țărani veniți la oraș pot găsi două situații distincte : a) un mediu social și profesional relativ închis, slab permisiv, în care este dificil de pătruns, situație în care calitatea vieții va fi afectată negativ, sau b) un mediu deschis, care oferă posibilități mult mai largi și mai atractive decît satul, caz în care calitatea vieții va fi afectată pozitiv. Cei născuți la oraș se află, de asemenea, în fața a două situații posibile : a) mediul urban industrial, la care sînt adaptați prin procesul de socializare, le apare mai firesc, mai natural, se pot integra mai ușor și mai eficace în el — influență deci pozitivă asupra calității vieții — sau b) tocmai datorită poziției mai bune de pornire, vor privi acest mediu mai critic și, în măsura în care nu depășesc statutul socioprofesional muncitoresc, ei se apropie mai mult de limitele superioare oferite de acesta, spre deosebire de cei veniți de la sat, care percep existența unor foarte largi și

atractive posibilități care li se deschid aici — influență negativă asupra calității vieții. În cazul cercetării noastre, datele empirice indică drept reală cea de-a doua situație: în cazul muncitorilor, mediul de proveniență acționează negativ asupra calității vieții. Muncitorilor veniți de la sat noua situație socială li se pare a fi mai satisfacătoare decît muncitorilor născuți la oraș, din familii de muncitori, cadre medii sau intelectuali.

Poziția ierarhică aduce o contribuție moderat pozitivă la toți indicatorii calității vieții*. Cu cît se ocupă o poziție mai ridicată în sistemul de conducere al întreprinderii, cu atît persoanele tind să evalueze mai pozitiv ansamblul vieții lor. Această influență poate fi explicată prin mai multe circuite, principalele părînd a fi următoarele: din punct de vedere *obiectiv*, poziția de conducere tinde să fie asociată cu condiții de muncă, sociale și de viață mai bune; din punct de vedere subiectiv, ea pare a fi asociată cu o atitudine activă față de viață, fapt care, după cum se va argumenta mai tîrziu, aduce o contribuție proprie la calitatea vieții. Interesant este faptul că această variabilă contribuie substanțial la variația calității vieții la intelectuali și la cadrele medii, dar nu și la muncitori, cu excepția indicatorului *Integrare/alienare* (tabel 6.5). Explicația stă probabil în faptul că la primele două categorii variațiile de poziție ierarhică sînt sensibil mai ridicate decît la muncitori. La aceștia din urmă, dacă poziția ierarhică nu este de natură să afecteze calitatea vieții în ansamblul ei, influențează însă semnificativ atitudinea față de viață (*Indicatorul integrare/alienare*).

Tabelul 6.5

Contribuția *Poziției ierarhice* (coeficienții β) la variația indicatorilor calității vieții pentru muncitori, cadre medii și intelectuali *

	Muncitori	Cadre medii	Intelectuali
CPV	+.02	+.18	+.16
Satisfacția vieții	.00	+.09	+.06
Percepția viitorului	.00	+.08	+.09
Integrare/alienare	+.15	+.09	+.14

* Coeficienții β sînt extrași din diagrama cauzală în care *Venitul*. *Apropierea de servicii*. *Poziția ierarhică*, *Vîrsta*, *Mediul social de proveniență* și *Numărul de copii* sînt ținute constante.

* Dat fiind că 76 % dintre subiecții eșantionului nostru nu au funcții de conducere, este de așteptat ca influența *Poziției ierarhice* să ia valori scăzute.

Vîrsta are o acţiune negativă asupra calităţii vieţii, mai accentuată la indicatorul *Satisfacţia vieţii*. Un asemenea rezultat este oarecum neaşteptat. Unele cercetări întreprinse în alte ţări indică faptul că vîrsta este un factor cu acţiune pozitivă asupra *Satisfacţiei vieţii*. Explicaţia constă în aceea că, pe măsură ce se avansează în vîrsta, se produce o adaptare mai eficace la condiţiile existente, o ajustare mai ridicată a aspiraţiilor la posibilităţi. De exemplu, o cercetare americană (A. Campbel şi colab., 1976) constata pe un eşantion larg că vîrstnicii sînt mai satisfăcuţi cu viaţa decît tinerii, în schimb aceştia sînt mai fericiţi. Alte cercetări nu indică nici o relaţie în sensul indicat. Acţiunea negativă a vîrstei, constatată în cercetarea noastră, se datorează, probabil, faptului că, o dată cu avansarea în vîrstă, se acumulează o serie de dificultăţi suplimentare legate de responsabilităţile mai mari în familie şi societate.

Numărul de copii nu contribuie sensibil la variaţia calităţii vieţii. Dificultăţile creşterii copiilor sînt compensate, probabil, de satisfacţiile pe care aceştia le oferă părinţilor.

Nivelul de şcolaritate are influenţe marcat negative asupra tuturor indicatorilor calităţii vieţii. O asemenea influenţă este explicabilă prin fenomenul *răsturnării subiective* definit în capitolul precedent. *Nivelul de şcolaritate* este asociat, pe de o parte, cu condiţii obiective mai bune de viaţă, iar pe de altă parte, cu un nivel mai ridicat de necesităţi şi aspiraţii. Relaţia dintre *Nivelul de şcolaritate* şi indicatorii calităţii vieţii ne indică deci raportul dintre dinamica condiţiilor obiective şi a celor subiective determinate de creşterea şcolarităţii*. Dacă controlăm celelalte variabile ale poziţiei sociale (dintre care, din acest punct de vedere, cea mai importantă este *Venitul*), contribuţia negativă a *Nivelului de şcolaritate* la variaţia indicatorilor vieţii creşte sensibil.

Ne putem întreba însă dacă *Nivelul de şcolaritate* are asupra calităţii vieţii o influenţă *directă* sau una *indirectă*. În mod direct, *Nivelul de şcolaritate* ar putea influenţa prin faptul că este asociat cu mai multe cunoştinţe, cu o viziune diferită asupra lumii, cu un nivel de aspiraţii mai ridicat, ambele produse prin cunoştinţele acumulate. Indirect, influenţa lui se poate manifesta prin intermediul categoriei socioprofesionale cu care este asociat. Un nivel mai ridicat de şcolaritate stă la baza unei profesii mai calificate. Cu alte

---

* Pentru a verifica această ipoteză putem să ne referim la rezultatele obţinute în alte ţări. De exemplu, într-o cercetare întreprinsă în S.U.A., în 1970, pe un eşantion reprezentativ naţional, corelaţia dintre *Nivelul de şcolaritate* şi *Satisfacţia vieţii* a fost de +.07 (nesemnificativ statistic) (*Survey of Working Conditions*, 1971).

cuvinte, *Nivelul de școlaritate* ar indica mai degrabă diferențele dintre categoriile socioprofesionale decît diferențele de școlaritate propriu-zise. Pentru a verifica această ipoteză am recurs la un procedeu simplu de control al efectelor categoriei socioprofesionale. Am ales pentru aceasta categoria muncitorilor și, in cadrul ei, am căutat să determinăm influența nivelului de școlaritate asupra calității vieții. Figura 6.2 redă diferențele dintre muncitori în funcție

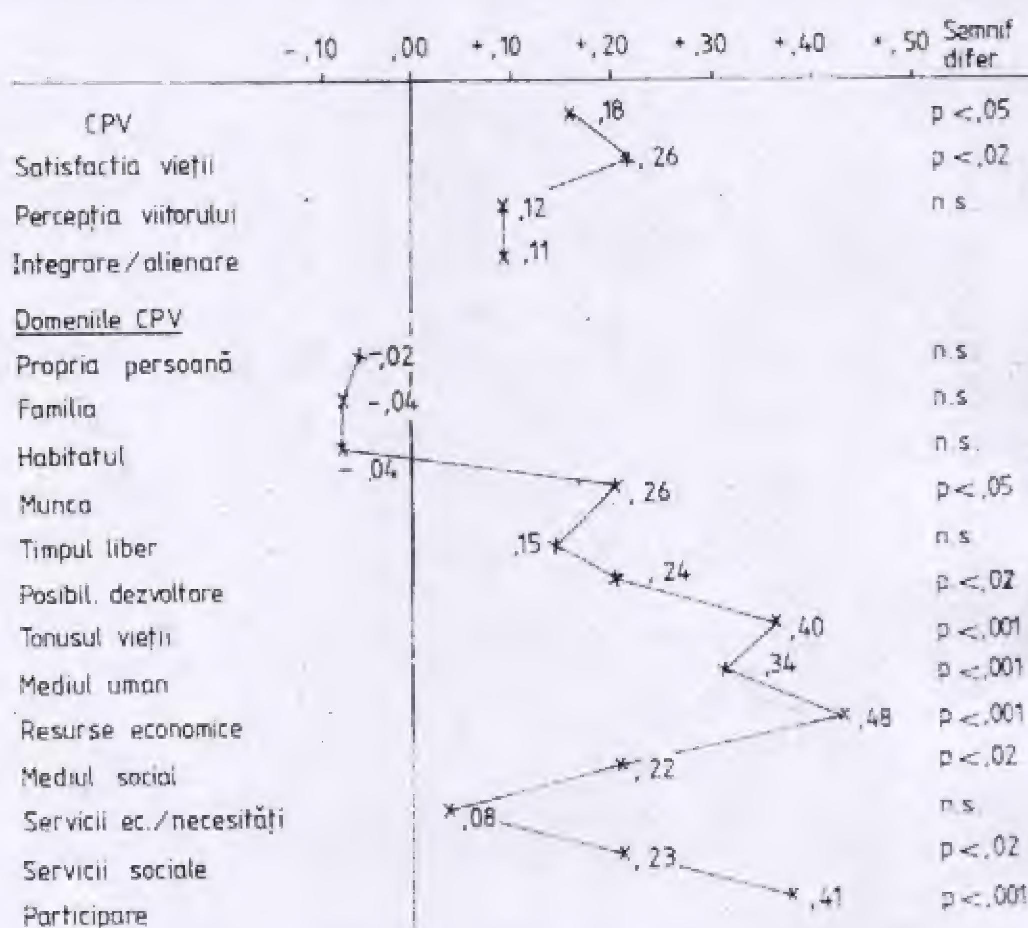

Figura 6.2. — Diferențele de calitate a vieții dintre muncitorii cu pregătire școlară sublicealǎ și cei cu pregătire liceală sau mai ridicată. (Diferențele pozitive semnifică valori mai ridicate la muncitorii cu pregătire sublicealǎ.)

de nivelul lor de școlaritate, atît la indicatorii globali ai calității vieții, cît și la cei parțiali. După cum se poate observa, muncitorii cu pregătire liceală sau mai ridicată estimează semnificativ mai scăzut calitatea vieții lor la majoritatea indicatorilor comparativ cu muncitorii cu o pregătire școlară inferioară. Acest fapt susține ideea că, cel puțin într-o bună măsură, școlaritatea reprezintă un determinant direct (nu numai prin intermediul statutului socio-

profesional) al calității vieții. Tabelul 6.6 redă acest efect într-o modalitate mai clară. Aici sînt comparați coeficienții β ai nivelului de școlaritate pe totalul eșantionului și pe categoria muncitorilor.

Dacă pe totalul eșantionului impactul *Nivelului de școlaritate* asupra calității vieții se poate datora atît mecanismelor directe

Tabelul 6.6

Contribuția *Nivelului de școlaritate* (coeficienți β) *la variația calității vieții, pe total eșantion și pe muncitori**

	Total eșantion	Muncitori
CPV	–,23	–,10
Satisfacția vieții	–,16	–,14
Perceperea viitorului	–,19	–,08
Integrare/alienare	–,14	–,08

* Coeficienții β sînt extrași din diagrama cauzală în care *Venitul, Apropierea de servicii, Poziția ierarhică, Vîrsta, Mediul social de proveniență, Numărul de copii* sînt ținute constante.

(influența școlii prin ea însăși), cît și celor indirecte (prin intermediul categoriei socioprofesionale antrenate de nivelul de școlaritate), în cazul categoriei muncitorilor rămîne doar influența *directă*. După cum se poate observa, deși intervalul de variație al școlarității este mai redus, coeficienții β ai acestui factor iau valori destul de ridicate.

Pînă acum am analizat influența poziției sociale asupra indicatorilor globali ai calității vieții. Este necesar în acest punct să lărgim analiza și să determinăm influența poziției sociale asupra calității diferitelor sfere componente ale vieții (indicatorii parțiali ai calității vieții).

Variația calității domeniilor vieții. Pentru a obține o imagine mai diferențiată a variației calității vieții în funcție de poziția socială, am utilizat cei 13 indicatori parțiali ai calității percepute a vieții. Rezultatele analizei sînt prezentate în tabelul 6.7.

Pentru a ușura sesizarea semnificației datelor, am organizat tabelul în felul următor:

- Ordinea domeniilor vieții (rîndurile tabelului) a fost stabilită în funcție de mărimea coeficientului de corelație multiplă

Tabelul 6.7

Contribuția variabilelor poziției sociale la explicația calității domeniilor vieții

Domeniile vieții	Studii	Virsta	Mediu proven.	Copii	Poziție ierarh.	Venit	AS	R
Mediul uman	—,15	,00	—,03	—,03	+,03	+,08	+,14	,19
Familie	—,07	—,14	—,03	+,03	+,03	+,20	+,10	,21
Posibil dezvolt.	—,07	—,06	—,06	—,03	+,07	+,10	+,20	,24
Propria persoană	—,03	—,20	—,03	—,03	+,07	+,12	+,15	,25
Timp liber	—,17	—,11	,00	—,14	+,01	+,08	+,11	,26
Mediul social	—,14	—,05	—,03	—,03	+,10	+,17	+,18	,27
Munca	—,21	—,01	—,01	—,04	+,13	+,13	+,16	,28
Tonusul vieții	—,20	—,16	—,02	—,03	+,03	+,10	+,14	,28
Habitat	—,18	+,01	+,01	—,05	+,06	+,22	+,19	,30
Servicii economice	—,19	—,05	—,08	,00	+,10	+,11	+,20	,31
Resurse ec./necesități	—,24	—,05	—,05	—,07	+,11	+,25	+,14	,32
Servicii sociale	—,29	—,11	—,06	+,01	+,05	+,10	+,24	,38
Participare socială	—,24	—,03	—,09	—,01	+,21	+,06	+,20	,38

(R) — ultima coloană —, care indică gradul de dependență a calității respectivului domeniu de variabilele poziției sociale luate împreună. Am început cu domeniile care prezintă gradul cel mai mic de dependență și am sfîrșit cu domeniile care prezintă dependența cea mai ridicată. După cum se poate observa, domeniile care compun viața personală — *Familie*, *Propria persoană*, *Mediul uman* — prezintă dependența cea mai redusă de variabilele poziției sociale, avînd coeficienți de corelație multiplă de circa ,20. Pe măsură ce ne deplasăm spre domeniile sociale ale vieții — *Servicii sociale*, *Servicii economice*, *Participare socială* —, dependența variației acestora de poziția socială crește semnificativ, coeficientul de corelație multiplă dublîndu-se aproape.

● Ordinea variabilelor poziției sociale (coloanele tabelului) a fost stabilită în funcție de *sensul* și *mărimea* contribuției lor la explicarea variației calității domeniilor vieții. În prima coloană este trecut *Nivelul de școlaritate*, care prezintă coeficienții β negativi cei mai ridicați. Urmează în ordinea descrescîndă a mărimii coeficienților β negativi *Vîrsta*, *Mediul social de proveniență* și *Numărul de copii*. Sînt incluse apoi, în ordinea crescîndă a valorilor, variabilele cu coeficienți β pozitivi : *Poziția ierarhică*, *Venitul* și *Apropierea de sfera serviciilor*.

Cîteva comentarii asupra semnificațiilor datelor din tabel sînt necesare. Să observăm, în primul rînd, că, deși variabilele poziției

sociale diferă sensibil în ceea ce privește contribuția pe care o aduc la explicarea diferitelor domenii, *sensul influenței* (pozitiv sau negativ) rămîne aproape fără excepție surprinzător de constant. *Nivelul de școlaritate* are o influență negativă relativ ridicată asupra calității tuturor domeniilor, valori mai mici înregistrîndu-se la *Propria presoană*, *Familie* și *Posibilitățile de afirmare și dezvoltare personală*. La cealaltă limită se înscriu cu contribuții relativ ridicate cele două variabile ale nivelului economic : *Venitul familiei* și *Apropierea de sfera serviciilor*. Interesant este faptul că și ele influențează sensibil toate domeniile vieții, inclusiv pe cele mai depărtate de baza economică propriu-zisă a vieții : *Familia*, *Propria persoană*, *Mediul social*. *Vîrsta* are o influență de asemenea demnă de remarcat. Pe măsură ce se avansează în vîrstă, scade calitatea percepută a propriei persoane, a vieții de familie, tonusul vieții în general. *Mediul social de proveniență* are contribuții negative reduse, ceva mai ridicate apărînd doar la *Participarea socială* și la *Serviciile economice*. *Numărul de copii* influențează negativ relativ ridicat doar calitatea *Timpului liber* și, într-o oarecare măsură, estimarea *Raportului dintre resursele economice și necesități*. *Poziția ierarhică* are o influență scăzut pozitivă asupra tuturor domeniilor vieții, cu valori mai ridicate în sferele sociale : *Participare socială*, *Muncă*, *Raportul resurse economice/necesități*, *Servicii economice*, *Mediul social*.

Categoria socioprofesională. Din motive „tehnice" nu am putut include în diagramele noastre cauzale toate variabilele care caracterizează poziția socială. În mod special două sînt importante : categoria socioprofesională și sexul. Influența acestora va fi analizată separat în continuare.

Categoria socioprofesională include în sine o configurație largă de variabile contextuale. Pe de o parte, ea include în diferite grade variabilele analizate pînă acum — *Nivelul de școlaritate*, *Venitul*, *Poziția ierarhică*; pe de altă parte, conține variabile care nu au fost incluse în model : tipul de muncă, condițiile fizice, sociale și umane ale muncii, poziția socială asociată profesiei (prestigiu, influență), un anumit mod de viață complementar categoriei socioprofesionale. Unele dintre aceste variabile acționează pozitiv asupra calității vieții, altele negativ. Rezultanta influenței tuturor variabilelor care compun categoria socioprofesională este practic imposibil de presupus teoretic. Ea trebuie, în consecință, determinată empiric. Nu avem nici un temei a presupune, de pildă, că muncitorii sau intelectualii sînt mai satisfăcuți cu viața lor, că unii sau

alții estimează o calitate mai ridicată a diferitelor domenii componente ale vieții*.

După cum se poate observa din figura 6.3, la toți indicatorii globali ai calității vieții există un *pattern* constant al diferențierii.

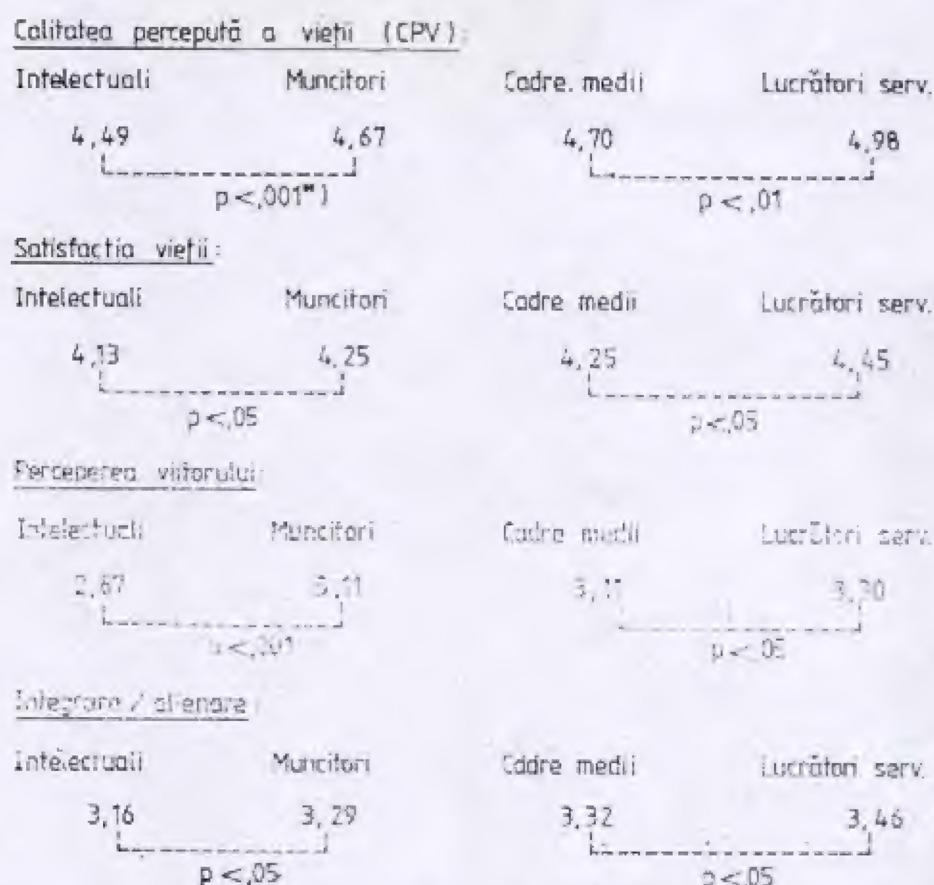

Figura 6.3. — Diferențele dintre categoriile socioprofesionale la indicatorii globali ai calității vieții. (Linia punctată reprezintă existența unei diferențe semnificative statistic. Sub linie este indicat nivelul de semnificație a diferenței. Comparația este făcută doar pentru categoriile învecinate, fiind logic presupusă pentru categoriile mai îndepărtate.)

Valorile cele mai scăzute apar la intelectuali. Muncitorii și cadrele medii, la egalitate, se înscriu pe o poziție de mijloc, în timp ce lucrătorii cu calificare medie din servicii sînt caracterizați prin valorile cele mai ridicate. Pentru a înțelege mai bine diferențierile dintre

---

* Pentru a susține afirmația că relația dintre categoria socioprofesională și calitatea vieții variază larg în funcție de mulțimea condițiilor care intervin, vom cita din nou rezultatele oferite de cercetarea americană amintită mai sus. Autorii ei au găsit că *Satisfacția vieții* ia valori semnificativ mai ridicate la „White collar" decît la „Blue collar", categorii care parțial pot fi identificate cu intelectualii și muncitorii *Survey of Working Conditions*, 1971).

categoriile socioprofesionale să privim figura 6.4, care redă comparația, pe domeniile vieții, între muncitori și intelectuali, cele mai bine reprezentate categorii în eșantionul nostru.

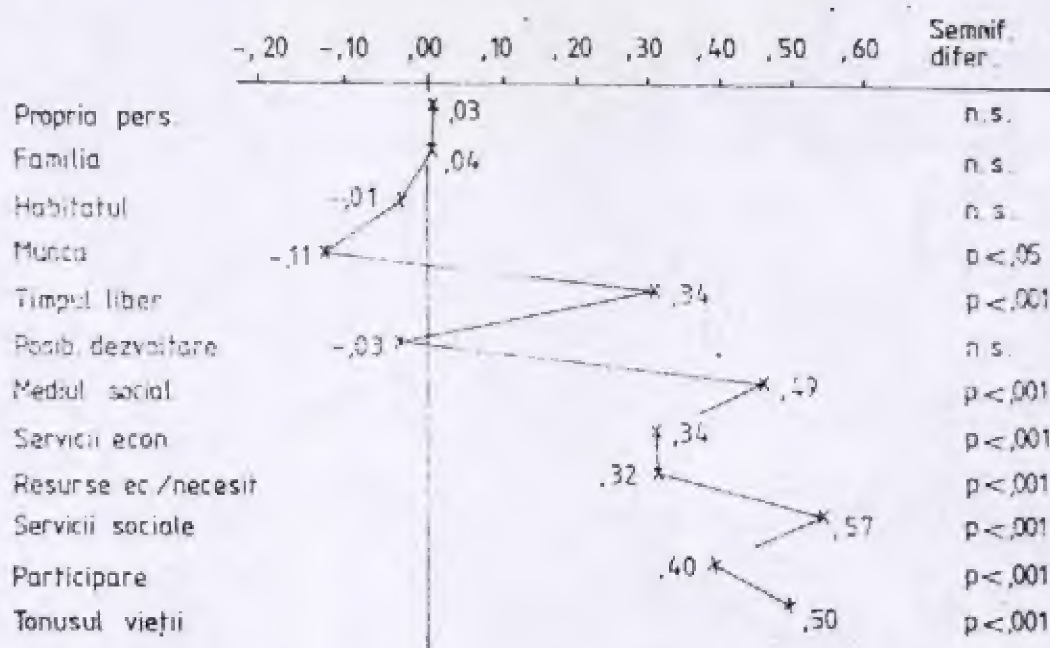

Figura 6.4. — Diferențele privind *Calitatea percepută a vieții*, pe domenii, la muncitori și intelectuali. (Diferențele pozitive semnifică valori mai ridicate la muncitori.)

În domeniile care compun viața personală — ***Propria persoană, Familie, Habitat*** — nu există diferențe semnificative între cele două categorii. Diferențe sensibile apar însă la domeniile sociale mai generale. Analizînd diferențele pe componentele elementare ale vieții (cele 73 de componente ale *Calității percepute a vieții*), diferențele mai marcate sînt următoarele (în dreptul fiecărei componente este indicată mărimea diferenței):

Valori mai mari la intelectuali

Nivelul cultural propriu	,43
Profesia	,36
Accesibilitatea învățămîntului	,36
Relațiile cu socrii	,27
Luarea în considerare a părerilor personale	,25
Locuința	,25

Respectarea drepturilor personale	,24
Posibilitatea de a face lucruri utile pentru alții	,21
Spațiile verzi	,20
Participare conducere întreprindere	,20
Cartierul	,19
Copiii	,16

Valori mai mari la muncitori

Administrarea localității	,89
Perspective promovare	,88
Informație evenimente externe	,85
Participare conducere localitate	,81
Calitatea învățămîntului	,80
Calitatea mijloacelor informare și divertisment	,80
Participare la conducerea societății	,76
Funcționarea instituțiilor care aplică legea	,73
Cît de interesantă este viața de zi cu zi	,68
Calitatea organizării vieții sociale înconjurătoare	,61
Timpul liber în familie	,57
Ce s-a realizat în viață	,53
Cum gîndesc și acționează maturii	,53
Informația evenimentelor interne	,53
Calitatea bunurilor din magazine	,52
Timpul liber disponibil	,46
Modul în care instituțiile rezolvă problemele personale	,45
Aprovizionarea cu alimente	,45
Servicii de reparații	,43
Activitățile de menaj	,40
Aprovizionare bunuri nealimentare	,35
Calitatea mediului natural	,35
Modul de petrecere a timpului liber	,34
Sănătatea proprie	,32
Veselia din viață	,32
Promovarea pînă în prezent	,30
Posibilitatea de dezvoltare a capacităților și cunoștințelor	,23

Capacitatea de rezolvare a problemelor de viață ,23
Posibilitatea valorificării capacităților și talentelor proprii ,21

La 33 din cele 73 de componente ale vieții considerate în indicatorul global de *Calitate percepută a vieții* evaluările muncitorilor sînt semnificativ mai ridicate decît cele ale intelectualilor, în timp ce aceștia din urmă dau evaluări semnificativ mai ridicate la 12 componente. Putem presupune că *în mod obiectiv* la majoritatea componentelor vieții considerate de noi condițiile de viață ale intelectualilor sînt cel puțin la fel de bune ca cele ale muncitorilor, multe dintre ele fiind practic aceleași : calitatea sistemului de învățămînt, bunurile din magazine, mijloacele de informare, de divertisment etc. Evaluarea lor este însă mai scăzută datorită unui nivel mai ridicat al criteriilor de evaluare — *fenomenul răsturnării subiective.*

Sexul ne așteptăm să fie asociat cu diferențe sensibile în calitatea vieții. Această asociere, ca și în cazul categoriei socioprofesionale, este însă multiplu mediată de o mulțime de condiții, fapt care face ca ea să fie dificil a fi prezisă teoretic. Și de data aceasta este necesar să determinăm empiric sensul și mărimea asocierii dintre sex, ca variabilă demografică, și calitatea vieții. O analiză globală a diferențelor dintre bărbați și femei în ce privește calitatea vieții nu este posibilă datorită structurii specifice a eșantionului nostru. Din această cauză am ales să analizăm aceste diferențe controlînd efectul categoriei socioprofesionale. Am ales de asemenea cele mai bine reprezentate categorii în eșantion : muncitorii și intelectualii. Rezultatele sînt într-o anumită măsură surprinzătoare.

La intelectuali, diferențele dintre bărbați și femei nu sînt semnificative statistic la majoritatea indicatorilor calității vieții. Doar *Satisfacția vieții* este ușor mai ridicată la bărbați (cu ,17, $p < ,05$) și *Tonusul vieții* (cu ,29, $p < ,001$), iar la femei *Habitatul* este evaluat a fi mai bun (cu ,13, $p < ,05$). Nu înseamnă că nu există în sfera calității vieții nici o diferență între bărbați și femei în cadrul categoriei intelectuali, ci doar că nu există diferențe cu privire la aspectele pe care noi am reușit să le măsurăm.

În contrast, la muncitori, la majoritatea indicatorilor globali și parțiali ai calității vieții, bărbații se caracterizează prin valori semnificativ mai ridicate decît femeile (figura 6.5).

Se poate afirma deci, în concluzia acestui capitol, că poziția pe care persoanele o ocupă în cadrul sistemului social (așa cum a fost ea operaționalizată printr-o serie de variabile, ca nivelul de

școlaritate, categoria socioprofesională, venitul, poziția ierarhică, vîrsta, sexul, numărul de copii etc.) este responsabilă într-o măsură semnificativă de variația calității vieții.

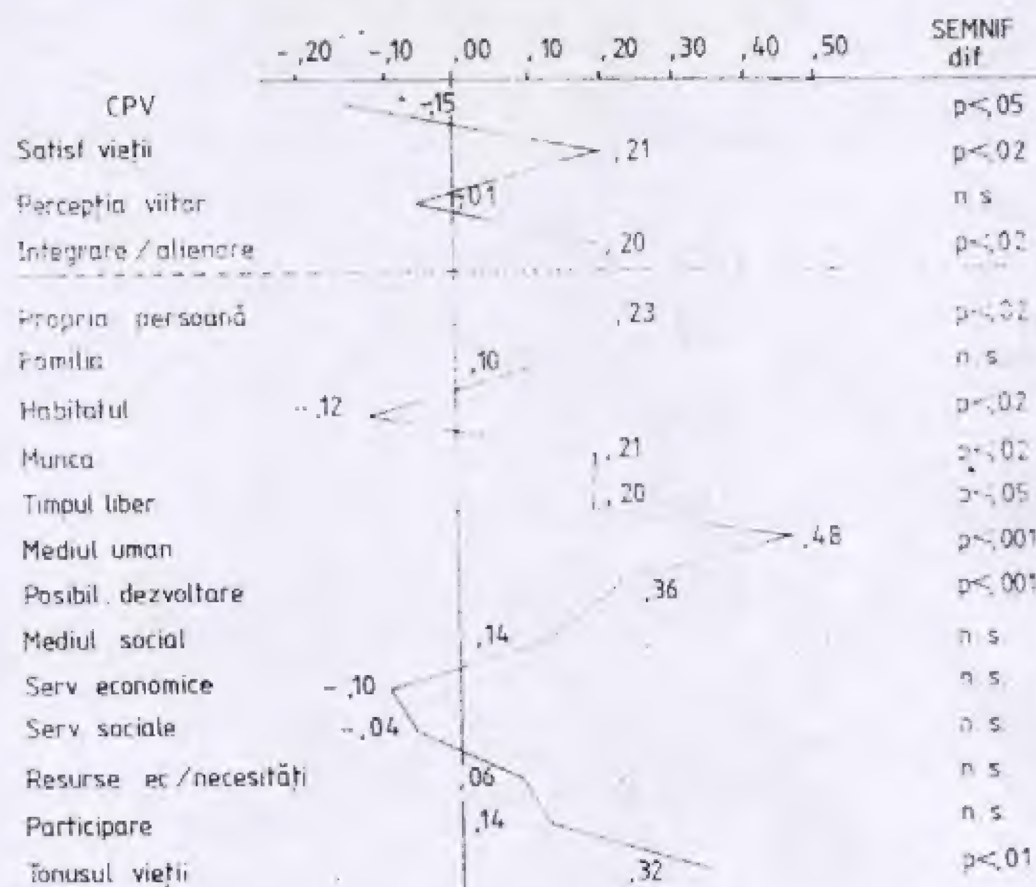

Figura 6.5. — Diferențele de calitate a vieții dintre bărbați și femei, muncitori.(Diferențele pozitive semnifică valori mai ridicate la bărbați.)

CAPITOLUL 7

DINAMICA INTERIOARĂ A CALITĂȚII VIEȚII

Capitolul precedent a fost dedicat analizei dependenței calității vieții de o serie de variabile contextuale, variabile care definesc poziția socială a persoanei : profesie, nivelul de școlaritate, poziție ierarhică, vîrstă, sex, număr de copii, mediu social de proveniență etc. După cum s-a putut observa, acești factori contribuie semnificativ la variația calității vieții. Cumulați, ei explică o parte importantă a acesteia, dar relativ redusă. Astfel, coeficienții multipli de corelație dintre cele șapte variabile luate în modelul nostru cauzal și indicatorii globali ai calității vieții se plasează între ,24 și ,35. Este ușor de presupus că dacă am adăuga și alte variabile definitorii pentru poziția socială, care nu au putut intra în model, tot nu vom obține corelații multiple foarte ridicate. Se poate deci considera că, dincolo de poziția socială a persoanei, există o mulțime de alți factori care aduc o contribuție substanțială la determinarea variației calității vieții : propria biografie, modul de raportare a fiecăruia la viața sa, capacitățile personale de organizare a vieții, poziția socială și umană concretă, determinată de propriile capacități, mediul social și uman particular în care fiecare trăiește. În acest capitol vom încerca să explorăm o parte dintre acești factori.

În capitolul 2 s-a argumentat pe larg faptul ca variabilele contextuale (care definesc în mare poziția socială) influențează calitatea vieții *prin intermediul* variabilelor structurale — pe de o parte, starea condițiilor de viață și a activităților componente ale vieții, iar pe de altă parte, criteriile de evaluare. Este clar însă că variabilele structurale sînt doar într-o anumită măsură determinate de variabilele poziției sociale. Această ipoteză poate fi testată în următorul fel : adăugăm la cei șapte factori determinanți din diagrama cauzală, care se referă la poziția socială, un al optulea — *Calitatea percepută a vieții*. Pentru a desemna calitatea vieții am ales indicatorul *Satisfacția vieții* (fig. 7.1).

Diagrama cauzală ne spune două lucruri importante. În primul rînd, adăugînd la variabilele independente *Calitatea percepută*

a vieții, coeficientul de corelație multiplă crește spectaculos, de la ,27, cît era în cazul variabilelor care desemnează poziția socială, la ,67. Diferența de variație explicată se datorează, în acest caz, *Calității percepute a vieții*. Ținînd constante variabilele poziției

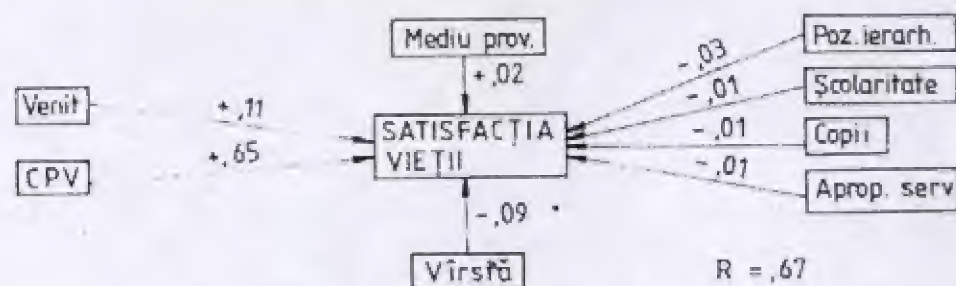

Figura 7.1.—Diagrama cauzală a *Satisfacției vieții*. La variabilele independente ale modelului s-a adăugat și *Calitatea percepută a vieții*.

sociale, *Calitatea percepută a vieții* contribuie ea însăși foarte ridicat la variația satisfacției vieții (+,65). Această valoare reprezintă deci contribuția CPV independentă de poziția socială. O a doua observație se referă la contribuția diferitelor variabile ale poziției sociale. Doar venitul și vîrsta par să influențeze direct și semnificativ satisfacția vieții, restul variabilelor avînd o influență indirectă, prin intermediul calității percepute a diferitelor domenii ale vieții. Pe măsură ce crește, vîrsta generează probabil un fond de insatisfacție, independent de calitatea diferitelor componente ale vieții.

Spre deosebire de poziția socială, celelalte surse ale calității vieții — propria biografie, configurația concretă a relațiilor sociale și umane și, de ce nu, șansa — sînt mult mai dificil a fi determinate empiric. Singurii noștri indicatori se referă la *calitatea percepută* a diferitelor domenii ale vieții, a diferitelor componente elementare ale acestora. Fiecare persoană are condiții mai bune într-o sferă a vieții sale și mai proaste într-o alta. Pe baza trăirii în diferite sfere, condiții, fiecare persoană trage o anumită concluzie generală asupra vieții sale, asupra gradului său de fericire, de satisfacție a vieții. Satisfacția vieții reprezintă cel mai global indicator al calității vieții.

Următoarea problemă pe care o vom aborda va fi deci: *ce contribuție aduce fiecare domeniu sau componentă a vieții la constituirea sentimentului global de satisfacție a vieții sau la constituirea unei atitudini generale față de viață ca aceea exprimată de indicatorul integrare/alienare.* Dacă toate sferele vieții sînt importante pentru om, putem presupune însă că unele sînt mai importante

decît altele. Putem de aceea să facem ipoteza că importanța lor diferă de la persoană la persoană, de la colectivitate la colectivitate, în funcție de o serie de factori pe care nu îi cunoaștem decît în mică măsură deocamdată. Din această cauză la această întrebare putem găsi un răspuns într-o modalitate mai mult empirică decît teoretică. Întrebarea de care ne vom ocupa în continuare este deci : în condițiile colectivității cercetate de noi, care este contribuția pe care diferitele domenii și componente ale vieții o aduc la variația sentimentului global de satisfacție a vieții și a atitudinii de integrare/alienare?

Sursele satisfacției vieții

O primă indicație asupra contribuției diferitelor sfere ale vieții la variația satisfacției vieții ne-o oferă analiza multiplă de regresie a satisfacției cu diferitele mari componente ale vieții (variabilele independente) și satisfacția globală a vieții (variabila dependentă).

Din figura 7.2 se pot desprinde următoarele concluzii. În primul rînd, satisfacția cu cele patru mari sfere ale vieții — familia, munca, timpul liber, propria persoană — luate împreună corelează ridicat cu satisfacția generală a vieții. În al doilea rînd, toate aceste sfere aduc contribuții relativ ridicate la explicarea satisfacției vieții, deși familia pare a se detașa ca sfera cea mai importantă.

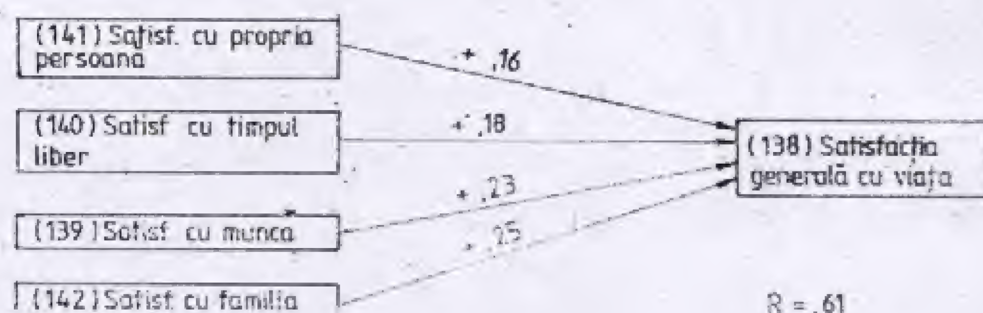

Figura 7.2. — Diagrama cauzală a *Satisfacției generale cu viața*, factorii determinanți fiind satisfacția cu diferitele sfere ale vieții.

O imagine mai clară a contribuției diferitelor domenii o obținem utilizînd drept predictori principalele domenii ale vieții (indicatorii parțiali de calitate a vieții) — figura 7.3.

Să observăm că în primul rînd corelația multiplă dintre calitatea domeniilor vieții considerate și *Satisfacția vieții* este ridicată.

O mare parte din variaţia acesteia din urmă este explicată de calitatea percepută a respectivelor domenii. Apoi, domeniile cu contribuţia cea mai ridicată sînt cele care compun viaţa personală — *Propria persoană*, *Familia*, *Timpul liber* şi chiar *Mediul uman*. *Raportul*

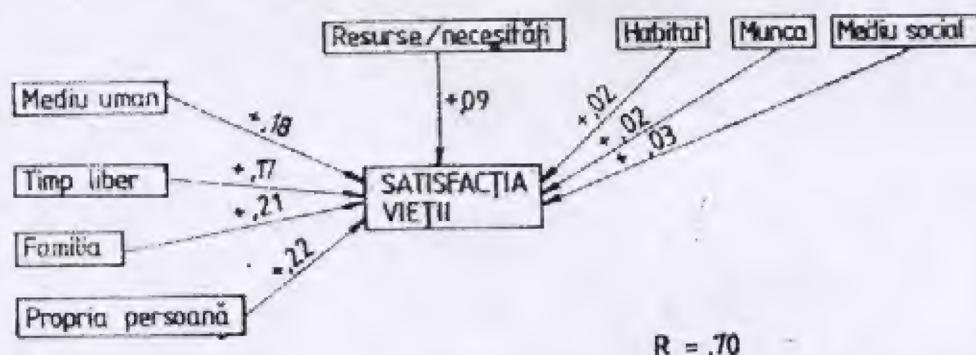

Figura 7.3. — Diagrama cauzală a *Satisfacţiei vieţii*. Variabilele independente sînt indicatorii parţiali ai calităţii percepute a vieţii a diferitelor domenii. Pentru a elimina interferenţele prea mari între domenii am exclus *Tonusul vieţii* care reprezintă un fel de concluzie a calităţii percepute a vieţii şi am concentrat într-o singură variabilă toate componentele referitoare la calitatea mediului social.

dintre resursele economice şi necesităţi, care indică baza materială a vieţii, standardul economic, are o contribuţie independentă modestă. Sferele mai îndepărtate, referitoare mai mult la cadrul social al vieţii, aduc contribuţii *independente* reduse. Aceasta nu înseamnă că ele nu sînt importante pentru calitatea vieţii. În fapt corelaţiile simple, de tip Pearson, între ele şi *Satisfacţia vieţii* sînt ridicate: *Mediul social* (+,52), *Participare socială* (+,45), *Servicii sociale* (+,42). Domeniile vieţii „mai îndepărtate" par a influenţa nu direct, ci prin intermediul domeniilor „mai apropiate". Calitatea mediului social afectează în sine mai puţin satisfacţia vieţii. Ea influenţează însă evenimentele din sfera vieţii personale: familie, propria persoană (concepţia fiecăruia despre sine, despre capacităţile sale), timpul liber. În consecinţă, controlînd domeniile mai apropiate, efectul direct al domeniilor mai îndepărtate va scădea în mod inevitabil. Această constatare empirică este de natură a susţine presupoziţiile făcute în cadrul ipotezei complexitate-calitate din capitolul 5. Acolo s-a presupus că domeniile sociale mai îndepărtate acţionează indirect, prin intermediul celor mai apropiate, asupra calităţii vieţii.

Diagrama cauzală utilizată aici este obţinută pe baza întregului eşantion. Ne putem întreba însă dacă acest pattern al determinării este invariabil, general, valabil pentru toate situaţiile, în toate condiţiile sau el variază; cu alte cuvinte, dacă în anumite

Variaţia contribuţiei diferitelor domenii ale vieţii pe continuum-ul satisfacţie/insatisfacţie susţine teoria lui Herzberg (F. Herzberg şi colab., 1959) asupra celor doi factori ai satisfacţiei : „factorii de igienă" (remuneraţie, condiţii sociale) sînt în mod special surse de insatisfacţie atunci cînd au o calitate scăzută ; factorii de creştere (aici propria persoană, timpul liber) sînt surse ale sentimentului de plinătate în viaţă, de satisfacţie.

b) *Stilul de viaţă.* Ne putem aştepta ca patternul de determinare a satisfacţiei vieţii să varieze nu numai în funcţie de nivelul absolut al satisfacţiei/insatisfacţiei, ci şi de stilul de viaţă al diferitelor grupuri sociale. Pentru a diferenţia stilurile de viaţă am utilizat marile categorii socioprofesionale: muncitorii, intelectualii cadrele medii. Şi din acest punct de vedere apar diferenţe notabile (tabelul 7.2).

Tabelul 7.2

Contribuţia calităţii domeniilor vieţii (coeficienţi β) la explicaţia variaţiei *Satisfacţiei vieţii*, pe categorii socioprofesionale

Domenii ale vieţii	Muncitori	Intelectuali	Cadre medii
Resurse/necesităţi	+,19	+,06	+,13
Timp liber	+,19	+,17	+,15
Mediul uman	+,18	+,15	+,26
Familia	+,14	+,24	+,24
Propria persoană	+,11	+,27	+,12
Mediu social	+,10	+,04	—,06
Munca	+,08	+,05	+,04
Habitatul	+,01	+,05	—,02
R	,68	,74	,64

În primul rînd, domeniul economic (*Raportul resurse economice/necesităţi*) este important la muncitori (+,19), relativ scăzut la intelectuali (+,06) şi cu valoare intermediară la cadrele medii. Această diferenţiere este cu atît mai semnificativă cu cît avem serioase motive să credem că ea reprezintă un efect al modului de viaţă al categoriilor socioprofesionale, iar nu al altor factori. Din analiza precedentă a reieşit că importanţa acestui domeniu creşte odată cu *scăderea* satisfacţiei cu viaţa. Intelectualii au un nivel de satisfacţie cu viaţa mai scăzut decît muncitorii şi, cu toate acestea, în loc ca *Raportul resurse/necesităţi* să ocupe la ei o pondere determinativă mai ridicată, are o pondere mai scăzută decît la muncitori.

condiții un domeniu sau altul devine mai important sau mai puțin important. O asemenea analiză ne apropie de înțelegerea mecanismelor constituirii calității vieții și ale variației sale. Aici vom lua în considerare două condiții diferite: una, interioară calității vieții, se referă la gradul de satisfacție a vieții, și cealaltă, exterioară, se referă la stilul de viață.

a) *Gradul de satisfacție a vieții.* Există o importantă dispută în legătură cu sursele satisfacției în raport cu sursele insatisfacției. Sînt ele aceleași sau sînt diferite? Cu alte cuvinte, satisfacția și insatisfacția au ele aceeași configurație a determinării sau diferită? Pentru a răspunde la această întrebare am extras din eșantionul nostru două grupe de persoane: cei care prezintă un grad accentuat de insatisfacție a vieții (persoanele care prezintă valori cuprinse între 1,00 și 4,00 la indicatorul de satisfacție a vieții) și cei care manifestă un grad mai ridicat de satisfacție (cu valori la respectivul indicator de 5,00 și peste). În continuare, am analizat contribuția domeniilor vieții la variația *Satisfacției vieții* separat pe cele două categorii. După cum se poate observa din tabelul 7.1, configurația determinării

Tabelul 7.1

Contribuția diferitelor domenii ale vieții (coeficienți β) la grupul caracterizat printr-un grad scăzut de satisfacție cu viața și la cel cu un grad ridicat de satisfacție *

Domenii ale vieții	Niveluri de satisfacție a vieții	
	scăzut	ridicat
Familia	+.19	+,02
Resurse/necesități	+.12	–,03
Mediul social	+,07	+,02
Propria persoană	+.12	+,20
Timpul liber	+.12	+.20
Habitatul	–,03	+.18

* Au fost selectate doar domeniile a căror contribuție variază mai marcat la cele două categorii.

insatisfacției este diferită de cea a satisfacției. Unele domenii au o contribuție mai ridicată la cristalizarea stării de insatisfacție (*Familia*, *Raportul resurse/necesități*, *Mediul social*) contribuind scăzut la variația satisfacției; altele au o tendință inversă (*Propria persoană*, *Timpul liber*, *Habitatul*) — au o contribuție mai ridicată la nivelurile mai ridicate de satisfacție decît la nivelurile scăzute.

Propria persoană are o pondere mult mai ridicată la intelectuali (+,27) decît la muncitori (+,11). Şi aici lucrurile stau ca în cazul precedent. După cum s-a văzut înainte, *Propria persoană* are o importanţă mai ridicată pe măsură ce creşte starea de satisfacţie a vieţii. Or, intelectualii prezintă un nivel mai scăzut al satisfacţiei vieţii în raport cu muncitorii.Rezultă de aici că putem considera că în modul de viaţă al intelectualităţii *Propria persoană* reprezintă o sursă importantă a calităţii vieţii, în timp ce la celelalte categorii analizate, acest domeniu aduce o contribuţie relativ mai scăzută.

În fine, *Familia* aduce o contribuţie sensibil mai ridicată la intelectuali decît la muncitori.

Deşi există unele diferenţe, după cum s-a văzut, patternul de determinare la categoriile analizate tinde să aibă un profil unic : sferele legate direct de viaţa personală — *Propria persoană*, *Familia*, *Timpul liber*, *Mediul uman* — au o contribuţie mai ridicată la variaţia calităţii vieţii.

Sursele integrării/alienării

Dacă prezumţia pe care am avansat-o de la începutul analizei noastre, anume că indicatorii globali ai calităţii vieţii pe care i-am utilizat exprimă perspective distincte, este corectă, ne putem aştepta ca patternul determinării lor să fie distinct. Dacă *Satisfacţia vieţii* este determinată direct şi în gradul cel mai ridicat de domeniile vieţii personale, în ceea ce priveşte *Integrarea/alienarea*, *Mediul social* are contribuţia cea mai ridicată (figura 7.4). Contribuţii mode-

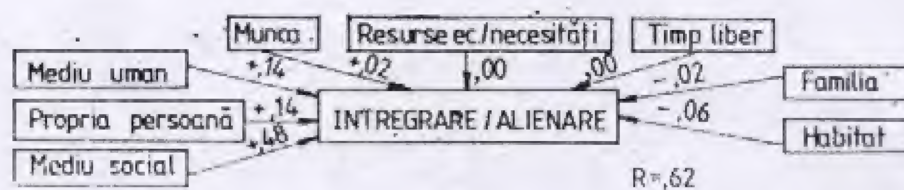

Figura 7.4. — Diagrama cauzală a *Integrării/alienării*. Factorii determinanţi : calitatea domeniilor vieţii.

rat pozitive aduc şi *Propria persoană* şi *Mediul uman*. Se poate considera deci că există mai multe surse ale integrării/alienării : cea mai importantă o reprezintă perceperea organizării şi funcţionării *Mediului social* : semnificative, dar cu contribuţii moderate, sînt şi perceperea *Mediului uman* (relaţiile interpersonale, independente

de configurația mediului social) și *Propria persoană* ca element activ al integrării sau lipsei de integrare.
Ca și în cazul *Satisfacției vieții*, indicatorul *Integrării/alienării* prezintă un pattern al determinării variabil, atît în funcție de gradul integrării/alienării, cît și în funcție de stilul de viață.

a) *Gradul integrării/alienării*. Dacă comparăm diagramele cauzale ale grupului care se caracterizează printr-un grad ridicat de integrare (valori între 4,00 și 5,00) cu grupul care manifestă un grad ridicat de alienare (valori pe panta negativă a scalei, cuprinse între 1,00 și 3,00), observăm cîteva diferențe interesante:

— *Propria persoană* reprezintă o sursă importantă a alienării (+,15), dar nu și a stării opuse, de integrare (+,01);

— *Mediul uman* reprezintă o sursă semnificativă a alienării (+,09), fără a fi o sursă a integrării;

— *Habitatul* nu contribuie la alienare, dar are o contribuție la integrare (+,10);

— în fine, cele 8 domenii ale vieții aduc împreună o contribuție mai ridicată la explicarea alienării (R=,41) decît la explicarea integrării (R=,26). Acest fapt ne sugerează o ipoteză interesantă asupra configurației integrării/alienării: alienarea pare a avea un caracter mai diferențiat, fiind determinată într-o măsură mai mare de experiențele particulare din diferitele sfere ale vieții, în timp ce integrarea are un caracter mai difuz, mai puțin diferențiat, fiind mai independentă de evaluarea concretă a diferitelor sfere ale vieții.

b) *Stilul de viață*, așa cum este el determinat de categoria socioprofesională, aduce și el cîteva diferențieri demne de reținut. Dacă comparăm cele două mari categorii socioprofesionale ale eșantionului nostru, muncitorii și intelectualii, rezultă următoarele diferențe:

— estimarea *Raportului resurse economice/necesități* are o contribuție semnificativă la variația *Integrării/alienării* doar la muncitori (+,12);

— *Mediul social* aduce o contribuție accentuată la ambele categorii, semnificativ însă mai mare la intelectuali decît la muncitori (+,52 față de +,31);

— corelația multiplă între domeniile vieții și *Integrare/alienare* variază și ea semnificativ: la intelectuali ea prezintă o valoare semnificativ mai ridicată decît la muncitori (,67 față de ,45). Acest fapt poate fi interpretat în sensul că la intelectuali starea de integrare/alienare este mai diferențiată, determinată în mai mare măsură de varietatea experienței concrete de viață, în timp ce la muncitori are un caracter mai difuz, mai puțin structurat, fiind mai puțin legată de surse concrete.

În diagramele cauzale discutate pînă acum, coeficienții nu indică contribuția brută pe care o aduce fiecare domeniu al vieții la variația calității vieții, ci contribuția sa *independentă*, în condițiile în care calitatea celorlalte domenii este ținută constantă. Cu alte cuvinte, fiecare domeniu corelează cu celelalte (determină și este determinat de variația celorlalte), contribuind conjugat la variația calității vieții. În fapt, toate domeniile pe care noi le-am luat în considerare aduc direct sau indirect contribuții importante la variația calității vieții. Acest lucru apare cu claritate din tabelul 7.3, care redă corelațiile multiple dintre componentele fiecă-

Tabelul 7.3

Corelațiile multiple dintre componentele fiecărui domeniu al vieții și indicatorii calității vieții

Domeniile vieții	Satisfacția vieții	Loc	Integrare/alienare	Loc
Timpul liber	,58	I	,43	IV
Familia	,56	II	,30	VIII
Propria persoană	,55	III	,38	VI
Mediul social	,54	IV	,61	I
Posibilități dezvoltare	,52	V	,52	II
Mediul uman	,50	VI	,50	III
Munca	,43	VII	,40	V
Habitat	,41	VIII	,35	VII

rui domeniu luate împreună și cei doi indicatori ai calității vieții utilizați în cercetarea noastră: *Satisfacția vieții* și *Integrare/alienare*. Componentele fiecărui domeniu, după cum se poate observa, contribuie împreună la explicarea unei părți însemnate din variația calității vieții.

Deși diferențele sînt mai scăzute între corelațiile multiple ale diferitelor domenii și indicatorii calității vieții, patternul general al determinării analizat mai sus se menține: la *Satisfacția vieții*, domeniile vieții personale aduc contribuția cea mai ridicată (*Mediul social* contribuind și el, foarte ridicat, practic la egalitate cu primele), în timp ce la *Integrare/alienare*, *Mediul social* aduce— detașat— contribuția cea mai ridicată.

Calitatea mediului uman

Una dintre surprizele cercetării au constituit-o valorile scăzute ale calității componentelor *Mediului uman*. Din această cauză am considerat necesar să ne oprim în mod special asupra acestui domeniu

al calității vieții. Cele mai multe dintre componentele *Mediului uman* iau valori chiar pe panta negativă a scalei (valori sub 4,00 în cazul scalei cu 7 trepte și sub 3,00 în cazul scalei cu 5 trepte):

(100) Oamenii din jur sînt deschiși și sinceri 3,59
— scală cu 7 trepte

(101) Caută să-și facă datoria cu responsabilitate 3,89
— scală cu 7 trepte.

(99) Sînt binevoitori, gata să ajute 3,98
— scală cu 7 trepte

(102) Cît de încredere sînt oamenii de care depindeți 4,09
— scală cu 7 trepte

(220) În general oamenii se preocupă numai de propriile lor interese 2,35
— scală cu 5 trepte

(223) Cînd apare o nedreptate, oamenii preferă să nu se amestece
— scală cu 5 trepte 2,34

(221) În general, nu poți avea încredere în ceilalți 2,96
— scală cu 5 trepte

Nici în ceea ce privește dinamica în timp a relațiilor interpersonale, atitudinea nu este mai pozitivă: „Corectitudinea în relațiile dintre oameni" (64/72) a fost în 1970 sensibil mai ridicată decît în 1980, iar în 1990 ea pare a nu înregistra serioase îmbunătățiri.

Calitatea mediului uman, după cum s-a văzut, reprezintă un component important al calității vieții, aducînd contribuții independente semnificative la variația acesteia. Este firesc să ne întrebăm, în consecință: care sînt cauzele care explică dinamica generală a relațiilor interpersonale? Cum se poate ajunge la situația în care oamenii să poată stabili între ei relații bazate pe încredere, pozitive, reciproc suportive? Putem imagina două mari tipuri de explicații ale dinamicii relațiilor interpersonale: o explicație autonomă și una de dependență.

Explicația autonomă: relațiile interpersonale reprezintă un domeniu complet sau în mare măsură autonom. El are propriile sale mecanisme, dinamica sa proprie, neputînd fi influențat în mod decisiv dinafară. Independent de evenimentele din celelalte sfere ale vieții, relațiile interpersonale au propriul lor profil, fiind determinate de propria lor logică.

Explicația de dependență: relațiile interpersonale sînt determinate mai direct sau mai indirect de organizarea sistemelor sociale și de procesele care au loc la nivelul acestora. O bună organizare socială tinde să genereze relații pozitive între oameni, în timp ce o organizare socială defectuoasă va genera relații tensionate, de neîncredere, negative. Marx a adus în această privință un punct de vedere

nou, fundamental. Relaţiile interpersonale depind într-o mare măsură de tipul organizării sociale. Organizarea socială bazată pe concurenţă, pe exploatare, pe privilegiu generează un anumit tip de relaţii interpersonale, caracterizate ele însele prin concurenţă, neîncredere, suspiciune, indiferenţă, în timp ce organizarea socială bazată pe cooperarea membrilor colectivităţii, egali şi liberi, orientată spre binele colectiv, este de natură a genera relaţii interpersonale pozitive, suportive, de cooperare şi sprijin mutual. La această teorie privitoare la dependenţa relaţiilor interpersonale de *tipurile organizării sociale* se poate adăuga încă un factor determinant important : *calitatea organizării sociale.* În interiorul aceluiaşi tip de organizare socială, calitatea acestei organizări este de natură a influenţa sensibil, pozitiv sau negativ, relaţiile interpersonale. Defecte majore în organizarea socială, incongruenţe, crize etc. sau pur şi simplu lipsa de maturitate a unor forme de organizare socială, dificultatea de a organiza sisteme sociale complexe sînt de natură să influenţeze sensibil relaţiile interpersonale.

Avem toate motivele să considerăm că toate aceste tipuri de explicaţii nu sînt exclusive, ci complementare, trebuind să fie cumulate într-o explicaţie complexă. Deşi există, probabil, o serie de mecanisme proprii sferei relaţiilor interpersonale credem că este necesar să adoptăm punctul de vedere al dependenţei ca prioritar. În ultimă instanţă, tipul şi calitatea formelor de organizare socială reprezintă factorii determinanţi ai relaţiilor interpersonale, ai calităţii acestora. Această opţiune nu este însă de natură a nega existenţa unei anumite tradiţii, sedimentată timp de mai multe generaţii şi perpetuată prin comportamentul acestora. Autonomia, aici, este doar relativă. Într-o perspectivă mai îndelungată, formele sociale au contribuţia hotărîtoare.

Într-o anumită măsură, această ipoteză poate fi testată prin analiza empirică a *surselor* calităţii mediului uman. Relaţiile interpersonale se constituie într-o mulţime de sfere ale vieţii sociale — în familie, la locul de muncă, în cadrul societăţii globale, pe stradă etc. Ne putem deci întreba : care este contribuţia diferitelor sfere ale relaţiilor interpersonale la variaţia relaţiilor umane în general ? Cercetarea noastră ne oferă posibilitatea de a răspunde la o asemenea întrebare. Pe de o parte, avem serii de estimări referitoare la relaţiile din diferitele sfere ale vieţii : relaţiile din cadrul familiei, din cadrul muncii, din societatea globală. Pe de altă parte, avem o serie de evaluări ale calităţii generale, abstracte (dincolo de sferele concrete ale vieţii) a relaţiilor interpersonale : încrederea pe care o poţi avea în ceilalţi, orientarea altruistă/egoistă, măsura

în care ceilalţi sînt sau nu binevoitori etc. Utilizînd aceste date, putem să determinăm empiric, prin intermediul analizei multiple de regresie, contribuţia independentă a calităţii relaţiilor din diferitele sfere ale vieţii asupra evaluării relaţiilor interpersonale în general. În modelul empiric am introdus, în consecinţă, următoarele variabile :

1. *Variabila dependentă* (de explicat) : *Calitatea generală a mediului uman*, indicată de media aritmetică a componentelor amintite la începutul acestui paragraf (oamenii sînt binevoitori, gata să ajute, sinceri, deschişi, caută să-şi facă datoria, se preocupă numai de propriile lor interese sau şi de ale celorlalţi, poţi avea încredere în ei, cînd apare o nedreptate făcută altora preferă să nu se amestece sau, dimpotrivă, caută să lupte împotriva ei). După cum se poate observa, aici sînt incluse evaluări ale relaţiilor umane generale, abstracte, dincolo de un domeniu sau altul al vieţii.

2. *Variabile independente* (explicative) referitoare la calitatea relaţiilor dintr-o sferă sau alta a vieţii :

— relaţiile de muncă : relaţiile dintre colegi şi relaţiile cu şeful ierarhic ;

— relaţii de familie — relaţiile cu soţul (soţia) ;

— relaţiile din mediul social înconjurător : calitatea organizării sociale, funcţionarea instituţiilor care asigură aplicarea legilor, modul în care diferitele instituţii rezolvă problemele personale, corectitudinea şi echitatea cu care se rezolvă problemele din mediul de viaţă, măsura în care drepturile personale sînt respectate ;

— propria persoană — ceea ce a realizat pînă în prezent, capacitatea de a se bucura de viaţă, de a stabili relaţii cu ceilalţi, de a rezolva diferite probleme de viaţă.

Această din urmă variabilă a fost introdusă ca o variabilă-test. Ne putem aştepta ca estimarea generală, concluzivă a relaţiilor interpersonale să fie influenţată mai mult de experienţa relaţiilor din sfera muncii sau a familiei sau a activităţilor sociale mai generale. Ne putem însă aştepta ca ea să reprezinte, într-o anumită măsură, şi proiecţia propriei persoane, a capacităţilor sale de a interacţiona cu ceilalţi, de a stabili relaţii, de a se raporta la ceilalţi şi la viaţă într-o modalitate pozitivă.

După cum se poate observa din figura 7.5, o parte importantă din variaţia calităţii generale a mediului uman este explicată de variabilele independente pe care le-am ales. Relaţiile care caracterizează mediul social înconjurător aduc de departe contribuţia cea mai ridicată. Şi relaţiile din sfera muncii contribuie semnificativ. De asemenea, şi propria persoană, capacitatea de a stabili relaţii. Relaţiile de familie nu influenţează deloc calitatea generală a rela-

ţiilor interpersonale. Putem conclude deci că perfecţionări în organizarea socială sînt de natură a aduce creşteri sensibile în calitatea mediului uman. Datele noastre susţin în mod clar *explicaţia de dependenţă:* relaţiile interpersonale nu reprezintă o sferă strict

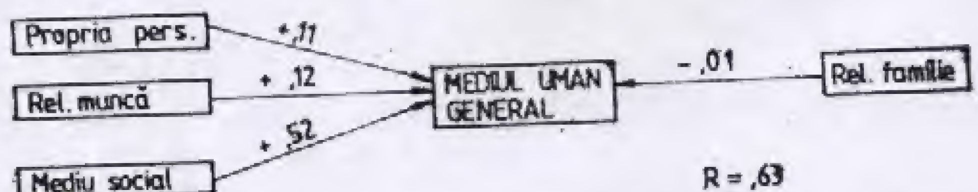

Figura 7.5. — Diagrama cauzală a *Mediului uman general*. Factorii determinanţi : calitatea relaţiilor din diferitele sfere ale vieţii.

autonomă, ci puternic influenţată şi determinată de dinamica proceselor sociale mai generale. Această idee este confirmată de faptul că la dinamica în timp a unui aspect al relaţiilor interpersonale, *Corectitudinea relaţiilor dintre oameni* (64/72), calitatea mediului social aduce contribuţia cea mai ridicată : în ceea ce priveşte dinamica lor în viitor (coeficientul $\beta=+,29$), iar în ceea ce priveşte progresele din trecut pînă în prezent +,13.

Este, desigur, un loc comun a spune că există o relaţie de dependenţă a calităţii globale a vieţii de calitatea diferitelor sfere componente ale acesteia. În acest capitol am încercat să mergem mai departe, determinînd empiric contribuţia diferenţiată a diferitelor sfere ale vieţii la variaţia calităţii ei. Analiza noastră empirică ne-a dus la cîteva concluzii generale :

Toate sferele vieţii considerate în cercetare (*Propria persoană*, *Familia*, *Timpul liber*, *Mediul uman*, *Raportul resurse/necesităţi*, *Habitat*, *Munca*, *Mediul social*) aduc contribuţii importante la variaţia calităţii vieţii.

Luînd însă în considerare *contribuţia directă* a fiecărei sfere a vieţii şi controlînd contribuţiile celorlalte, apar diferenţieri semnificative. Dacă *Satisfacţia vieţii* este determinată în mod prioritar de calitatea sferelor vieţii personale (*Familia*, *Propria persoană*, *Timpul liber*) şi în plus, de calitatea *Mediului uman*, *Integrarea/alienarea* este determinată în mod direct şi într-o mare măsură de calitatea *Mediului social* şi moderat de *Propria persoană* şi de *Mediul uman*.

Contribuţia diferitelor sfere ale vieţii la variaţia calităţii vieţii este variabilă nu numai în funcţie de tipul de indicator global utilizat, dar şi de o serie de alte particularităţi, ca, de exemplu, gradul de satisfacţie, de integrare/alienare, de stilul de viaţă asociat categoriei socioprofesionale.

CAPITOLUL 8

ORIENTĂRILE DE VALOARE ȘI CALITATEA VIEȚII

Condiții obiective, orientări de valoare, calitatea vieții — considerații teoretice

Pînă acum am analizat modul în care diferitele condiții și componente ale vieții influențează calitatea vieții. Subiectul uman a fost considerat a fi oarecum *pasiv*. S-a considerat că toți oamenii sînt afectați în mod egal de totalitatea componentelor situației lor de viață, deși ei, datorită variației criteriilor lor de evaluare, vor recepta în mod diferit această influență. În fapt, omul este *activ*. Pornind de la aspirațiile sale, de la orientările sale valorice fundamentale, omul își construiește viața după un plan propriu. În funcție de aceste opțiuni, în aceeași situație de viață, persoane diferite se raportează diferit la componentele acesteia. Omul dezvoltă strategii de acțiune în vederea maximizării stării sale de satisfacție. Situația de viață reprezintă într-o oarecare măsură doar o matrice de posibilități. Omul își dezvoltă viața sa, în situația existentă, pe o direcție sau alta, expunîndu-se în consecință în mod diferit diferitelor condiții particulare. Ceea ce pentru un mod de viață reprezintă o condiție esențială, pentru un altul reprezintă o condiție marginală sau chiar deloc importantă. Este, din această cauză, justificat să ne întrebăm cum influențează aceste opțiuni valorice calitatea vieții : depinde calitatea vieții *și* de opțiunile valorice pe care oamenii le fac, de orientarea lor generală în viață ? presupunînd aceleași condiții de viață, variația opțiunilor valorice este asociată cu o variație în calitatea vieții ? La aceste întrebări încercăm să răspundem în acest capitol.

Există o bogată literatură dedicată problemei raportului dintre opțiunile valorice și starea de fericire, de satisfacție în viață. Această literatură are însă un caracter filozofico-etic. Ea este fundată aproape în exclusivitate pe presupoziții speculative, avînd totodată o importantă orientare moralizator-ideologică. Încercări de a *investiga empiric* această relație aproape că lipsesc cu desăvîrșire. Aici nu vom

relua problemele general-teoretice ale acestei teme. Ele sînt extrem de complexe. În raport cu ele, orice încercare de investigare empirică, realizată cu mijloacele modeste de care dispunem la ora actuală, pare deosebit de fragilă. Din această cauză ne vom limita doar la acele aspecte pe care am reușit să le operaționalizăm, căutînd să extragem concluzii mai generale din rezultatele empirice de care dispunem.

Vom începe analiza cu cîteva considerente absolut necesare asupra raportului dintre *condițiile de viață*, orientările de valoare și calitatea vieții. Simplificînd foarte mult problema, ne putem imagina mai multe persoane care trăiesc în absolut aceleași condiții, dar care se raportează diferit la ele, le valorifică diferit și, din această cauză, efectul acestora pentru calitatea vieții lor va fi diferit. Să luăm un exemplu imaginar. Două persoane care trăiesc în același tip de condiții obiective : au același tip de muncă, aceleași venituri, se bucură de aceeași stare de sănătate etc. Prima persoană este însă caracterizată printr-o serie de opțiuni valorice diferite fundamental de opțiunile valorice ale celei de-a doua. Prima persoană este centrată pe activitatea sa profesională, cu care se identifică într-o mare măsură, aspirînd să devină un bun profesionist ; în sfera vieții personale, ea și-a formulat o serie de aspirații realiste, în acord cu posibilitățile economice de care dispune — locuință, îmbrăcăminte, petrecere a timpului liber —, căutînd să dezvolte activități interesante și satisfăcătoare totodată, care nu presupun un consum ridicat de resurse economice — activități artistice, sportive, cultivă relații de prietenie etc. Cea de-a doua persoană, în schimb, se orientează accentuat spre sfera timpului liber și, în mod special, cea a consumului economic și a obținerii de resurse economice suplimentare : dorește o locuință mai scumpă, o mașină deosebită, îmbrăcăminte la nivelul ultimei mode etc. Ne putem întreba dacă cele două persoane vor avea aceeași calitate a vieții ca produs al condițiilor de viață similare sau, dimpotrivă, se vor caracteriza prin diferențe sensibile în calitatea vieții ca rezultat al influenței orientărilor de valoare diferite.

Din acest exemplu putem extrage o concluzie generală. Chiar dacă, potențial, situația obiectivă a celor două persoane este aceeași, prin opțiunile de viață pe care acestea le fac, ea se va modifica. Fiecare stil de viață își determină din situația potențială o situație obiectivă proprie — un set de condiții relevante pentru constituirea sa. Putem afirma deci că *situațiile de viață nu sînt definibile independent de stilurile de viață, rezultate din opțiunile personale*. Stilul de viață își determină, într-o oarecare măsură, propria situație.

Analiza de mai sus s-a bazat pe o presupoziție, și anume: *opțiunile valorice ar fi independente de situația de viață, de condițiile acesteia.* În aceleași condiții sau indiferent de condiții, persoanele ar putea să-și dezvolte, în mod independent, strategii de viață diferite. Cu alte cuvinte, dacă egalizăm condițiile de viață obiective, am putea evidenția cu claritate gradul în care opțiunile valorice sînt responsabile de variația calității vieții. Această presupoziție este adevărată însă doar pînă la un punct. Persoana umană are libertatea ca, în anumite condiții, să-și elaboreze programe de viață alternative. Totodată trebuie însă să considerăm și faptul că orientările de valoare depind într-o oarecare măsură de condițiile obiective de viață. Să continuăm analiza exemplului nostru din această nouă perspectivă. Prima persoană, spre deosebire de cea de-a doua, se caracterizează printr-o puternică orientare în sfera muncii. Din această sferă a vieții sale, ea așteaptă să primească o mare cantitate de satisfacție umană. În programul său de viață, munca reprezintă un punct important. O astfel de orientare poate să apară în principiu, în orice sau aproape în orice situație de muncă. Mai probabil însă este ca ea să apară în condițiile în care profesia și locul de muncă permit o activitate profesională înalt calificată, cu posibilități efective de obținere a unei înalte satisfacții umane. O profesie slab calificată, o muncă de rutină, ne putem aștepta să nu genereze o orientare la fel de puternică spre muncă. Și o asemenea muncă poate oferi unele satisfacții specifice, dar, în mod obiectiv, nu poate oferi satisfacțiile pe care o muncă complexă, creativă le poate oferi și, deci, obiectiv, nu poate să ocupe același loc în viața persoanei respective. Generalizînd această observație, putem spune că *o parte din variația orientărilor de valoare este produsă de variația condițiilor obiective.* În această perspectivă, apare o dificultate pronunțată în detectarea empirică a influenței orientărilor de valoare asupra calității vieții. Este greu de știut în ce măsură aceste diferențe sînt determinate efectiv de către orientările de valoare („cel care iubește munca și caută să o facă cu un înalt profesionalism și responsabilitate va fi mai satisfăcut în viață decît cel care este caracterizat printr-o orientare pasivă față de muncă") sau de către diferențele de condiții obiective care, la rîndul lor, sînt responsabile și de diferențele de orientări de valoare de la care am pornit („cel care are o muncă obiectiv interesantă va fi mai satisfăcut în viață decît cel care are o muncă neinteresantă, slab calificată"). Cel mai adesea este dificil a se face înregistrări empirice suficient de exacte atît ale orientărilor de valoare, cît și ale situației obiective de viață, în așa fel încît să putem determina contribuția independentă la variația calității vieții a celor două serii de factori posibil determinanți —

condițiile de viață și orientările de valoare. Cu alte cuvinte, este greu să controlăm integral toate componentele situației de viață în așa fel încît să putem determina, în condiții obiective constante, contribuția independentă a orientărilor de valoare la variația calității vieții. Acesta este cazul și al analizei noastre. Datele de care am dispus ne-au permis să controlăm doar *unele* componente ale situației de viață, dar nu pe toate.

În fine, este necesar să mai facem o precizare. Capitolul de față prezintă un grad relativ mai ridicat de fragiliate științifică. Investigarea orientărilor de valoare este un domeniu extrem de puțin dezvoltat în sociologie. Noi am inclus în cercetare și acest aspect cu intenția specială de a verifica unele instrumente posibile de cercetare. Rezultatele obținute, putem spune acum, prezintă un anumit grad de interes metodologic și teoretic, fapt care ne-a determinat să le utilizăm în această lucrare : metodologic — ele sugerează posibilitățile oferite de un anume mod de investigare a orientărilor de valoare ; teoretic — ele exprimă cu claritate o serie de relații empirice între orientările de valoare și calitatea vieții pe baza cărora se pot formula ipoteze interesante, ce merită a fi dezvoltate în viitor. Mai întii vom prezenta instrumentele de detectare a orientărilor de valoare.

Măsurarea orientărilor de valoare

Pentru a determina orientările de valoare am utilizat un complex de instrumente, fiecare incercînd să surprindă o componentă importantă a acestora.

1. Strategiile de acțiune în vederea maximizării stării de satisfacție a vieții, de fericire. Pentru a obține unele indicații asupra strategiei utilizate în vederea maximizării fericirii, am folosit două intrebări :

„Fiecare dorește să fie mai fericit în viață. De ce credeți că depinde cel mai mult realizarea acestui lucru, *în situația dv. actuală?*

(150) De tine însuți/De schimbări mai generale pe care nu le poți influența în mod semnificativ.

(151) Obținînd mai multe bunuri, poziție socială, putere și influență/Obținînd mai multă liniște sufletească, echilibru interior, organizîndu-ți viața mai bine, în limita a ceea ce ai".

Pentru răspunsuri am folosit o scală cu 5 valori : *1* și *2* indică opțiunea, într-o măsură mai mare sau mai mică, pentru propoziția

din stînga, *4* şi *5* pentru propoziţia din dreapta, *3* însemnînd nedecis (tabelul 8.1).

Prima întrebare oferă alegerii o definire a situaţiei personale care implică opţiunea pentru o atitudine activă în viaţă, optimistă,

Tabelul 8.1.

Frecvenţele răspunsurilor la întrebările referitoare la strategiile de viaţă.

	1	2	3	4	5	Medie	
De tine însuţi	30,0	12,8	29,5	14,1	13,6	2,68	De schimbări mai generale
Mai multe bunuri	5,3	6,1	23,8	26,0	38,8	3,87	Organizare mai bună a vieţii

sau pentru a atitudine pasivă, de aşteptare a unor schimbări din exterior. Creşterea gradului de fericire în viaţa personală poate rezulta fie din intervenţia activă a fiecărei persoane, fie dintr-o serie de împrejurări exterioare, care nu pot fi influenţate semnificativ de aceasta şi a căror schimbare poate duce la o deblocare a situaţiei personale, la o schimbare în bine semnificativă.

Dacă prima întrebare se referea la *posibilitatea* acţiunii individuale, cea de-a doua se referă la strategiile propriu-zise de acţiune, la direcţiile în care trebuie acţionat pentru maximizarea satisfacţiei în viaţă : spre obţinerea mai multor mijloace (bunuri, putere, influenţă socială) sau printr-o organizare mai bună a vieţii în limitele a ceea ce fiecare are deja.

În ceea ce priveşte posibilitatea maximizării satisfacţiei prin acţiune proprie, doar ceva mai mult de un sfert din eşantion consideră situaţia lor complet blocată de factori exteriori, incontrolabili, manifestînd deci o atitudine pasivă ; cea mai mare parte (43%) consideră, dimpotrivă, că depinde într-o măsură sensibilă de ei pentru a putea obţine mai multă fericire, satisfacţie în viaţă. Orientarea instrumentalistă, specifică civilizaţiei generate de organizarea capitalistă, apare într-o măsură redusă (11%). În rest, în diferite grade, se consideră că obţinerea unei creşteri sensibile a stării de fericire se poate realiza prin perfecţionarea organizării propriei vieţi, prin cultivarea de sine. Este clar că aceste date se referă la ceea ce cred oamenii că este bine, la filozofia lor de viaţă, putînd să existe o diferenţă substanţială între aceasta şi comportamentul efectiv. Ceea ce putem spune este deci că în populaţia cercetată de noi nu predomină o „ideologie defetistă" şi nici una instrumentalistă.

2. **Sursele satisfacției în viață.** Viața umană este compusă din mai multe sfere. Noi am considerat următoarele a fi cele mai importante : muncă, familie, prieteni, activități social-obștești, activități extraprofesionale de tipul hobby-urilor. Ne putem întreba în care dintre aceste sfere ale vieții personale investigate estimează că obțin mai multă satisfacție în viață și, în consecință, putem presupune că vor fi orientate mai activ spre maximizarea respectivei surse. Persoanele participante la cercetare au fost solicitate să ierarhizeze în ordinea importanței pentru obținerea de satisfacție în viață aceste sfere, notînd cu *1* sfera din care se obține cea mai mare cantitate de satisfacție, cu *2* următoarea ș.a.m.d. (tabelul 8.2). Pe primele două locuri, net detașate de celelalte, se află familia (peste jumătate din subiecți plasînd-o pe primul loc) urmată de aproape, dar la o diferență semnificativă statistic, de muncă. Se poate conclude că, în momentul actual, viața este polarizată de cele două sfere — familie și muncă. Eforturile de maximizare a calității vieții vor fi orientate, în consecință, în aceste două mari direcții.

Tabelul 8.2

Ordinea de importanță pentru satisfacția în viață a diferitelor sfere ale vieții : frecvențe în procente și medii aritmetice

Sferele vieții	Locul acordat					Medie
	1	2	3	4	5	
(146) Familia	58,4	33,0	5,2	2,2	1,2	1,55
(145) Munca	36,7	53,1	6,2	3,2	0,8	1,78
(148) Pasiuni extraprofesionale, hobby	3,1	7,0	28,2	32,8	28,9	3,77
(149) Prietenii	0,9	4,2	27,8	35,6	31,5	3,93
(147) Activități social-obștești	0,8	2,8	32,8	26,2	37,3	3,96

3. **Orientările de valoare.** Pentru a detecta mai fin orientările valorice care domină întreaga viață, dîndu-i traseele ei de forță, am utilizat o listă de valori pe care am împărțit-o în trei grupuri de valori referitoare la : *relațiile umane*, *valori-mijloace*, *valori-scopuri*. Subiecții au fost solicitați să clasifice de la *1* la *5* (*6* sau *7*) în ordinea importanței valorile din cele trei grupuri (tabelele 8.3, 8.4, 8.5).

Din grupul valorilor-relații se detașează în mod clar pe primele locuri relațiile de familie — cu soțul (soția) și copiii —, urmate la o distanță semnificativă de relațiile de muncă. Relațiile de rudenie se află pe penultimul loc, fapt care marchează o scădere în

Tabelul 8.3

Ierarhizarea valorilor-relații. Frecvențe în procente și medii aritmetice

Valori-relații	Locul acordat						Medie
	1	2	3	4	5	6	
(153) Dragoste și armonie în familie	74,3	15,7	4,7	2,6	1,5	1,2	1,45
(155) Copii buni bine educați	13,5	47,3	15,4	9,8	5,8	8,3	2,72
(154) Relații foarte bune cu colegii de muncă și cu șeful direct	3,2	14,9	28,4	25,7	18,2	9,5	3,69
(157) Stima și aprecierea celorlalți	5,2	7,5	18,9	20,2	24,4	23,9	4,23
(152) Relații foarte bune cu rudele	2,8	9,9	17,3	17,9	17,9	33,1	4,37
(156) Prieteni buni, plăcuți	1,4	5,7	14,1	24,7	32,2	21,8	4,46

Tabelul 8.4

Ierarhia valorilor-mijloace. Frecvențe în procente și medii aritmetice.

Valori-mijloace	Locul acordat %					Medie
	1	2	3	4	5	
(158) Profesie cu prestigiu social	36,9	20,1	21,2	14,4	7,4	2,35
(160) Timp liber pentru a face ceea ce doriți	24,8	32,4	25,5	9,2	8,1	2,43
(159) Bani pentru o viață deosebit de confortabilă	17,0	23,5	27,4	19,5	12,5	2,87
(167) Resurse economice pentru asigurarea viitorului copiilor	19,0	18,6	16,4	26,7	19,3	3,09
(166) Poziție care oferă influență, putere socială	2,8	5,8	9,7	30,3	51,4	4,22

importanță a familiei extinse în raport cu cea nucleară, urmată practic la egalitate de relațiile de prietenie.

În ceea ce privește valorile-mijloace, pe primele două locuri, practic la egalitate, figurează poziția socială dată de profesie și timpul ca resursă pentru dezvoltarea vieții personale. Se pare că în cadrul colectivității noastre, în prezent, fapt sugerat și de alte cercetări, statutul social, asociat într-o măsură decisivă cu tipul de profesie, reprezintă o sursă foarte importantă a calității vieții. Dacă aplicăm o corecție pentru cei care nu au copii, este clar că asigurarea unei baze economice pentru ajutorarea copiilor reprezintă un lucru foarte important în viața oamenilor. Banii pentru o viață confortabilă dețin o poziție medie, iar pe ultimul loc, la mare distanță, se înscrie poziția socială care să ofere influență și putere.

Între valorile-scop, acele lucruri care ar putea fi considerate a fi obiective ultime ale vieții, generatoare direct de satisfacție, pe primele locuri se plasează cultivarea de sine (dobîndirea liniștii sufletești, a echilibrului interior) și munca în sine interesantă, munca

Tabelul 8.5

Ierarhia valorilor-scop. Frecvențe în procente și medii aritmetice

Valori-scop	Locul acordat %							Media
	1	2	3	4	5	6	7	
(174) Liniște sufletească, echilibru interior	36,4	21,2	12,3	9,9	6,8	7,0	6,5	2,76
(168) Muncă în sine interesantă	23,0	21,5	21,8	14,9	9,2	5,4	4,3	2,99
(172) Munca cu sentimentul că ești de folos celorlalți	23,2	20,7	15,8	15,7	12,8	9,4	2,3	3,12
(169) A fi informat a ști, a te cultiva	12,5	20,7	24,7	20,4	11,6	4,8	1,9	3,17
(170) Distracții, viață plăcută	3,8	6,2	11,7	16,4	18,9	23,6	19,4	4,89
(173) Ocupații interesante în afara profesiei	0,8	4,1	7,6	11,7	22,6	26,6	26,6	5,37
(171) Participare la activități social-obștești	0,3	2,5	6,4	11,1	18,2	23,0	38,5	5,67

ce îți dă sentimentul că ești util celorlalți, dezvoltarea culturală. La o distanță apreciabilă sînt situate distracțiile, viața plăcută (totalitatea activităților de destindere, imediat satisfăcătoare, dar care pot să nu aducă satisfacții profunde și de durată), ocupațiile de timp liber.

Ierarhizările au fost făcute, după cum se poate observa, în interiorul fiecărei grupe de valori. Ne putem însă întreba care dintre cele trei grupe — valori-mijloace, valori-relații și valori-scopuri — este cea mai importantă. Pentru a obține un indiciu privitor la acest aspect am solicitat pe subiecți să ierarhizeze *primele* valori alese din fiecare grup. Sînt comparate deci între ele cele trei grupuri de valori : relații, mijloace și scopuri. Ierarhizarea rezultată este următoarea :

Locul	I	Valorile-relații	1,49
	II	Valorile-scop	2,19
	III	Valorile-mijloc	2,31

Preferințele sînt net diferențiate. Relațiile de familie (dintre soți), care reprezintă valoarea cea mai importantă în grupa valorilor-

relații, este plasată net pe primul loc. În fapt, atmosfera de familie, convențional clasificată în sfera valorilor-relații, reprezintă ea însăși o valoare-scop, o parte deosebit de importantă a vieții personale a fiecăruia.

Este clar că toate aceste clasificări sînt relative la totalitatea valorilor supuse ierarhizării. Pentru a verifica orientarea de ansamblu rezultată din aceste grupări, am introdus un test „proiectiv". Pornind de la ideea că oamenii își proiectează asupra copiilor lor aspirațiile lor cele mai profunde, am solicitat clasificarea diferitelor valori considerate a fi importante din acest punct de vedere. Cu alte cuvinte, subiecții au fost solicitați să ierarhizeze un set de valori în funcție de importanța acordată acestora pentru modul în care ar dori să fie copiii lor (tabel 8.6).

Tabelul 8.6

Ierarhia valorilor referitoare la copii

	Medie
(197) Să fie corect, cinstit	2,89
(199) Să știe să-și organizeze viața încît să fie fericit, satisfăcut	3,51
(192) Nivel ridicat de cultură	3,72
(193) Profesie în sine interesantă	4,38
(195) Să știe să se descurce în viață	4,55
(198) Să dorească să fie de folos celorlalți	5,02
(194) Profesie cu prestigiu social	5,83
(196) Profesie cu venituri ridicate	6,02

După cum se poate observa, și acest test proiectiv al orientărilor de valoare confirmă în general concluziile formulate mai înainte. Valorile-scop — corectitudine, știința organizării vieții, nivel cultural ridicat, profesie interesantă — se află în fruntea ierarhiei. Valorile-mijloc — profesie cu prestigiu social, profesie cu venituri ridicate — ocupă locurile ultime. Chiar dacă considerăm că aceste date exprimă într-o măsură mai ridicată dezirabilitatea socială decît orientările efective ale comportamentului, ele sînt interesante pentru înțelegerea orientării mentalității colective.

Acest test este interesant și prin faptul că, pe lîngă semnificația sa proiectivă, exprimă ceva și din spiritul educației în care tînăra generație este crescută în familie.

Poziția socială și orientările de valoare

Prima problemă pe care o vom analiza vizează determinarea orientărilor de valoare de către poziția socială. Pentru a simplifica analiza, am selectat acele orientări de valoare care ni s-au părut a fi mai interesante, atit din punctul de vedere al semnificației lor teoretice, cit și al relațiilor empirice pe care le prezintă. Unele orientări sînt sintetizate din mai mulți itemi (de regulă doi) în cazurile în care prin conținut sînt apropiați și la analiza factorială s-au dovedit a forma împreună un factor puternic.

Pentru că datele din tabelul 8.7 prezintă un anumit interes pentru înțelegerea dinamicii sistemului de valori, ne vom opri mai

Tabelul 8.7

Contribuția caracteristicilor poziției sociale la explicarea variației orientărilor de valoare. Coeficienți β și coeficienți multipli de corelație (R)

	Nivel școlar	Mediu prov.	Copii	Virsta	Venit	Poz. ierarh.	Aprop. serv.	R
Viață particulară								
Familie (146,153)	–,04*	–,01	+,10	–,11	+,12	–,05	–,02	,17
Copii (155,167)	+,10	–,02	+,38	–,03	–,01	,00	,00	,37
Prieteni (149,156)	+,03	+,13	–,19	–,03	+,01	–,06	–,09	,28
Hobbyuri (148,173)	+,13	+,08	–,15	+,02	–,05	–,02	–,08	,23
Mijloace								
Utilitarism (159,195,196)	–,18	–,01	–,13	–,01	–,06	–,06	–,06	,30
Distracții (170)	–,30	–,01	–,04	–,12	+,03	–,03	–,02	,36
Timp liber (160)	+,03	+,05	–,12	–,03	+,04	–,04	–,14	,22
Orientare activă spre sine								
Cultivare (169,192)	+,12	+,03	–,07	–,06	,00	–,02	–,05	,17
Echilibru interior (174)	+,12	+,07	+,03	–,05	+,03	–,07	–,04	,20
Muncă interesantă (168, 193)	+,18	+,07	–,08	+,07	–,02	+,03	–,03	,25
Orientare activă socială								
Munca – sferă a vieții (145)	+,07	–,04	,00	+,01	–,08	+,09	+,03	,13
A fi util celorlalți (172, 198)	+,03	–,05	+,03	+,05	–,02	+,06	+,07	,14
Activități social-obștești (147,171)	–,28	–,14	+,05	+,03	+,02	+,07	+,14	,37
Orientare generală pasivă/activă								
Fericirea depinde de tine însuți (150)**	–,06	–,02	+,04	–,07	+,06	–,01	–,04	,12

* În acest tabel, semnul „+" semnifică o influență pozitivă asupra respectivei orientări de valoare, iar „–" influență negativă.

** Scala a fost aici inversată.

pe larg asupra sa. După cum se poate observa, cele 7 variabile referitoare la poziţia socială explică împreună o fracţiune relativ scăzută, dar semnificativă din variaţia orientărilor de valoare. Ponderea şi sensul contribuţiei variază însă mult. Să le luăm pe rînd.

Nivelul de şcolaritate este variabila care contribuie cel mai mult la variaţia orientărilor de valoare. Pe măsură ce creşte nivelul de şcolaritate, creşte importanţa acordată muncii interesante, hobby-urilor, copiilor, cultivării de sine, orientării spre echilibrul interior, spre linişte sufletească; concomitent, scade importanţa acordată distracţiilor, vieţii plăcute, orientării utilitariste accentuate (să ai o profesie bănoasă, să te descurci în viaţă, să ai bani pentru o viaţă confortabilă) etc.

Mediul social de provenienţă, cum era de aşteptat, are o acţiune mai slabă, dar similară ca structură cu cea a *Nivelului de şcolaritate*. Cu cit mediul din care subiecţii provin este mai urban şi mai intelectual, cu atît se accentuează mai mult importanţa unei munci interesante, a dobîndirii echilibrului interior, a hobby-urilor, a cultivării prieteniei.

Numărul de copii accentuează, cum este şi firesc, importanţa acordată copiilor în viaţa personală a familiei, în timp ce o importanţă mai redusă este acordată prieteniei, hobby-urilor, orientării utilitariste, timpului liber şi chiar cultivării de sine şi muncii interesante.

Vîrsta duce la o creştere semnificativă doar a importanţei muncii in sine interesante, fiind însă asociată cu o accentuată diminuare a importanţei relaţiilor de familie şi distracţiilor, manifestînd o uşoară tendinţă de pasivitate (creşterea gradului de fericire depinde mai puţin de tine însuţi şi mai mult de schimbări mai generale exterioare).

Venitul global al familiei contribuie semnificativ doar la creşterea importanţei relaţiilor de familie, în rest fiind un slab predictor.

Poziţia ierarhică, deşi are o influenţă redusă, prezintă o structură foarte clară. Ea este asociată cu o creştere a importanţei activităţilor social-obşteşti şi a orientării spre a fi util, de folos celorlalţi, scăzînd din importanţă retragerea spre sine (linişte sufletească, echilibru interior), orientarea utilitaristă şi prietenia.

Apropierea de sfera serviciilor creşte importanţa activităţilor social-obşteşti şi a orientării spre utilitatea colectivă, scăzînd importanţa timpului liber şi a hobby-urilor.

În această sumară trecere în revistă a influenţei diferitelor variabile ale poziţiei sociale asupra orientărilor de valoare am luat în considerare numai acei coeficienţi β care iau valori mai ridicate. Faptul că toţi coeficienţii sînt scăzuţi nu trebuie să ne surprindă.

Influența poziției sociale pare să fie relativ redusă asupra sistemului de valori. Ea se prefigurează însă clar. În plus trebuie să luăm în considerare și impreciziile mari ale măsurătorilor noastre care tind, de asemenea, să introducă mult „zgomot" în analiză, scăzind valorile tuturor relațiilor. Imaginea care se desprinde însă din date este coerentă și ușor de interpretat teoretic.

Să urmărim in continuare măsura în care variația calității vieții este afectată de variația orientărilor de valoare.

Influența orientărilor de valoare asupra calității vieții

După cum am argumentat pe larg în introducerea acestui capitol, ne așteptăm ca, pe lingă calitatea diferitelor componente ale situației de viață și a nivelului necesităților și aspirațiilor, o anumită contribuție la variația calității vieții să o aducă și sistemul de valori ce orientează organizarea intregii vieți. Este normal, de asemenea, să ne așteptăm ca această contribuție să fie relativ restrinsă. Importante sînt însă detectarea existenței unei asemenea contribuții, suficient de ridicate ca să fie semnificativă, și, de asemenea, sensul ei. Ca tehnică de a detecta influența orientărilor de valoare asupra calității vieții am utilizat *corelația parțială*. Corelația ne indică faptul că există o covariație a celor două variabile : pe de o parte, orientările de valoare (importanța mai mare sau mai mică acordată diferitelor valori) și, de cealaltă parte, indicatorii globali ai calității vieții. Corelația nu ne indică în nici un fel care este sensul determinării, dacă există vreunul, ci doar simplul fapt al covariației. Pînă acum am formulat cîteva rațiuni puternice în virtutea cărora putem accepta că orientările de valoare reprezintă un factor determinant, cauzal, în raport cu calitatea vieții. În unele situații s-ar putea accepta ca inteligibilă și o relație inversă : un anumit nivel al calității vieții generează o configurație proprie a determinărilor de valoare. În relațiile analizate aici, noi înclinăm spre a considera că primul sens al determinării este mai pregnant.

Corelația simplă însă ar fi putut să ne inducă în eroare, deoarece, așa cum am văzut, orientările de valoare sint asociate cu o serie de caracteristici poziționale, iar acestea — la rindul lor — sint asociate cu variația calității vieții. În acest caz corelația ar fi putut exprima în realitate nu influența orientărilor de valoare, ci a caracteristicilor poziției sociale asupra calității vieții. Tehnica corelației parțiale elimină acest risc. Prin ea am controlat o serie de carac-

teristici ale poziției sociale, evidențiind corelația dintre orientările de valoare și calitățile vieții, *în condițiile în care aceste caracteristici sînt constante*, prin aceasta efectul lor posibil fiind eliminat. Următoarele variabile au fost controlate în corelațiile noastre parțiale : *Nivelul de școlaritate*, *Vîrsta*, *Venitul*, *Poziția ierarhică* și *Mediul social de proveniență*.

Să mai menționăm că, datorită dimensiunilor largi ale eșantionului, corelațiile de ,07 și peste sînt în general semnificative statistic. Deși scăzute, ele indică deci o relație nonîntîmplătoare.

Tabelul 8.8

Corelațiile parțiale dintre orientările de valoare și indicatorii globali ai calității vieții

Orientări de valoare	INDICATORII GLOBALI AI CALITĂȚII VIEȚII			
	Satisfacția vieții	CPV	Viitor	Integrare/alienare
Viața particulară				
Familia (146, 153)	+,08	,00	+,02	–,01
Copii (155, 167)	–,03	–,09	–,06	–,05
Prietenii (149, 156)	–,09	–,13	–,12	–,13
Hobby-uri (148, 173)	–,07	–,18	–,18	–,17
Mijloace				
Utilitarism (159, 195, 196)	–,09	–,13	–,14	–,22
Distracții (170)	–,04	–,07	–,11	–,18
Timp liber (160)	–,08	–,10	–,08	–,02
Orientarea activă spre sine				
Cultivare (169, 192)	+,02	+,03	+,01	+,05
Echilibru interior (174)	–,13	–,17	–,11	–,15
Muncă interesantă (168, 193)	,00	+,01	+,04	+,05
Orientare activă socială				
Munca — sferă a vieții	+,02	+,13	+,11	+,16
A fi util celorlalți (172, 198)	+,09	+,16	+,13	+,20
Activități social-obștești (147, 171)	+,12	+,23	+,21	+,19
Orientarea generală pasivă/activă				
Fericirea depinde de schimbări exterioare/de tine insuți (150)	+,13	+,18	+,17	+,17

* Este controlată influența variabilelor : *Nivelul de școlaritate, Vîrsta, Venitul, Poziție ierarhică, Mediu social de proveniență.*

Analiza corelațiilor parțiale prezentate în tabelul 8.8 ne duce la formularea unor concluzii la care nu ne-am așteptat.

Orientările spre viața personală oferă un pattern curios. Cu o singură excepție — orientarea spre familie, spre relații de dragoste și înțelegere între soți, care corelează pozitiv la limita semnificației statistice cu *Satisfacția vieții* —, celelalte orientări de valoare din această categorie corelează *negativ* cu toți indicatorii globali ai cali-

tății vieții. Relația negativă este în mod special evidentă în cazul prieteniei și hobby-urilor. Cu cît o persoană atribuie o importanță mai mare prieteniei și pasiunilor extraprofesionale, hobby-urilor, cu atît calitatea vieții sale va fi mai scăzută. Pentru exemplificarea acestei configurații empirice trebuie să luăm în considerare o particularitate a instrumentului nostru de detectare a valorilor. Acesta solicită *ierarhizări* ale diferitelor valori. Cei care acordă deci prieteniei și hobby-urilor locuri de maximă importanță o fac în detrimentul celorlalte valori. Datorită acestui fapt s-ar putea interpreta o orientare accentuată a prieteniei și a pasiunilor extraprofesionale ca un *refugiu*. Faptul că familia nu reprezintă nici ea corelații ridicate cu calitatea vieții trebuie interpretat probabil în aceeași direcție. Am văzut într-un capitol anterior că familia și calitatea ei reprezintă un determinant foarte important al *Satisfacției vieții*. Orientarea prioritară spre familie în raport cu celelalte sfere ale vieții poate însă reprezenta de asemenea un simptom de evaziune, implicînd deci o estimare mai negativă a celorlalte sfere ale vieții.

Surprinzătoare este și comportarea valorilor grupate de noi sub titlul general „Orientare activă spre sine". Autocultivarea, importanța crescută a unui nivel ridicat de cultură, a avea o muncă în sine interesantă corelează pozitiv scăzut, nesemnificativ, cu indicatorii calității vieții. În mod special ne atrage însă atenția orientarea spre „liniște sufletească, echilibru interior", care corelează negativ. Cu cît acestei orientări i se acordă o importanță mai ridicată, cu atît respectivele persoane prezintă un grad mai ridicat de alienare, pesimism în ceea ce privește viitorul, o estimare mai scăzută a calității vieții. Dificultățile întîmpinate în lumea exterioară măresc necesitatea unei compensări prin autoechilibrare, prin restabilirea liniștii interioare în ciuda „furtunilor vieții". Accentul asupra acestei orientări indică deci existența unor dificultăți, dezechilibre în viață. Corelația negativă a acestei orientări cu *Satisfacția vieții* ne indică, de asemenea, că această soluție nu este eficientă. Ea rămîne doar un paleativ, cu eventuale reușite parțiale.

Nici orientarea accentuată spre mijloace-bani, pentru o viață cît mai comodă, o profesie bănoasă, a ști să te descurci în viață, distracții, viață plăcută, nu reprezintă o soluție. Orientarea prioritară în această direcție este asociată, empiric, cu un nivel mai ridicat de alienare, pesimism în ceea ce privește viitorul, calitatea mai redusă a percepției vieții și, în consecință, un nivel mai scăzut al satisfacției vieții. Aceste rezultate ne duc la o corecție a dictonului că „banii aduc fericirea". Se poate spune că „banii constituie o bază a calității vieții, dar cu condiția să nu-ți orientezi toate eforturile spre obținerea lor".

Orientarea activă socială — sentimentul de a fi util pentru ceilalți, de a depune o muncă socialmente utilă, participarea la activități social-obștești — , în măsura în care are o importanță mai ridicată în raport cu alte orientări, este asociată cu valori sensibil mai ridicate la toți indicatorii calității vieții, și în mod special, la cel de *Integrare/alienare*. Am putea presupune în continuare că o viață activă social reprezintă, în condițiile cercetate de noi, o premisă importantă în sine a unui nivel superior de calitate a vieții. Ipoteza este confirmată de analiza ultimei orientări de valoare din tabel : orientarea generală pasivă/activă. Subiecții au fost solicitați să indice în ce măsură creșterea sensibilă a gradului lor de fericire în viață, în condițiile concrete în care se află, depinde mai mult de schimbări generale pe care nu le pot influența sau de propriul lor efort. După cum se poate observa, pe măsură ce persoanele estimează că ele au rol activ în creșterea gradului lor de fericire, fiind controlate o serie de caracteristici ale poziției sociale, indicatorii globali ai calității vieții iau valori mai ridicate. O atitudine activă, spre deosebire de una pasivă, reprezintă deci o sursă în sine a calității vieții.

O concluzie generală pare a se desprinde din datele noastre : accentuarea sferelor vieții care exprimă într-o măsură oarecare o anumită retragere din viață, în mod special a acelora care au o anumită semnificație compensatorie, este asociată cu indicatori ai calității vieții mai scăzuți, în timp ce o orientare activă în viață, deschisă spre acțiune (nu însă egoistă — a fi descurcăreț, a dori obsesiv cîștigul etc., ci altruistă — orientarea spre muncă, spre a fi util celorlalți, colectivității, spre participare socială) este asociată, dimpotrivă, cu valori mai ridicate ale calității vieții. Explicația unei asemenea asocieri este probabil mai complexă decît o simplă relație de determinare univocă. Pare plauzibil însă că atitudinea față de viață activă/pasivă reprezintă o sursă în sine a calității vieții. Este clar că atitudinea față de viață poate fi responsabilă principial doar de o fracțiune din variația calității vieții. Ea nu poate substitui în nici un fel lipsa de condiții obiective satisfăcătoare. Mai precis, s-ar putea spune că, *în aceleași condiții*, o persoană orientată activ va fi mai satisfăcută cu viața sa, o va percepe pe aceasta într-o lumină mai pozitivă, va fi mai optimistă față de curgerea timpului, va fi mai puțin alienată decît o persoană care manifestă o atitudine pasivă, de resemnare.

O a doua observație o reprezintă faptul că accentuarea pe o serie de activități care, în ele însele, sînt pozitive (prieteni, pasiuni extraprofesionale), dar în dauna sau mai mult decît pe celelalte sfere ale vieții active, reprezintă un simptom de alienare, de adaptare

pasivă la viață, de căutare a refugiului, compensatorie, iar nu de înfruntare activă a ei. Acest lucru reiese cu claritate dacă analizăm datele obținute de grupul de întrebări 145–149. Aici se cerea subiecților să ierarhizeze 5 mari domenii ale vieții — muncă, familie, activități social-obștești, hobby-uri și prietenia — în funcție de cantitatea de satisfacție pe care fiecare o extrage din ele. Nu era vorba deci de a se pronunța asupra importanței lor în sine, ci de a le clasifica în *ordinea relativă* a importanței lor ca surse de satisfacție în viață. Este interesant a privi mai îndeaproape corelațiile dintre ele : ce implicații are acordarea unui anumit loc în ierarhie unui domeniu pentru ierarhizarea celorlalte ? Deoarece avem de a face cu o ierarhizare — acordarea unui loc unui domeniu implică faptul că celelalte domenii nu mai pot primi același loc —, ne așteptăm ca corelațiile să fie substanțial mai scăzute decît dacă s-ar fi estimat, în mod independent, importanța fiecărui domeniu în parte. Interesant este modul in care se grupează domeniile. Am luat, din cele cinci, doar patru care se grupează mai clar în *domenii active* — muncă și participare socială — și *domeniile pasive* — prietenia și hobby-urile (fig.8.1).

După cum se poate observa, domeniile exprimînd o atitudine activă — munca și participarea socială — corelează între ele pozitiv. La rîndul lor, ele corelează negativ cu domeniile care exprimă o atitudine pasivă, compensatorie. Cele mai net opuse sînt munca și hobby-urile.

În fine, este necesar să ne oprim asupra unui ultim aspect. Am văzut din datele prezentate anterior că orientarea activă spre sine, în condițiile în care, în consecință, orientarea activă socială

Domeniile active
Domeniile pasive
Muncă
Prietenie
Participare socială
Hobbiuri
-,25
-,29
+,13
-,10
-,07
-,21

Figura 8.1. — Corelațiile dintre patru domenii ale vieții, ierarhizate în funcție de contribuția lor la starea de satisfacție a vieții.

este mai puțin accentuată, nu este asociată cu creșteri sensibile în calitatea vieții. Orientarea spre echilibru, spre liniște sufletească chiar dimpotrivă este asociată cu valori mai scăzute la toți indicatorii globali ai calității vieții. În mod independent însă, ne putem aștepta ca o atitudine față de sine să fie și ea o sursă independentă de calitate a vieții. Pentru a testa o asemenea presupoziție am recurs

la determinarea unei orientări active de acest gen, independent de orientare față de alte aspecte ale vieții. Pentru aceasta am preferat, pentru că era posibil, să obținem o *măsură comportamentală*. Cu alte cuvinte, să inferăm orientarea activă din comportament, iar nu din declarațiile despre respectiva orientare. Este vorba despre

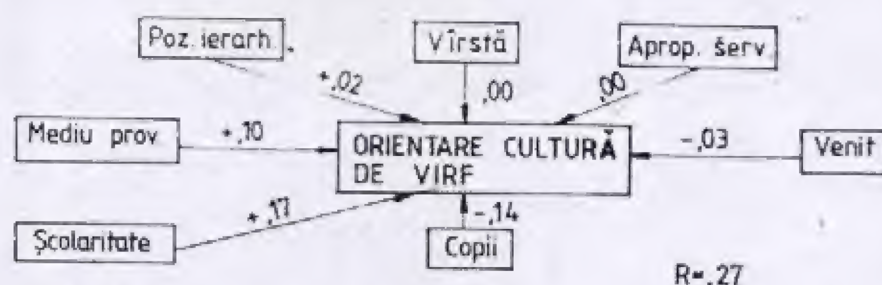

Figura 8.2. — Diagrama cauzală a variabilei *Orientare spre cultura de vîrf.*

Orientarea spre cultura de vîrf. Participarea la o serie de activități culturale cu o semnificație clară de cultivare, care prilejuiesc experiențe estetice profunde, iar nu un simplu divertisment, reprezintă o orientare activă spre sine. Pentru aceasta am construit un indicator din declarațiile subiecților în legătură cu frecvența participării la forme înalte de cultură ca : muzee și expoziții, teatru, lecturi literare, activități de creație artistică în calitate de amatori. Figura 8.2 ne indică contribuția variabilelor poziției sociale la variația *Orientării spre cultura de vîrf.* După cum era de așteptat, nivelul de școlaritate și tradiția intelectuală determinată de mediul social

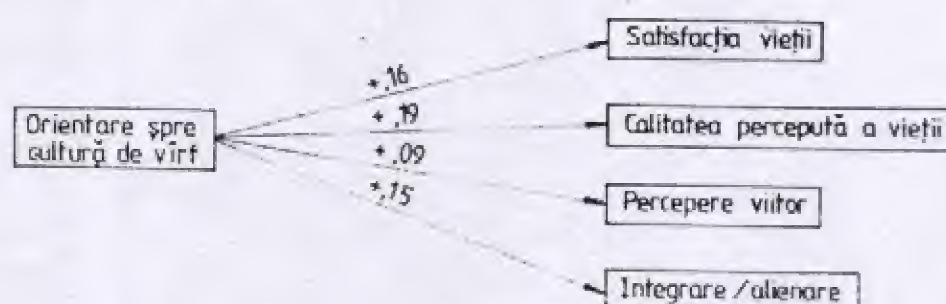

Figura 8.3. — Corelații parțiale între *Orientare spre cultura de vîrf* și indicatorii globali ai calității vieții. Au fost controlate variabilele : *Nivel de școlaritate, Vîrstă, Mediu de proveniență, Venit* și *Poziția ierarhică.*

de proveniență aduc contribuții pozitive sensibile la variația acestei orientări. Figura 8.3 ne indică corelațiile parțiale dintre *Orientarea spre cultura de vîrf* și indicatorii globali ai calității vieții.

După cum se poate observa, o orientare activă spre cultura de vîrf, cînd nu este realizată în mod direct în detrimentul altor orientări (neavînd deci un caracter predominant compensatoriu), este de natură să reprezinte în sine o sursă importantă a calității vieții.

Ar fi de prisos să formulăm concluzii de conținut la acest capitol. Empiric am reușit să evidențiem faptul că orientările de valoare sînt asociate cu variații ale calității vieții. Din analiză s-a detașat cu pregnanță o constatare generală: orientarea activă în viață, în mod special în sferele sociale, reprezintă în sine o sursă a calității vieții. Nu putem încheia însă fără o remarcă metodologică. Pentru noi înșine a fost o surpriză plăcută faptul că instrumentul utilizat pentru determinarea orientărilor de valoare, și pe care l-am considerat de la început cu multă precauție, a reușit să lucreze destul de bine. Rezultatele prezintă o imagine empirică nu confuză, ci una clară, stimulativă teoretic.

ANEXA 1

Chestionar

Chestionarul de faţă reprezintă unul dintre instrumentele utilizate în cadrul unei ample cercetări asupra problemei

CALITĂŢII VIEŢII ŞI MODULUI DE VIAŢĂ

Completind acest chestionar, ne ajutaţi să ne facem o imagine generală asupra aspectelor reale ale calităţii vieţii în momentul actual în colectivitatea în care trăiţi. *Rezultatele cercetării noastre depind într-o măsură foarte însemnată de dumneavoastră.*

Ne puteţi ajuta :
- dînd răspunsuri *sincere* şi cît mai *diferenţiate* ;
- răspunzînd la *toate* întrebările.

V Ă R U G Ă M Citiţi cu atenţie fiecare întrebare. *Încercuiţi* numărul din faţa răspunsului pe care îl consideraţi adecvat dv.

În această cercetare sîntem interesaţi în imaginea statistică generală a calităţii vieţii din ţara noastră. În total vor fi completate *3.000* de asemenea chestionare. Pentru aceasta, nu este nevoie să semnaţi chestionarul. *Răspunsurile dv. sînt deci strict confidenţiale.*

CU MULŢUMIRI pentru sprijinul acordat prin completarea acestui chestionar,

Colectivul de cercetare

				1		
1	2		4	5	6	7

MAI ÎNTÎI CÎTEVA ÎNTREBĂRI DESPRE DV. ŞI FAMILIA DV.

8 Sexul :
1. Masculin
2. Feminin

9–10 Vîrsta dv. este [ ] [ ] ani (treceţi cifra în căsuţe)

11–12 PROFESIA DV.
01. Muncitor
02. Lucrător în servicii, comerţ, transporturi etc.
03. Lucrător în cooperaţie
04. Funcţionar
05. Tehnician, maistru
06. Cadru mediu sanitar
07. Inginer, economist (în întreprindere industrială)
08. Cercetător ştiinţific
09. Specialist proiectant
10. Medic
11. Cadru didactic în învăţămîntul primar sau mediu
12. Cadru didactic în învăţămîntul superior
13. Lucrător cu pregătire superioară în cultură, presă etc.
14. Casnică
15. Altele (care?) . . . .

13 PREGĂTIREA ŞCOLARĂ (ultima şcoală absolvită sau în curs de absolvire)
1. Pînă la 4 clase
2. Pînă la 7, 8 (10) clase
3. Şcoală profesională
4. Liceu, şcoală medie
5. Şcoală postliceală
6. Studii superioare
7. Studii postuniversitare – doctorat, specializări etc.

14 FUNCŢIA ocupată în unitate
0. Nu este cazul (pensionar, elev, student, casnică)
1. Fără funcţie de conducere
2. Şef de echipă, de colectiv
3. Şef de birou, de atelier
4. Şef de serviciu, de secţie
5. În conducerea unităţii

15 Locul de naştere la data naşterii era :
1. Rural
2. Urban

16 Domiciliul dv. actual este :
1. Rural
2. Comună suburbană
3. Urban

17 Tatăl dv. a fost :
1. Ţăran
2. Muncitor
3. Funcţionar
4. Intelectual
5. Altele

18 Situaţia dv. familială :
1. Necăsătorit
2. Căsătorit
3. Divorţat
4. Văduv
5. Concubin

19 Cîţi copii aveţi?
1. Nici unul
2. Unul
3. Doi
4. Trei
5. Patru
6. Cinci
7. Peste cinci

20 Din cîte persoane, care fac menajul împreună, este compusă familia dv.?
1. o persoană 2. 2 persoane
3. 3 persoane 4. 4 persoane
5. 5 persoane 6. 6 persoane
7. 7 persoane 8. 8 persoane
9. peste 8 persoane

21| Retribuția dv. medie pe lună (inclusiv prime, beneficii, indemnizații pentru copii etc.) este de :

1. Nici un venit
2. Pînă la 1 000 lei
3. 1 001 – 1 500 lei
4. 1 501 – 2 000 lei
5. 2 001 – 2 500 lei
6. 2 501 – 3 000 lei
7. 3 001 – 3 500 lei
8. 3 501 – 4 000 lei
9. Peste 4 000 lei

22| Pregătirea școlară a soțului (soției)

0. Nu este cazul (treceți la întrebarea nr. 24)
1. Pînă la 4 clase
2. Pînă la 7, 8 (10) clase
3. Școala profesională
4. Liceu, școală medie
5. Școală postliceală
6. Studii superioare
7. Studii postuniversitare

23| Profesia soțului (soției) dv.

0. Nu este cazul
1. Țăran
2. Muncitor
3. Lucrător în servicii, comerț, transporturi etc.
4. Cadru mediu (maistru, tehnician, cadru mediu sanitar etc.)
5. Cadru cu pregătire superioară (inginer, economist, cadru didactic, medic etc.)
6. Casnică
7. Altele (care ?) . . . .

Viața fiecăruia este afectată de o mulțime de condiții.

Ele pot fi mai bune sau mai puțin bune. Într-un moment, ele sînt mai bune, în altul, mai proaste. Mai jos sînt formulate o serie de asemenea condiții. *Încercuind cîte o singură cifră pe fiecare rînd*, vă rugăm să indicați calitatea lor *în momentul de față*. Vă rugăm să ne dați răspunsuri cît mai *diferențiate*

	↓	FOARTE PROASTĂ ↓	PROASTĂ ↓	SLĂBUȚĂ ↓	NICI BUNĂ, NICI PROASTĂ ↓	SATISFĂCĂTOARE ↓	BUNĂ ↓	EXCELENTĂ ↓
24	*Locuința dv.*	1	2	3	4	5	6	7
25	Dar cartierul în care locuiți	1	2	3	4	5	6	7
26	Orașul (comuna) în care locuiți	1	2	3	4	5	6	7
27	Vecinii dv.	1	2	3	4	5	6	7
28	Mijloacele de transport	1	2	3	4	5	6	7
29	Spațiile verzi din apropiere	1	2	3	4	5	6	7
30	Aprovizionarea cu alimente	1	2	3	4	5	6	7
31	Aprovizionarea cu bunuri nealimentare	1	2	3	4	5	6	7
32	Calitatea bunurilor pe care le puteți cumpăra din magazine	1	2	3	4	5	6	7
33	Calitatea lucrurilor pe care le aveți (aparate, mobilă, mașină, locuință etc.)	1	2	3	4	5	6	7
34	Serviciile disponibile pentru repararea diferitelor bunuri din gospodăria dv.	1	2	3	4	5	6	7

ACOLO UNDE NU ESTE CAZUL, NU RĂSPUNDEŢI — DE EXEMPLU ÎNTREBAREA NR. 47

		FOARTE PROASTĂ ↓	PROASTĂ ↓	SLĂBUŢĂ ↓	NICI BUNĂ, NICI PROASTĂ ↓	SATISFĂCĂTOARE ↓	BUNĂ ↓	EXCELENTĂ ↓
35	Asistenţa medicală primită	1	2	3	4	5	6	7
36	Profesia pe care o practicaţi	1	2	3	4	5	6	7
37	Munca dv. concretă, de zi cu zi	1	2	3	4	5	6	7
38	Organizarea muncii în unitatea în care lucraţi	1	2	3	4	5	6	7
39	Colegii de muncă	1	2	3	4	5	6	7
40	Şeful dv. direct	1	2	3	4	5	6	7
41	Promovarea dv. în muncă de pînă acum	1	2	3	4	5	6	7
42	Perspectivele dv. de promovare în viitor	1	2	3	4	5	6	7
43	Sănătatea membrilor familiei	1	2	3	4	5	6	7
44	Organizarea timpului liber în cadrul familiei	1	2	3	4	5	6	7
45	Relaţiile cu părinţii	1	2	3	4	5	6	7
46	Relaţiile cu socrii	1	2	3	4	5	6	7
47	Modul în care copiii dv. sînt în prezent	1	2	3	4	5	6	7
48	Relaţiile cu soţul (soţia)	1	2	3	4	5	6	7
49	Activităţile pe care trebuie să le faceţi în cadrul menajului	1	2	3	4	5	6	7
50	Modul în care familia cade de acord asupra împărţirii bugetului	1	2	3	4	5	6	7
51	Sănătatea dv.	1	2	3	4	5	6	7
52	Capacitatea dv. de a munci	1	2	3	4	5	6	7
53	Ceea ce aţi realizat în viaţă pînă în prezent	1	2	3	4	5	6	7
54	Capacitatea dv. de a vă bucura de viaţă, de a găsi surse de satisfacţie	1	2	3	4	5	6	7
55	Posibilitatea de a schimba lucrurile din jurul dv. care nu vă plac	1	2	3	4	5	6	7
56	Capacitatea dv. de a stabili relaţii cu ceilalţi	1	2	3	4	5	6	7
57	Capacitatea dv. de a rezolva diferitele probleme de viaţă	1	2	3	4	5	6	7
58	Modul în care vă petreceţi timpul liber	1	2	3	4	5	6	7
59	Posibilităţile pe care le aveţi de a participa la spectacole (teatre, concerte, cinematografe, meciuri etc.)	1	2	3	4	5	6	7
60	Calitatea diferitelor mijloace de informare şi divertisment : radio, TV, cinematograf etc.	1	2	3	4	5	6	7

GÎNDIȚI-VĂ, ACUM, CUM VA ARĂTA LUMEA PESTE 10 ANI, ÎN RAPORT CU PREZENTUL, PENTRU URMĂTOARELE CARACTERISTICI

Dacă considerați că: nu va exista nici o deosebire, încercuiți cifra 3; că va fi o ușoară diferență în sensul stării din stînga, încercuiți cifra 2; sau, în sensul celei din dreapta, cifra 4; pentru o diferență pronunțată în sensul stării din stînga, încercuiți cifra *1*, sau, în sensul celei din dreapta, cifra *5*.

		← ↓ →	
61	O lume mai amenințată de război	1 2 3 4 5	O lume mai sigură, mai pașnică
62	Egalitate economică mai mare între oameni	1 2 2 4 5	Inegalități economice mai accentuate
63	Profesiuni mai monotone	1 2 3 4 5	Profesiuni mai interesante
64	Corectitudine mai mare în raporturile dintre oameni	1 2 3 4 5	Incorectitudine mai mare
65	Mediu mai poluat	1 2 3 4 5	Mediu mai curat
66	Control mai mare al fiecăruia asupra treburilor publice	1 2 3 4 5	Control mai scăzut
67	Oameni mai nefericiți	1 2 3 4 5	Oameni mai fericiți
68	Organizare socială mai rațională, mai eficientă	1 2 3 4 5	Organizare socială mai ineficientă, mai birocratică

CUM CONSIDERAȚI CĂ STĂTEAU LUCRURILE ACUM 10 ANI, ÎN RAPORT CU PREZENTUL?

		← ↓ →	
69	O lume mai amenințată de război	1 2 3 4 5	O lume mai sigură, mai pașnică
70	Egalitate economică mai mare între oameni	1 2 3 4 5	Inegalități economice mai accentuate
71	Profesiuni mai monotone	1 2 3 4 5	Profesiuni mai interesante
72	Corectitudine mai mare în raporturile dintre oameni	1 2 3 4 5	Incorectitudine mai mare
73	Mediu mai poluat	1 2 3 4 5	Mediu mai curat
74	Control mai mare al fiecăruia asupra treburilor publice	1 2 3 4 5	Control mai scăzut
75	Oameni mai nefericiți	1 2 3 4 5	Oameni mai fericiți
76	Organizare socială mai rațională, mai eficientă	1 2 3 4 5	Organizare socială mai ineficientă, mai birocratică

ŞI ACUM, VĂ RUGĂM SĂ ESTIMAŢI „CALITATEA" URMĂTOARELOR CONDIŢII — după modelul primelor întrebări :

		FOARTE PROASTĂ	PROASTĂ	SLĂBUŢĂ	NICI BUNĂ, NICI PROASTĂ	SATISFĂCĂTOARE	BUNĂ	EXCELENTĂ
		↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
77	Administrarea şi gospodărirea localităţii în care trăiţi	1	2	3	4	5	6	7
78	Informaţia pe care o primiţi despre ce se întîmplă important în ţară	1	2	3	4	5	6	7
79	Informaţia despre ce se întîmplă în lume	1	2	3	4	5	6	7
80	Modul în care diferitele instituţii rezolvă problemele pe care le aveţi	1	2	3	4	5	6	7

1	2	3	4	5
				2

86	Calitatea mediului natural : peisaj, aer, apă etc.	1	2	3	4	5	6	7

		FOARTE SCĂZUT, FOARTE PUŢIN	SCĂZUT, PUŢIN	RELATIV SCĂZUT, PUŢIN	NICI MULT, RIDICAT — NICI PUŢIN, SCĂZUT	RELATIV RIDICAT, MULT	RIDICAT, MULT	FOARTE RIDICAT, FOARTE MULT
		↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
87	Securitatea dv. de acasă, de pe stradă etc.	1	2	3	4	5	6	7
88	Accesibilitatea pentru dv. şi copiii dv. a formelor de învăţămînt dorite	1	2	3	4	5	6	7
89	Calitatea sistemului de învăţămînt (cît de bine formează şi dezvoltă intelectual, moral)	1	2	3	4	5	6	7
90	Remuneraţia obţinută de dv., de familia dv. în raport cu necesităţile	1	2	3	4	5	6	7
91	Calitatea organizării vieţii sociale din jur	1	2	3	4	5	6	7

92	Funcționarea instituțiilor care asigură aplicarea legilor	1	2	3	4	5	6	7
93	Posibilitățile oferite de viața dv. de a vă dezvolta capacitățile, cunoștințele	1	2	3	4	5	6	7
94	Posibilitatea de a vă valorifica la maximum capacitățile și talentele dv.	1	2	3	4	5	6	7
95	Posibilitățile de a face lucruri utile pentru alții	1	2	3	4	5	6	7
96	Posibilități de a face sport, mișcare, dacă ați dori	1	2	3	4	5	6	7
97	Cît de interesantă este viața dv. de zi cu zi	1	2	3	4	5	6	7
98	Cîtă veselie există în viața dv. de zi cu zi	1	2	3	4	5	6	7
99	Oamenii din jur sînt binevoitori, gata să ajute	1	2	3	4	5	6	7
100	Sînt deschiși și sinceri	1	2	3	4	5	6	7
101	Caută să-și facă datoria cu responsabilitate	1	2	3	4	5	6	7
102	Cît de încredere sînt oamenii de care depindeți	1	2	3	4	5	6	7
103	Respectul și stima pe care ceilalți v-o acordă	1	2	3	4	5	6	7
104	Corectitudinea, echitatea cu care se rezolvă problemele în mediul dv. de viață	1	2	3	4	5	6	7
105	Siguranța în a păstra, dacă doriți, locul dv. de muncă	1	2	3	4	5	6	7
106	Posibilitatea de a obține un loc de muncă pe măsura intereselor și a capacității dv.	1	2	3	4	5	6	7
107	Timpul liber de care dispuneți pentru a face ceea ce vă place mai mult	1	2	3	4	5	6	7
108	Nivelul dv. cultural	1	2	3	4	5	6	7
109	Frumusețea mediului înconjurător	1	2	3	4	5	6	7
110	Cît de plăcut este timpul petrecut cu prietenii	1	2	3	4	5	6	7
111	Măsura în care drepturile dv. sînt respectate	1	2	3	4	5	6	7
112	Măsura în care aveți posibilitatea de a participa efectiv la conducerea unității în care lucrați	1	2	3	4	5	6	7
113	Dar a localității în care locuiți	1	2	3	4	5	6	7
114	Posibilitatea de a avea un cuvînt de spus la conducerea societății în care trăiți	1	2	3	4	5	6	7
115	În general, măsura în care părerea dv. este luată în considerație cu diferite prilejuri	1	2	3	4	5	6	7
116	Vă place modul în care tinerii gîndesc și acționează	1	2	3	4	5	6	7
117	Dar cel al maturilor?	1	2	3	4	5	6	7

CARE DIN URMĂTOARELE LUCRURI LE POSEDAȚI?

		NU	DA
118	Frigider	1	2
119	Mașină de spălat	1	2
120	Alte aparate electrocasnice (mixer, prăjitor pîine etc.)	1	2
121	Aparat radio	1	2
122	Aparat TV	1	2
123	Magnetofon, casetofon	1	2
124	Pick-up	1	2
125	Telefon	1	2
126	Bicicletă	1	2
127	Motocicletă	1	2
128	Autoturism	1	2
129	Bibliotecă	1	2 — pînă în 100 volume 3 — pînă în 1 000 volume 4 — peste 1 000 volume

130 Locuința dv. este: 1 Casă cu curte 2 La bloc 3 Tip vilă

131 Locuiți cu: 1 Chirie la particular 2 Chirie la stat 3 Proprietate personală

Dispuneți de următoarele dependințe?

		NU AM	DA, ÎN COMUN	ÎN EXCLUSIVITATE
132	Bucătărie	1	2	3
133	Baie	1	2	3
134	Cămară	1	2	3
135	Debara	1	2	3
136	Alte spații, ca balcon, pivniță etc.	1	2	3

137 Cîte camere aveți, cu excepția dependințelor?

1. o cameră
2. 2 camere
3. 3 camere
4. 4 camere
5. 5 camere și peste

138 Gîndiți-vă la modul în care s-a scurs viața dv. *în ultimul timp*; cum ați aprecia gradul de satisfacție, de fericire?

FOARTE SCĂZUT	SCĂZUT	RELATIV SCĂZUT	NICI SCĂZUT, NICI RIDICAT	RELATIV RIDICAT	RIDICAT	FOARTE RIDICAT
1	2	3	4	5	6	7

DAR ÎN LEGĂTURĂ CU URMĂTOAREA ASPECTE ?	FOARTE PUȚIN ↓	PUȚIN ↓	RELATIV PUȚIN ↓	NICI MULT, NICI PUȚIN ↓	RELATIV MULT ↓	MULT ↓	FOARTE MULT ↓
139 Cu munca dv. în general	1	2	3	4	5	6	7
140 Cu modul în care vă petreceți timpul liber	1	2	3	4	5	6	7
141 Cu dv. ca persoană	1	2	3	4	5	6	7
142 Cu viața dv. de familie	1	2	3	4	5	6	7

	FOARTE RARE ↓	RARE ↓	RELA-TIV-RARE ↓	NICI RARE, NICI FREC-VENTE ↓	RELATIV FRECVEN-TE ↓	FREC-VENTE ↓	FOARTE FREC-VENTE ↓
143 Momentele de bucurie, adîncă satisfacție din viața dv. sînt :	1	2	3	4	5	6	7
144 dar cele de insatisfacție, de nefericire ?	1	2	3	4	5	6	7

Mai jos sînt indicate 5 sfere mari ale vieții. Ele au pentru oameni diferiți importanțe diferite. Notați cu „1" căsuța din dreptul sferei de la care vă așteptați să obțineți *cele mai mari satisfacții în viață*, cu „2", căsuța din dreptul sferei pe care o considerați a doua ca importanță, cu „3", a treia sferă, cu „4" pe a patra și, în fine, cu „5" sfera pe care o considerați ultima, a cincea, ca importanță.

145 Munca dv. ☐

146 Familia ☐

147 Activitățile social-obștești ☐

148 Pasiuni extraprofesionale (artistice, sportive, hobby-uri etc.) ☐

149 Prietenii și activitățile pe care le faceți cu aceștia ☐

Fiecare dorește să fie mai fericit în viață. De ce credeți că depinde mai mult realizarea acestui lucru, *în situația dv. actuală?*

	ÎN CEA MAI MARE MĂSURĂ DE ACEASTA ↓	MAI MULT DE ACEASTA ↓	ÎN EGALĂ MĂSURĂ DE AMBELE ↓	MAI MULT DE ACEASTA ↓	ÎN CEA MAI MARE MĂSURĂ DE ACEASTA ↓	
150 De tine însuți	1	2	3	4	5	De schimbările mai generale pe care nu le poți influența în mod semnificativ
151 Obținînd mai multe bunuri, poziție socială, putere și influență	1	2	3	4	5	Obținînd mai multă liniște sufletească, echilibru interior, organizîndu-ți mai bine viața, în limita a ceea ce ai

Mai jos sînt indicate cîteva lucruri pe care, în măsuri diferite, oamenii le consideră a fi importante pentru satisfacția lor în viață. Indicați care este cel mai important și notați-l cu „*1*" în căsuța din dreptul lui, al doilea ca importanță cu „*2*", al treilea cu „*3*", al patrulea cu „*4*" al cincilea cu „*5*" și al șaselea cu „*6*", astfel încît nota cea mai mică să revină celui mai important lucru din punctul dv. de vedere.

GRUPUL 1

152 Relații foarte bune cu rudele ☐

153 Dragoste și armonie în familie ☐

154 Relații foarte bune cu colegii de muncă și cu șeful direct ☐

155 Copii buni, bine educați ☐

156 Prieteni buni, plăcuți ☐

157 Stima și aprecierea celorlalți ☐

FACEȚI ACELAȘI LUCRU ÎN CEEA CE PRIVEȘTE URMĂTORUL GRUP DE 5 :

GRUPUL 2

158 Profesie cu prestigiu social ☐

159 Bani pentru o viață deosebit de confortabilă ☐

160 Timp liber pentru a face ceea ce doriți ☐

				3
1	2	3	4	5

166 O poziție care oferă influență, putere socială ☐

167 Resurse economice pentru asigurarea viitorului copiilor dv. ☐

PENTRU GRUPUL 3, INDICAȚI LA FEL IMPORTANȚA : cel mai important cu „1", pînă la cel mai puțin important, cu „7"

GRUPUL 3

168 Muncă interesantă în sine ☐

169 A fi informat, a ști, a te cultiva ☐

170 Distracții, viață plăcută ☐

171 Participare la activități social-obștești ☐

172 O muncă care îți dă sentimentul că ești de folos celorlalți ☐

173 Ocupații interesante în afara profesiei (artă, sport, hobby-uri) ☐

174 Liniște sufletească, echilibru interior ☐

ȘI ACUM, priviți la lucrurile pe care le-ați considerat a fi cele mai importante din fiecare cele 3 GRUPURI (și pe care le-ați notat cu „1"). Indicați grupul considerat cel mai important notîndu-l cu „1", pe al doilea cu „2" și ultimul ca importanță cu „3".

CELUI MAI IMPORTANT LUCRU DIN :	175 GRUPUL 1	176 GRUPUL 2	177 GRUPUL 3
ÎI ACORD IMPORTANȚA	☐	☐	☐

178 Cum estimați VENITURILE TOTALE ALE FAMILIEI DV. în raport cu necesitățile? Citiți toate variantele și apoi alegeți una din ele.
1. Ne ajung numai pentru strictul necesar
2. Reușim să facem unele cheltuieli peste strictul necesar (haine mai bune, mobilă mai frumoasă etc.), dar cu multe privațiuni
3. Ne sînt suficiente pentru viața de zi cu zi și pentru cheltuieli peste strictul necesar (ca la pct. 2), fără mari privațiuni, dar și fără a dori să facem cumpărături mari — casă, mașină, articole de lux, excursii în străinătate etc.
4. La fel ca la punctul (3); pe deasupra, putem face și economii
5. Reușim să facem și cumpărături mai mici (haine, mobilă etc.) și mai mari (casă, mașină, articole de lux), dar cu mari privațiuni
6. Sînt tocmai suficiente pentru a face diferite cheltuieli mai mici sau mai mari, și aceasta fără privațiuni
7. Pe lingă satisfacerea tuturor nevoilor, fără privațiuni, reușim să facem în mod constant și unele economii

179 Din veniturile dv., faceți unele economii?
1. În general nu facem economii
2. Facem economii doar ocazional, în vederea unor cumpărături mai mari
3. În permanență facem unele economii

ATUNCI CÎND FACEȚI ECONOMII, le faceți pentru :	NU	DA
180 A cumpăra o casă	1	2
181 A cumpăra sau a schimba mașina	1	2
182 A cumpăra haine	1	2
183 A cumpăra mobilă	1	2
184 Pentru diferite aparate casnice: frigider, mașină de spălat etc.	1	2
185 Pentru a avea în caz de nevoie	1	2
186 Pentru concedii, excursii	1	2
187 Pentru pregătirea copiilor pentru școală sau facultate	1	2
188 Pentru a ajuta material copiii cînd vor fi mari (casă, mobilă etc.)	1	2
189 Pentru a avea la bătrînețe	1	2

190 Considerînd TOATE VENITURILE (remunerații, pensii, alocații, venituri suplimentare), în medie, de ce sumă dispune întreaga dv. familie lunar?
1. Pînă în 2 000 lei
2. 2 001 — 3 000 lei
3. 3 001 — 4 000 lei
4. 4 001 — 5 000 lei
5. 5 001 — 6 000 lei
6. 6 001 — 7 000 lei
7. 7 001 — 8 000 lei
8. 8 001 — 9 000 lei
9. Peste 9 000 lei

191 În ultimele luni, cum ați reușit să vă planificați utilizarea chenzinelor?
1. Înainte de chenzină a trebuit să ne împrumutăm
2. A trebuit să reducem substanțial din cheltuieli, fără însă a împrumuta
3. Uneori ne-a ajuns exact, alteori nu
4. Ne-a ajuns exact
5. Ne-a ajuns și ne-a și rămas o anumită sumă

OAMENII DORESC MULTE LUCRURI PRIVITOARE LA COPIII LOR. Mai jos sînt redate cîteva astfel de lucruri. Notați în căsuța din dreapta ordinea importanței lor, așa cum o considerați dv. : cu „1" pentru lucrul cel mai important, „2" pentru cel de-al doilea ca importanță și așa mai departe, pînă la ultimul ca importanță, pe care-l veți nota cu „8"

192 Să aibă un nivel ridicat de cultură →

193 Să aibă o profesie în sine interesantă →

194 Să aibă o profesie cu prestigiu social →

195 Să știe să se descurce în viață →

196 Să aibă o profesie prin care să-și asigure venituri ridicate →

197 Să fie corect, cinstit în toate împrejurările →

198 Să dorească să fie de folos celorlalți oameni →

199 Să știe să-și organizeze viața astfel încît să fie fericit, satisfăcut →

ÎN CE MĂSURĂ FACEȚI URMĂTOARELE ACTIVITĂȚI? Indicați frecvența lor reală din ultimul timp, iar nu ceea ce ați dori să faceți

	DELOC SAU FOARTE RAR	UNEORI	ÎN MOD CURENT
200 Excursii	1	2	3
201 Vizite la muzee sau expoziții	1	2	3
202 Frecventarea cinematografelor	1	2	3
203 Plimbări în parcuri	1	2	3
204 Frecventarea sălilor de concert	1	2	3
205 Frecventarea teatrelor	1	2	3
206 Vizite la prieteni	1	2	3
207 Vizite la rude	1	2	3
208 Lecturi (cărți de literatură)	1	2	3
209 Studiu, învățare	1	2	3
210 Participarea la manifestări artistice de amatori	1	2	3
211 Spectator la manifestări sportive (pe stadion și nu audiovizionări la RTV)	1	2	3
212 Practicarea sportului de către dv.	1	2	3
213 Ieșiri la restaurante și alte localuri	1	2	3
214 Lucru pentru obținerea de venituri suplimentare	1	2	3
215 Ajutor copiilor la lecții (dacă nu aveți copii, nu răspundeți)	1	2	3
216 Vizionări ale emisiunilor TV	1	2	3
217 Audiții la radio sau alte surse	1	2	3

218 Aveți vreo pasiune în afara profesiei dv. — colecționări, sport, artă etc. ?

1 NU 2. DA →

Dacă da, indicați care

. . . .

. . . .

219 Unde v-ați petrecut concediul anul trecut?

1	2	3	4	5
Nu am avut concediu	Acasă	La părinți	Într-o stațiune	Excursie

MAI JOS SÎNT CÎTEVA PROPOZIȚII CONTRARE.
Care dintre ele vi se par mai adevărate conform experienței dv. de viață?

	NET MAI ADEVĂRAT ↓	RELATIV MAI ADEVĂRAT ↓	INDECIS ↓	RELATIV MAI ADEVĂRAT ↓	NET MAI ADEVĂRAT ↓	
220 În general, oamenii se preocupă numai de propriile lor interese	1	2	3	4	5	Sînt mulți care se gîndesc și la ceilalți, nu numai la ei
221 În general, poți avea încredere în ceilalți	1	2	3	4	5	În general, nu poți avea încredere în ceilalți
222 Experiența arată că nu este bine să ridici unele probleme, datorită consecințelor neplăcute	1	2	3	4	5	Cei care pun deschis problemele și luptă pentru soluționarea lor reușesc pînă la urmă
223 Cînd apare o nedreptate, oamenii preferă să nu se amestece	1	2	3	4	5	Cînd apare o nedreptate, se găsesc destui care să lupte împotriva ei
224 Din experiență, oamenii nu pot fi schimbați	1	2	3	4	5	Oamenii pot fi schimbați cu răbdare și cu tact
225 Cu cît știi mai multe despre ce se întîmplă în jur, cu atît încerci un sentiment de bucurie, de optimism	1	2	3	4	5	Cu cît știi mai multe despre ce se întîmplă în jur, cu atît încerci un sentiment de amărăciune
226 Adesea am sentimentul că munca mea nu are nici un sens, nici o utilitate pentru ceilalți	1	2	3	4	5	Adesea am sentimentul că munca mea este foarte folositoare celorlalți
227 Adesea nu pot realiza ceea ce doresc pentru că evenimentele îmi sînt potrivnice	1	2	3	4	5	În general, cînd îmi propun un lucru, reușesc să-l realizez
228 Viața este atît de complicată, încît nu poți să-i înțelegi logica	1	2	3	4	5	Dacă faci un efort, poți înțelege de ce lucrurile se petrec așa cum se petrec
229 Lucrurile par să meargă din ce în ce mai prost; nu pare să fie nici o schimbare în bine	1	2	3	4	5	Lucrurile evoluează pînă la urmă într-o direcție bună
230 În general, oamenii nu pot schimba nimic din cursul evenimentelor	1	2	3	4	5	Omul poate contribui la schimbarea societății, să o facă mai bună

ANEXA 2

Populaţia investigată

Total eşantion : 1804
Sexul : bărbaţi — 963 (56, 1 %)*
femei — 755 (43,9 %)
Vîrsta : pînă la 19 ani — 23 (1,3 %)
20—24 ani — 230 (13,2 %)
25—29 ani — 338 (19,4 %)
30—39 ani — 614 (35,25)
40—49 ani — 369 (21,2 %)
50—59 ani — 161 (9,2 %)
peste 60 ani — 9 (0,5 %)
Categoria socioprofesională :
- muncitori — 414
- cadre medii — 350
  - funcţionari — 101
  - maiştri, tehnicieni — 150
  - cadre medii sanitare — 99
- intelectuali — 871
  - ingineri, economişti (întreprinderi ind.) — 216
  - cercetători ştiinţifici — 108
  - ingineri proiectare — 90
  - medici — 73
  - cadre didactice înv. primar şi mediu — 96
  - cadre didactice universitare — 128
  - cadre cu pregătire superioară din cultură — 132
  - artişti — 28
- lucrători în servicii (pregătire elementară şi medie)** — 135

Pregătirea şcolară :
- pînă la 4 clase — 8 (0,5 %)
- pînă la 7/8(10) clase — 138 (7,8 %)
- şcoală profesională — 182 (10,3 %)
- liceu — 360 (20,3 %)
- şcoală postliceală — 217 (12,3 %)
- studii superioare — 699 (39,5 %)
- studii postuniversitare, doctorat, specializări — 166 (9,4 %)

Funcţia ierarhică :
- fără funcţie de conducere — 1236 (76,1 %)
- şef echipă, colectiv — 203 (12,5 %)
- şef birou, atelier — 71 (4,4 %)
- şef serviciu, secţie — 58 (3,6 %)
- conducerea unităţii — 57 (3,5 %)

---

* Restul de subiecţi pînă la 1804 nu au declarat respectivele date.

** Lucrătorii din servicii au cuprins : lucrători în industria hotelieră şi restaurante (ospătari, şefi de sală, bucătari, recepţioneri) şi lucrători în comerţ.

Locul de naștere (la data nașterii):	— rural	— 960 (53,8%)
	— urban	— 825 (46,2%)
Domicilul actual:	— rural	— 147 (8,3%)
	— comună suburbană	— 100 (5,7 %)
	— urban	— 1515 (86%)
Situația familială:	— necăsătoriți	— 315 (17,7%)
	— căsătoriți	— 1337 (75,3%)
	— divorțați	— 89 (5%)
	— văduvi	— 25 (1,4%)
	— concubini	— 9 (0,5%)
Categoria socioprofesională a tatălui:		
	— țăran	— 564 (31,8%)
	— muncitor	— 556 (31,3%)
	— funcționar	— 279 (15,7%)
	— intelectual	— 323 (18,2%)
	— altele	— 53 (3%)
Numărul de copii:	— niciunul	— 576 (32,3%)
	— unul	— 671 (37,7%)
	— doi	— 444 (24,9%)
	— trei	— 66 (3,7%)
	— patru	— 19 (1,1%)
	— cinci	— 3 (0,2%)
	— peste cinci	— 2 (0,1%)

ANEXA 3

Mediile și abaterile standard ale itemilor chestionarului pe total* populație și pe straturi socioprofesionale

Nr. crt.**	Total		Muncitori		Cadre medii		Lucr. servicii		Intelectuali	
	m	σ	m	σ	m	σ	m	σ	m	σ
19	2,04	0,93	2,00	1,08	2,14	0,92	2,02	1,00	2,03	0,84
20	3,15	1,34	3,23	1,52	3,10	1,31	3,28	1,37	3,12	1,26
21	5,53	1,59	4,51	1,08	5,02	1,29	4,43	1,13	6,38	1,48
24	5,21	1,25	4,94	1,43	5,46	0,95	5,42	1,13	5,19	1,28
25	5,24	1,33	5,06	1,32	5,29	1,35	5,38	1,25	5,25	1,34
26	5,57	1,15	5,49	1,18	5,68	1,05	6,04	0,83	5,47	1,19
27	5,18	1,24	5,22	1,27	5,26	1,21	5,20	1,18	5,11	1,25
28	3,87	1,73	3,76	1,76	3,90	1,65	4,38	1,64	3,82	1,75
29	4,24	1,93	4,06	1,88	4,15	1,92	4,78	1,75	4,26	1,96
30	3,71	1,62	3,90	1,64	3,79	1,54	4,54	1,62	3,45	1,59
31	4,06	1,50	4,22	1,52	4,10	1,45	4,65	1,47	3,87	1,49
32	4,20	1,40	4,44	1,46	4,37	1,29	4,74	1,40	3,92	1,37
33	4,92	1,24	4,91	1,35	5,06	1,18	5,18	1,08	4,82	1,22
34	3,59	1,53	3,72	1,60	3,90	1,44	4,25	1,52	3,29	1,47
35	4,67	1,47	4,58	1,54	4,83	1,45	5,11	1,27	4,59	1,45
36	5,66	0,99	5,42	1,16	5,66	0,83	5,57	1,01	5,78	0,93
37	5,50	0,92	5,51	1,05	5,64	0,72	5,62	0,79	5,43	0,92
38	4,85	1,42	4,74	1,47	5,19	1,25	5,19	1,38	4,70	1,46
39	5,55	1,03	5,53	1,13	5,65	0,98	5,37	1,09	5,55	1,01
40	5,62	1,28	5,51	1,32	5,90	1,07	5,66	1,11	5,55	1,36
41	5,03	1,42	5,13	1,35	5,23	1,25	5,42	1,26	4,83	1,52
42	4,60	1,57	5,10	1,37	4,57	1,57	5,37	1,23	4,22	1,60
43	5,32	1,15	5,47	1,11	5,36	1,07	5,53	1,12	5,21	1,18
44	4,85	1,43	5,16	1,29	4,95	1,32	5,25	1,37	4,59	1,50
45	6,22	0,93	6,12	1,01	6,27	0,87	6,25	0,97	6,26	0,90
46	5,81	1,31	5,64	1,43	5,84	1,22	5,54	1,80	5,91	1,19
47	6,04	0,82	5,90	0,88	6,02	0,86	6,36	0,71	6,06	0,78
48	6,10	1,19	6,03	1,22	6,08	1,21	6,16	1,42	6,13	1,12
49	5,25	1,15	5,45	1,06	5,41	1,00	5,54	1,00	5,05	1,24
50	5,84	1,16	5,74	1,09	5,85	1,08	5,94	1,13	5,86	1,22
51	5,29	1,23	5,48	1,23	5,26	1,20	5,66	1,14	5,16	1,24
52	5,82	0,84	5,85	0,87	5,86	0,77	6,02	0,72	5,72	0,87
53	5,25	1,08	5,22	1,14	5,28	1,01	5,46	0,97	5,20	1,09
54	5,21	1,33	5,19	1,29	5,22	1,31	5,44	5,24	5,18	1,37
55	4,15	1,59	4,28	1,56	4,35	1,46	4,65	1,57	3,92	1,62
56	5,43	1,13	5,40	1,12	5,55	1,01	5,78	0,93	5,35	1,20

* Media pe total populație s-a calculat la fiecare item excluzînd nonrăspunsurile.
** Numărul de ordine al itemului din chestionar (v. anexa 1).

Nr. crt	Total		Muncitori		Cadre medii		Lucr. servicii		Intelectuali	
	m	σ	m	σ	m	σ	m	σ	m	σ
57	5,29	1,08	5,36	1,07	5,45	0,93	5,72	0,79	5,13	1,15
58	4,84	1,37	5,05	1,39	4,81	1,28	5,11	1,34	4,71	1,40
59	4,27	1,73	4,33	1,77	4,22	1,62	4,10	1,72	4,27	1,76
60	4,42	1,60	4,82	1,54	4,69	1,51	5,04	1,46	4,02	1,59
61	2,73	1,16	2,87	1,21	2,86	1,22	2,99	1,19	2,55	1,07
62	2,98	1,10	2,96	1,17	2,95	1,10	3,34	1,08	2,95	1,06
63	3,67	1,06	3,77	1,15	3,76	1,00	3,88	1,06	3,56	1,03
64	2,98	1,17	2,96	1,30	3,20	1,19	3,29	1,25	2,85	1,07
65	2,23	1,18	2,55	1,36	2,29	1,24	2,56	1,31	2,00	1,00
66	3,14	1,16	3,35	1,24	3,25	1,17	3,36	1,20	2,97	1,09
67	3,11	1,06	3,27	1,25	3,26	1,06	3,41	1,18	2,92	0,91
68	3,17	1,16	3,12	1,27	3,29	1,12	3,58	1,15	3,08	1,10
69	3,31	1,06	3,38	1,23	3,24	1,06	3,20	1,16	3,33	0,95
70	2,76	1,05	2,74	1,19	2,73	1,07	2,89	1,20	2,77	0,94
71	2,80	1,04	2,91	1,29	2,77	1,05	2,92	1,34	2,73	0,84
72	3,13	1,02	3,14	1,21	2,99	1,04	3,22	1,23	3,18	0,87
73	3,68	1,08	3,59	1,31	3,54	1,18	3,55	1,30	3,81	0,85
74	2,75	1,03	2,83	1,25	2,74	1,05	2,72	1,21	2,73	0,88
75	3,02	0,99	2,98	1,28	2,97	0,97	2,92	1,22	3,08	0,78
76	2,84	1,01	2,89	1,21	2,82	1,03	2,94	1,16	2,82	0,87
77	4,11	1,57	4,58	1,46	4,32	1,51	4,91	1,36	3,69	1,54
78	4,79	1,56	5,03	1,44	5,03	1,45	5,26	1,39	4,50	1,63
79	4,16	1,73	4,54	1,64	4,60	1,58	4,86	1,63	3,69	1,73
80	3,75	1,53	3,88	1,57	4,24	1,46	4,11	1,53	3,43	1,46
86	4,74	1,41	4,89	1,47	4,78	1,33	5,37	1,43	4,54	1,38
87	4,45	1,42	4,41	1,40	4,43	1,41	4,62	1,49	4,45	1,41
88	5,36	1,37	5,11	1,42	5,30	1,33	5,50	1,30	5,47	1,36
89	4,67	1,46	5,10	1,27	4,83	1,39	5,38	1,23	4,30	1,50
90	3,80	1,30	3,97	1,31	3,82	1,32	4,12	1,27	3,65	1,28
91	4,07	1,22	4,41	1,18	4,19	1,18	4,47	1,09	3,80	1,21
92	4,33	1,45	4,74	1,44	4,43	1,42	4,74	1,42	4,01	1,42
93	4,66	1,31	4,72	1,30	4,75	1,26	5,27	1,12	4,49	1,34
94	4,34	1,40	4,38	1,39	4,52	1,32	4,87	1,25	4,17	1,43
95	4,57	1,35	4,36	1,44	4,64	1,25	4,92	1,25	4,57	1,35
96	4,19	1,69	4,19	1,77	4,48	1,63	4,52	1,76	4,02	1,65
97	4,37	1,40	4,78	1,47	4,28	1,32	5,01	1,35	4,10	1,33
98	4,24	1,43	4,40	1,51	4,23	1,39	4,78	1,39	4,08	1,40
99	3,96	1,42	3,92	1,55	3,83	1,30	4,21	1,44	3,98	1,40
100	3,63	1,47	3,64	1,58	3,60	1,44	3,92	1,57	3,59	1,42
101	3,95	1,38	3,94	1,52	4,00	1,32	4,26	1,32	3,89	1,36
102	4,18	1,42	4,20	1,49	4,28	1,33	4,41	1,39	4,09	1,43
103	4,80	1,12	4,72	1,35	4,77	1,11	5,17	1,06	4,80	1,01
104	4,00	1,40	3,84	1,41	4,18	1,27	4,57	1,38	3,91	1,42
105	4,80	1,50	4,73	1,49	4,73	1,44	4,90	1,53	4,84	1,53
106	4,08	1,64	3,96	1,67	4,28	1,55	4,47	1,57	3,98	1,66
107	3,35	1,52	3,62	1,58	3,37	1,36	3,68	1,55	3,16	1,52
108	4,64	0,97	4,39	1,06	4,47	0,85	4,64	1,04	4,82	0,92

Nr. crt.	Total		Muncitori		Cadre medii		Lucr. servicii		Intelectuali	
	m	σ	m	σ	m	σ	m	σ	m	σ
109	4,64	1,34	4,53	1,40	4,70	1,27	5,27	1,22	4,56	1,33
110	5,01	1,29	4,97	1,39	4,96	1,21	5,05	1,28	5,04	1,28
111	4,30	1,43	4,06	1,44	4,51	1,33	4,43	1,40	4,30	1,46
112	3,50	1,74	3,32	1,64	3,35	1,69	4,23	1,78	3,53	1,76
113	2,71	1,71	3,16	1,79	2,69	1,72	3,68	1,91	2,35	1,52
114	3,29	1,81	3,69	1,64	3,32	1,87	4,20	1,73	2,93	1,77
115	3,90	1,51	3,67	1,49	3,92	1,47	4,33	1,47	3,92	1,53
116	4,16	1,51	4,28	1,54	4,03	1,51	4,64	1,49	4,07	1,49
117	4,39	1,35	4,64	1,39	4,58	1,26	4,90	1,39	4,11	1,30
118	1,90	0,30	1,75	0,44	1,93	0,26	1,95	0,22	1,95	0,22
119	1,71	0,45	1,57	0,50	1,79	0,41	1,80	0,40	1,74	0,44
120	1,47	0,50	1,27	0,44	1,45	0,50	1,44	0,50	1,56	0,50
121	1,91	0,29	1,84	0,37	1,91	0,29	1,91	0,29	1,94	0,24
122	1,91	0,29	1,79	0,41	1,94	0,24	1,95	0,21	1,94	0,24
123	1,50	0,50	1,26	0,44	1,47	0,50	1,51	0,50	1,62	0,49
124	1,43	0,50	1,34	0,48	1,37	0,47	1,47	0,50	1,50	0,50
125	1,68	0,47	1,35	0,48	1,70	0,46	1,69	0,49	1,82	0,38
126	1,30	0,46	1,29	0,45	1,34	0,47	1,31	0,46	1,30	0,46
127	1,05	0,21	1,06	0,23	1,05	0,22	1,07	0,25	1,03	0,18
128	1,38	0,48	1,12	0,33	1,36	0,48	1,39	0,49	1,51	0,50
129	2,54	0,92	1,70	0,73	2,37	0,77	2,04	0,75	3,04	0,72
130	1,80	0,51	1,59	0,55	1,81	0,46	1,69	0,56	1,90	0,48
131	2,44	0,60	2,32	0,67	2,45	0,55	2,50	0,59	2,49	0,58
132	2,76	0,53	2,51	0,66	2,83	0,45	2,67	0,61	2,85	0,45
133	2,69	0,64	2,21	0,87	2,83	0,47	2,60	0,70	2,85	0,44
134	2,63	0,71	2,34	0,82	2,77	0,58	2,57	0,71	2,70	0,66
135	2,38	0,89	1,87	0,93	2,56	0,79	2,34	0,89	2,54	0,81
136	2,55	0,77	2,14	0,91	2,60	0,75	2,58	0,72	2,71	0,66
137	2,55	0,96	2,31	1,05	2,49	0,86	2,56	0,93	2,67	0,94
138	4,30	1,24	4,25	1,22	4,30	1,24	4,51	1,22	4,28	1,26
139	4,50	1,23	4,32	1,21	4,55	1,13	4,63	1,22	4,53	1,27
140	3,74	1,40	3,88	1,42	3,78	1,26	3,88	1,46	3,64	1,43
141	4,06	1,39	4,22	1,43	4,09	1,34	4,37	1,47	3,93	1,36
142	4,72	1,49	4,76	1,45	4,70	1,39	4,96	1,50	4,68	1,55
143	3,92	1,39	3,96	1,38	3,99	1,37	4,32	1,35	3,81	1,41
144	4,27	1,40	4,39	1,44	4,38	1,41	4,49	1,44	4,14	1,36
145	1,78	0,76	1,76	0,74	1,89	0,76	1,86	0,74	1,74	0,77
146	1,55	0,79	1,52	0,75	1,37	0,68	1,58	0,98	1,61	0,80
147	3,96	0,94	3,79	0,89	3,85	0,94	3,54	0,89	4,15	0,93
148	3,77	1,04	3,91	0,97	3,98	0,94	3,86	1,03	3,62	1,08
149	3,93	0,92	4,00	0,98	3,91	0,89	4,15	0,98	3,87	0,87
150	2,68	1,38	2,53	1,40	2,57	1,40	2,33	1,37	2,84	1,34
151	3,87	1,15	3,72	1,16	3,90	1,14	3,74	1,26	3,94	1,14
152	4,37	1,48	3,78	1,62	4,31	1,47	4,13	1,43	4,64	1,35
153	1,45	0,95	1,53	1,05	1,28	0,69	1,44	1,02	1,48	0,98
154	3,69	1,28	3,59	1,25	3,79	1,26	3,40	1,15	3,74	1,31
155	2,72	1,42	2,93	1,42	2,61	1,34	2,77	1,41	2,65	1,43

Continuare anexa 3

Nr. crt.	Total		Muncitori		Cadre medii		Lucr. servicii		Intelectuali	
	m	σ	m	σ	m	σ	m	σ	m	σ
156	4,46	1,22	4,51	1,26	4,49	1,13	4,75	1,25	4,40	1,21
157	4,23	1,45	4,58	1,43	4,42	1,34	4,48	1,35	4,00	1,47
158	2,35	1,30	2,48	1,35	2,59	1,32	2,22	1,32	2,25	1,26
159	2,87	1,26	2,47	1,20	2,59	1,24	3,15	1,40	3,10	1,22
160	2,43	1,19	2,45	1,17	2,43	1,21	2,75	1,13	2,39	1,19
166	4,22	1,02	4,22	0,99	4,32	0,90	3,87	1,22	4,20	1,06
167	3,09	1,41	3,34	1,38	3,03	1,41	3,01	1,43	3,01	1,40
168	2,99	1,68	3,38	1,90	3,29	1,67	3,30	1,91	2,69	1,48
169	3,17	1,46	3,38	1,59	3,27	1,54	3,37	1,69	3,02	1,32
170	4,89	1,67	3,85	1,77	4,66	1,60	4,78	1,65	5,39	1,44
171	5,67	1,40	5,13	1,43	5,57	1,42	5,00	1,53	6,04	1,24
172	3,12	1,73	3,18	1,86	3,13	1,73	2,78	1,61	3,14	1,69
173	5,37	1,45	5,63	1,50	5,53	1,47	5,50	1,53	5,19	1,40
174	2,76	1,91	3,41	2,28	2,51	1,96	3,25	2,17	2,52	1,59
175	1,49	0,71	1,41	0,69	1,46	0,71	1,25	0,52	1,57	0,73
176	2,31	0,72	2,19	0,70	2,24	0,73	2,40	0,66	2,38	0,72
177	2,19	0,77	2,38	0,71	2,30	0,73	2,35	0,67	2,05	0,79
178	3,25	1,78	2,71	1,71	2,97	1,69	3,50	1,87	3,56	1,76
179	2,05	0,67	2,05	0,67	2,02	0,64	2,31	0,67	2,01	0,67
180	1,29	0,45	1,23	0,42	1,26	0,44	1,28	0,45	1,34	0,47
181	1,30	0,46	1,13	0,33	1,27	0,45	1,19	0,39	1,40	0,49
182	1,67	0,47	1,79	0,41	1,71	0,45	1,67	0,47	1,59	0,49
183	1,56	0,50	1,62	0,48	1,58	0,49	1,51	0,51	1,53	0,50
184	1,54	0,50	1,57	0,49	1,58	0,49	1,46	0,50	1,51	0,50
185	1,70	0,46	1,75	0,43	1,72	0,45	1,76	0,43	1,65	0,48
186	1,67	0,47	1,60	0,49	1,64	0,48	1,74	0,44	1,70	0,46
187	1,39	0,49	1,43	0,50	1,47	0,50	1,48	0,50	1,34	0,47
188	1,35	0,50	1,43	0,49	1,41	0,49	1,47	0,50	1,27	0,44
189	1,31	0,46	1,41	0,49	1,39	0,49	1,45	0,50	1,20	0,40
190	3,76	1,69	2,59	1,30	3,52	1,40	3,11	1,27	4,47	1,65
191	3,14	1,29	3,02	1,25	3,14	1,21	3,40	1,28	3,14	1,34
192	3,72	1,95	3,95	2,19	3,98	1,99	4,08	2,17	3,48	1,76
193	4,38	2,10	4,97	2,22	4,74	2,02	4,93	1,93	3,93	1,96
194	5,83	1,95	5,62	2,10	5,90	1,94	5,42	2,06	5,97	1,85
195	4,55	2,18	3,94	2,00	4,07	2,18	4,47	2,13	5,00	2,14
196	6,02	2,03	5,21	2,17	6,05	1,95	5,98	2,04	6,36	1,90
197	2,89	1,84	3,12	2,03	2,78	1,85	2,48	1,64	2,89	1,77
198	5,02	2,01	4,96	2,06	5,00	2,01	4,87	2,13	5,08	1,98
199	3,51	2,25	4,21	2,43	3,41	2,21	3,73	2,86	3,21	2,10
200	1,77	0,61	1,72	0,57	1,74	0,63	1,78	0,61	1,79	0,61
201	1,72	0,62	1,54	0,59	1,66	0,56	1,68	0,55	1,82	0,65
202	1,81	0,69	2,03	0,67	1,74	0,66	1,81	0,67	1,73	0,68
203	1,93	0,70	1,98	0,66	1,91	0,72	1,88	0,69	1,91	0,72
204	1,47	0,60	1,44	0,59	1,41	0,56	1,36	0,52	1,51	0,62
205	1,71	0,65	1,54	0,59	1,67	0,63	1,56	0,61	1,82	0,66
206	1,96	0,63	1,96	0,62	1,96	0,61	2,01	0,62	1,96	0,64
207	2,08	0,66	2,12	0,62	2,13	0,67	2,09	0,57	2,04	0,68

Continuare anexa 3

Nr. crt.	Total		Muncitori		Cadre medii		Lucr. servicii		Intelectuali	
	m	σ	m	σ	m	σ	m	σ	m	σ
208	2,52	0,65	2,16	0,75	2,50	0,64	2,32	0,67	2,72	0,51
209	2,28	0,73	1,98	0,74	2,00	0,71	2,21	0,66	2,53	0,64
210	1,33	0,57	1,51	0,62	1,31	0,55	1,46	0,58	1,23	0,52
211	1,53	0,72	1,83	0,78	1,61	0,76	1,68	0,77	1,34	0,59
212	1,48	0,65	1,59	0,70	1,40	0,62	1,58	0,70	1,44	0,62
213	1,44	0,57	1,63	0,62	1,47	0,55	1,63	0,61	1,31	0,50
214	1,35	0,60	1,45	0,66	1,18	0,43	1,28	0,53	1,36	0,62
215	2,15	0,81	2,22	0,83	2,27	0,76	2,26	0,75	2,06	0,82
216	2,59	0,56	2,58	0,57	2,69	0,51	2,69	0,49	2,55	0,57
217	2,45	0,64	2,46	0,67	2,53	0,63	2,48	0,60	2,41	0,63
218	1,58	0,49	1,46	0,50	1,52	0,50	1,65	0,48	1,64	0,48
219	3,32	1,22	2,80	1,15	3,29	1,17	3,05	1,27	3,63	1,15
220	2,43	1,20	2,69	1,24	2,44	1,23	2,94	1,30	2,23	1,11
221	2,98	1,12	2,96	1,23	3,03	1,09	3,01	1,15	2,96	1,08
222	3,00	1,30	3,14	1,31	3,09	1,32	3,19	1,19	2,87	1,29
223	2,54	1,23	2,86	1,33	2,56	1,23	2,83	1,24	2,34	1,14
224	3,58	1,18	3,68	1,17	3,65	1,17	3,70	1,09	3,47	1,19
225	3,03	1,28	3,07	1,29	3,27	1,25	3,39	1,25	2,88	1,26
226	3,74	1,08	3,67	1,19	3,77	1,03	3,92	1,03	3,74	1,06
227	3,38	1,19	3,22	1,24	3,51	1,11	3,52	1,21	3,38	1,18
228	3,80	1,05	3,59	1,16	3,77	1,01	3,68	1,05	3,93	1,00
229	3,29	1,18	3,38	1,14	3,43	1,21	3,73	1,02	3,13	1,19
230	3,90	1,15	3,92	1,13	4,11	1,14	4,14	1,04	3,78	1,16

ANEXA 4

Corelațiile între variabilele poziției sociale

	Venit familie (190)	Nivel școla-rit. (13)	Vîrstă	Mediu social prov. (17)	Poz. ierarh. (14)	Nr. copii (19)	Apropi-ere sfera serv.
Venit familie	—	+,47	+,41	+,24	+,17	+,18	+,11
Nivel școlarit.		—	+,32	+,40	+,13	—,06	+,15
Vîrstă			—	+,10	+,27	+,32	+,08
Mediu social prov.				—	—,02	—,11	+,08
Poz. ierarh.					—	+,12	+,21
Nr. copii						—	+,01
Apropiere sfera serv.							—

Corelațiile între variabilele standardului economic

	Venit familie (190)	Standard ec. estimat (178)	Echilibru financiar (191)	Estimarea rap. veni-turi/necesități (90)	Apropiere sfera serv.
Venit familie	—	+,39	+,22	+,12	+,11
Standard ec. estimat		—	+,36	+,36	+,14
Echilibru financiar			—	+,33	+,16
Estimarea rap. venituri/necesități				—	+,15
Apropiere sfera serv.					—

BIBLIOGRAFIE

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, în vol. *Congresul al XI-lea al P.C.R.*, Bucureşti, Edit. politică, 1975.

Ceauşescu, Nicolae, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, în vol. *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 19, Bucureşti, Edit. politică, 1980.

Ceauşescu, Nicolae, *Expunere la Congresul al II-lea al consiliilor oamenilor muncii din industrie, construcţii, transporturi, circulaţia mărfurilor şi finanţe*, în *op. cit.*, vol. 22, Bucureşti, Edit. politică, 1982.

Ceauşescu, Nicolae, *Expunere la plenara lărgită a C.C. al P.C.R., 1—2 iunie 1982*, în *op.cit.*, vol. 24, Bucureşti, Editura, politică, 1983.

Ceauşescu, Nicolae, *Raport la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român, 16 decembrie 1982*, în *op. cit.*, vol. 25, Bucureşti, Edit. politică, 1984.

Ceauşescu, Nicolae, *Cuvîntare la Consfătuirea de lucru pe problemele muncii organizatorice şi politico-educative, 2—3 august 1983*, Bucureşti, Edit. politică, 1983.

Allardt, Erik, *Dimentions of welfare in a comparative scandinavian study*, „Acta Sociologica", vol. 19, nr. 3, 1976.

Althusser, Louis, *Citindu-l pe Marx*, Bucureşti, Edit. politică, 1970.

Andrews, Frank, Withey, Stephen, *Social Indicators of Well-Being. American's Perceptions of Life Quality*, New York, Plenum Press, 1976.

Apostol, Pavel, *Calitatea vieţii şi explorarea viitorului*, Bucureşti, Edit. politică, 1975.

Badrus, Gheorghe, *Calitatea vieţii : contribuţii la definirea conceptului*, „Revista economică", nr. 29, 1981.

Blaga, Ion, *Ridicarea nivelului de trai al întregului popor*, Bucureşti, Edit. politică, 1972.

Blalock, Hubert Jr., *Theory Construction, From Verbal to Mathematical Formulations*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs N. L., 1969.

Bauer, Raymond (Ed.), *Social Indicators*, Cambridge, Mass., The MIT Press, 1966.

Campbell, Angus, Converse, Philip, *The Human Meaning of Social Change*, New York, Russel Sage Foundation, 1972.

Campbell, A., Converse, Ph. E., Rodgers, W. L., *The Quality of American Life, Perceptions. Emotions and Satisfactions*, New York, Russel Sage Foundation, 1976.

Chelcea, Septimiu, *Un model operaţional de studiere a „calităţii vieţii de muncă"*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *Modul de viaţă şi calitatea vieţii*, Bucureşti, Edit. politică, 1982.

Ciucu, George, Craiu, Virgil, *Introducere în teoria statisticii*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1971.

Dean, D. G., *Alienation : Its Meaning and Measurement*, „American Sociological Review", nr. 5, 1961.

Dobrescu, Emilian, *Optimul economiei socialiste*, Bucureşti, Edit. politică, 1976.

Dorofte, Ionel, *De la marketingul expansiv la pedagogia consumatorului*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op. cit.*, 1982.

Drăgănescu, M., Beldescu, S., *Calitatea vieții și civilizației*, „Era socialistă", nr. 6, 1976.

Durkheim, Emil, *Le Suicide, étude sociologique*, Paris, PUF, 1960.

Florescu, Mihail, *Calitatea vieții*, „Era socialistă", nr. 19, 1973.

Forrester, Jay, *World Dynamics*, Wright Allen Press Inc., 1974.

Galbraith, John Kenneth, *Știința economică și interesul public*, București, Edit. politică, 1982.

Herrera, Amilcar și colab., *Catastrofă sau o nouă societate?*, București, Edit. politică, 1981.

Herseni, Traian (coord.), *Industrializare și urbanizare*, București. Edit. Academiei, 1970.

Hempel, Carl, *Aspects of Scientific Explanation*, New York, The Free Press, 1965.

Herzberg, F., Mausner, B., Snyderman, B., *The Motivation to Work*, New York, Wiley, 1959,

D'Iribarne, Philip, *Reduire la surconsommation*, „IFDA dossier", nr. 15, 1980.

Jouvenel, Bertrand, de, *Arcadie, essais sur le mieux vivre*, Paris, Futurible, SEDEIS, 1970.

Jouvenel, Bertrand, de, *Progresul în om*, București, Edit. politică, 1983.

Lepădatu, Dumitru, *Teorii despre înstrăinarea umană*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1980.

Lotreanu, Nicolae, *Stilul de viață ca invenție culturală*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op. cit.*, 1982.

Mahler, Fred, *Mod de viață, stil de viață, calitatea vieții și habitus*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op. cit.*, 1982.

Marx, Karl, *Manuscrise economico-filozofice*, în Marx-Engels, *Scrieri din tinerețe*, București, Edit. politică, 1968.

Marx, Karl, *Critica Programului de la Gotha*, în Marx-Engles, *Opere alese*, vol. II, București, Edit. politică, 1967.

Marx, Karl, Engels, Friedrich, *Ideologia germană*, în *Opere*, vol. 3, București, Edit. politică, 1958.

Mănescu, Manea, *Cercetarea sociologică a nivelului de trai al populației*, în *Economie, drept, statistică, sociologie*, Seria „Teorie și metodă în științele sociale", vol. III, București, Edit. politică, 1966.

Mănescu, Manea, *Sistemul bunăstării națiunii*, în *Cibernetica economică*, București, Edit. Academiei, 1979.

McHalle, John McHalle, Magda Cordel, *Basic Human Needs — a framework for action*, Houston University, 1977.

Mehedințu, Marin, *Legea economică fundamentală a socialismului*, în N. N. Constantinescu (coord.), *Mecanismul acțiunii legilor economice în socialism*, București, Edit. politică, 1980.

Pânzaru, Petru, *Condiția umană în perspectiva vieții cotidiene*, București, Edit. Albatros, 1981.

Păun, Gheorghe, *Restricții în problema indicatorilor sociali*, în M. Malița, S. Marcus (coord.), *Metode matematice în problematica dezvoltării*, București, Edit. Academiei, 1982.

Ploeşteanu Marghescu, Georgeta, *Rolul valorilor în structurarea şi dinamica stilului de viaţă*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op.cit.*, 1982.
Popescu, Ion -Andrei, *Geneza şi dinamica planurilor de viitor, O strategie de analiză psihosociologică a stilurilor de viaţă*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op. cit.*, 1982.
Quinn, Robert, Mangione, Thomas, *Evaluating weighted Models of Measuring Job Satisfaction; A Cinderella Story*, în *The 1969—1970 Survey of Working Conditions: Cronicles of an Unfinished Enterprise*, Survey Research Center, The Univ. of Michigan, 1973.
Radu, Nicolae, *Cultură şi participare*, Raport de cercetare, Bucureşti, Centrul de sociologie, 1981 (nepublicat).
Rebedeu, Ion, Zamfir, Cătălin, *Calitatea vieţii şi modul de viaţă, Schiţă a unei prognoze a evoluţiei lor în următoarele decenii*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op. cit.*, 1982.
Sabri, I. A., *Arab Industrialization Strategy based on Self-Reliance and Satisfaction of Basic Needs*, „IFDA Dossier", nr. 16, 1980.
Sanfiroiu, I., Lăcătuşu, I., Niţu, C., *Indicatori sociali ai calităţii vieţii în societatea socialistă*, „Viitorul social", martie/aprilie, 1978.
Seeman, M., *On the Personal Consequences of Alienation in Work*, „American Sociological Review", nr. 12, 1959.
Siciński, Andrzej, *Problems of Quality of Life in Eastern European Social Studies*, Raport pentru UNESCO, Varşovia, 1979.
Smirnov, Ioana, *Participarea socială — dimensiune a calităţii vieţii*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op.cit.*, 1982.
Tannenbaum, S., Kavčič, B., Rosner, M., Vianello, M., Wieser, G., *Hierarchy in Organisation*, Jossey-Bass Publishers, 1974.
Teodorescu, Alin, *Calitatea vieţii ; concept şi măsură*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op. cit.*, 1982.
Totu, Ioan, *Consumul populaţiei în Republica Socialistă România*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1970.
Totu, Ioan, *Dinamica dezvoltării şi calitatea vieţii în socialism* (I, II, III şi IV), „Revista economică", nr. 22, 23, 24 şi 25, 1980.
* * * *Toward a Social Report*, Ann Arbor Paperbooks, The Univ. of Michigan Press, 1970.
Trandafir, Gheorghe, *Coordonate ale modului de trai*, „Revista de filozofie", nr. 3, 1982.
Tudosescu, Ion, *Modul de trai şi calitatea vieţii, Strategia edificării noii calităţi a vieţii în socialism*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op. cit.*, 1982.
Vâlceanu, Grigore (coord)., *Consumul populaţiei în Republica Socialistă România*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1981.
Vâlceanu, Grigore (coord.), *Nivelul de trai minim în România*, Caiet de studii nr. 88, Institutul de economie socialistă, Bucureşti, 1982.
Vlăsceanu, Lazăr, *Cultură şi stiluri de viaţă*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op. cit.*, 1982.
Zamfir, Cătălin, *Indicatori sociali de „stare" şi indicatori sociali de satisfacţie*, „Viitorul social", nr. 3, 1976.
Zamfir, Cătălin (coord.), Chelcea, Septimiu, Mărginean, Ioan, Ştefănescu, Ştefan, Zlate, Mielu, *Dezvoltarea umană a întreprinderii*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1980.
Zamfir, Cătălin, *Calitatea vieţii, Semnificaţia sa în contextul umanismului actual*, „Revista de filozofie", nr. 5, 1980.

Zamfir, Cătălin, *Dinamica modului de viață al principalelor categorii socioprofesionale în țara noastră*, „Revista de filozofie", nr. 6, 1981a.

Zamfir, Cătălin, *Diversitatea căilor de creștere a calității vieții*, „Era socialistă", nr. 15, 1981b.

Zamfir, Cătălin, *Raționalitatea socială — indicator al calității vieții*, „Revista de filozofie", nr. 3, 1982a.

Zamfir, Cătălin, *Dinamica modului de viață în societatea noastră. Ipoteze generale*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op. cit.*, 1982b.

Zamfir, Elena, *Cultura libertății*, București, Edit. politică, 1979.

Zamfir, Elena, *Cultura relațiilor interpersonale*, București, Edit. politică, 1982.

Zamfir, Elena, *Relevanța contribuției lui Marx la constituirea unei teorii a omului*, în A. Mihu, A. Marga (coord.), *Marx — contemporanul nostru*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983.

Zamfir, Elena, Zamfir, Cătălin, Ștefănescu, Ștefan, *Stilul de viață studențesc*, în I. Rebedeu, C. Zamfir (coord.), *op.cit.* 1982.

ÇĂTĂLIN ZAMFIR (coord.), **Indicatori și surse de variație a calității vieții** *(Indicators and sources of variation of the quality of life)*, București, Edit. Academiei, 1984, 188 p.

CONTENTS

CĂTĂLIN ZAMFIR (coord.), **Indicatori și surse de variație a calității vieții** *(Показатели и источники вариации качества жизни)*, București, Edit. Academiei, 1984, 188 p.

СОДЕРЖАНИЕ

Redactor: FULVIA GĂBURICI
Tehnoredactor: IONEL TUDOR
Coperta de: AUREL PETRESCU

Bun de tipar 18.VII.1984. Format 16/61×86.
Coli de tipar 11,75.
C.Z. pentru biblioteci mari {*301.1531: 008,,19,,* / *008,,19: 301.1531*}
C.Z. pentru biblioteci mici 301.153:008,,19,,

C. 625, I. P. Informația,
str. Brezoianu nr. 23—25,
București

Timp de secole, fericirea a reprezentat o temă de meditație exclusiv filozofică. Caracterul său inefabil părea a o face imposibil de abordat cu mijloacele analitice ale științei. În ultimele decenii, problema fericirii a pătruns însă în sociologie sub forma „calității vieții". Lucrarea explorează o cale posibilă de măsurare a calității vieții dintr-o perspectivă tipic sociologică; ea caută să investigheze, prin alcătuirea și utilizarea unui sistem de indicatori, influența diferitelor caracteristici ale spațiului social asupra trăirii stării de satisfacție, de plinătate a vieții.

Lei 12,50